

9.15.6
176

прот. Ст. М. Димитријевић

Свети Сава у народном веровању и предању

једна од лако остварљивих дужности према
просветитељу нашем.

БЕОГРАД

Штампарија „СВ. САВА“, Бранкова 16. Телефон 249.
1926.

9.6.6
176

зари Луки Петовићу, професору
знак воштовања,

Св. С. Димитријевић

прот. Ст. М. Димитријевић

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 45189

ID=31902471

СВЕТИ САВА У НАРОДНОМ ВЕРОВАЊУ И ПРЕДАЊУ

једна од лако остварљивих дужности према
просветитељу нашем.

БЕОГРАД

Штампарија „СВ. САВА“, Бранкова 16. Телефон 249.

1926.

Свети Сава у народном веровању и предању,

једна од лако остварљивих дужности према просветитељу нашем.

У цркви и у народном веровању, у школи, науци, литератури, уметности, у свима гранама културног живота нашег у опште, готово све отпочињемо основним радом и именом Светог Саве. У привредном развоју, у целокупном унутарњем животу, па и у зачетцима здравијих и смишљених спољних, међународних односа нашег народа сретамо се са великим именом Св. Саве, било то у писаним и другим видним споменицима, било у усменим народним предањима: или у прецизним казивањима, или у легендама, везаним за поједина места, радње, појаве и веровања. Све што је најбоље и најузвишеније или је у природи једног предела лепше и необичније, довео је народ наш у везу са идеалом својим, Светим Савом, и његовим апостолским путовањима и проповедањима. Нема краја, у коме какав крст, дрво, извор, пропланак, пећина, водом издубљена стена, друга каква необичнија белега или нешто ређе, боље и лепше од осталог не би носило име Св. Саве.

Објашњења основних карактеристика у земљорадњи и сточарству, у главним женским ручним радовима, млинарству и чисто народним занатима опет око Св. Саве круже. Ратари причају о томе, како су до Св. Саве плуг и рало, кад истерају бразду, на плећима пренашали или вукли на почетну страну орања, док их Св. Сава није научио, да повраћају бразде, или, како о томе у Левчу и Темнићу кажу, да ору с обе стране (тј. да се при орању враћају унатраг¹⁾). И одмор у току тешких послова зачињују причама о кушању Св. Саве од стране ђавола, који му се намета за ортака у градинарству и о надмудривању светитељеву приликом погодбе, шта ће ко од кога поврћа и усева да узме: оно што је у земљи или што порасте над земљом. Жене причају о томе, како су до

¹⁾ Мијатовић – Бушетић, *Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу*, Српски Етнографски Зборник, књ. XXXII, Београд 1925., стр. 7.

Св. Саве шиле од себе, а он их научио, да иглу протињу к себи; о прекидању потке после сваког промицања кроз основу, док их Св. Сава није научио, да помоћу нита и подношки отварају и затварају зев, те омогуће повраћање чунка. Зидари се шале, како се из кућа карлицама избацао мрак, док Св. Сава није показао, како треба прозоре на кућама остављати. Мој покојни отац терзија (чохација) по занату, који је занат учио у Кратову и Штипу, доносио је зимњих вечери рад из дућана. У старијим годинама теже је при свећи удевао и давао иглу и конац нама деци, да му то чинимо. Кад смо га једном питали, зашто не удене дужи конац, па да му више траје, он нам исприча, како се опкладили били Св. Сава и ђаво, ко ће пре сашити некакву хаљину. Ђаво, да би ухитрио Св. Саву, узео је врло дугачак конац, како не би дангубио око честог удевања, а Св. Сава је откидао сасвим кратке конце. И, док ђаво свој дугачки конац провуче кроз један шав, дотле Св. Сава ушије готово цео кратак конац, те је претекао ђавола и добио опкладу. Поред оваквих на пола забавних досетака, чућете и озбиљних причања врањских и изморничких ужара, како их је Св. Сава научио, да упредају ужета алатком, коју они зову калуп (кал'п), а дотле су их заморно и грубо рукама преплетали. Самарције, опанчари, белције (ћебеције), длакари (мутавције) имају својих прича. Уопште, мало који посао и интересовање своје да народ није освештао споменом свога првог учитеља и просветитеља. Па и у хумору своје народ је преплео његово име, а нарочито у оном, толико код нас Срба очуваном, општесловенском племенском међусобном задиркивању читавих племена и земаља, појединих села у истом племену, па и оделитих крајева и породица у једном истом селу. Гушавима се подсмевају, да су њихови претци украли Св. Сави путнички суд за воду, оне, што poste за Савин дан, — како су њихови стари украли били и појели опанке Св. Сави, и друго слично. По ономе, што о Св. Сави знамо из позитивних писаних података, он је заиста, према заповести апостола Павла, датој епископима и свештеницима, био *свима све*, али, и ако велики хришћанин и подвижник, остао је природан Србин и човек. И народ га у својим предањима тако и схвата: као учитеља благог, и као доброг оца, који прашта, али уједно, у приликама, и као неумитног укоритеља и судију; као аскета и премореног скромног путника пешака, али и као каратеља негостопримства, који зато, што га неко село или неки дом није добро примио, њак и потомке његове осуђује на какав недостатак и патњу, попут Спаситељевог проклињања смоковнице без плода и упуства, да се од негостољубивих домова отрише и прах из опанака. Напротив, оне, што су га добро дочекали и угостили, Св. Сава благосиља у сва поколења.

Записати и сачувати од заборава и природног за свако предање преиначавања све оно, што се о Св. Сави зна и говори, значи испунити дужност према светитељу, који је разагнао таму незнања и еванђелском светлошћу просветио род наш, од које светлости и данас духовно живимо. А за то бар не требају десетине милиона, као за свети храм, споменик имену његовом, око чега се већ десетинама година скањера и увек на почетку стоји. Само мало добре воље код свештеника и учитеља наших и код свију интелегентних људи, који имају додира с народом, па би брзо засијао у свој величини и лепоти својој онај духовни храм, што га је народ на темељима стварног рада просветитеља свога њему подигао.

Поједина казивања о Св. Сави записивали су и објављивали многи, али је све то само један део од оног богатства, које се о Св. Сави у народу још налази, а које сваком годином од своје лепоте губи. Оно, што се новцем може подићи, ако не изврши наше поколење, учиниће свеснији своје дужности нараштаји, кад већ није друге. Али треба спасти духовно благо, које се новцем и рукама не може створити. Предања о Св. Сави у већини случајева трагови су његовог рада, које морамо најисцрпније везати и за хартију.

Све што се запише, треба тачно казати где се и од кога се чуло. Ако он то памти, записати од кога је и кад од прилике и казивач чуо. Писати речима самог казивача без књижног дотеривања и додавања. Само ако се слуша из уста народа, не треба се обазирати на то, што нека изрека, прича или легенда, везана за место, има сличности са штампаним већ стварима, јер у том новом варијанту може и један само очувани оригинални израз казати много више, него цела раније објављена прича или легенда. Тако исто не треба пропуштати ни казивања новијег порекла.

Нарочито је за прекор, што ми, црквени људи, нисмо обратили пажњу на народно светковање Св. Саве. Док је у пореклом и етнички шареном варошком грађанству требало наредбама и казнама нагонити, да се на дан Св. Саве затварају радње и иде у цркву,¹⁾ дотле је сеоски живаљ наш имао и до данас доста добро очувао читави круг свога светковања Св. Саве. Народ чува строго Савин пост. Славе Св. Саву као општу славу или заветину поједина цела села или делови њихови, славе га поједини занати као свога заштитника, а многе породице као домаћу славу. Док би исцрпно прикупљена сва народна предања о Св. Сави дала драгоцени прилог општој науци нашој, дотле би записана народна веровања о Св. Сави,

¹⁾ Познат је већ поступак Кнеза Милоша са београдским Грцима у 1827. г., што нису хтели да празнују Св. Саву. (Видети М. Ђ. Милићевића — *Српска слава, Годишњица Николе Чупића*, књ. 1., Београд 1877. г., стр. 160.)

описи начина прослављања, даље, песме, здравице, благосиљања и остала помињања светитеља о светосавским слављењима — била крупна допуна писаних споменика о Св. Сави и допуна оних специјалних одлика наше Српске Православне Цркве, коју ми логично зовемо Светосавском Црквом, али јој у многоструком, па ни у обелодањивању народног неписаног молитвеног канона имену његовом нисмо васкрсли, управо општим учинили и оно стварно обележје, дух Св. Саве, очуван у народу нашем, ризници и свију осталих врлина наше расе. Уз понављање апела за испуњење ове дужности свију нас, учинићу овде један брзи поглед на ово духовно благо и изнећу оно, што сам о њему узгред записао, не као исцрпну студију, јер за њу још нема потребних података, него више као побуду и једно мало руководство за даље истраживање и бележење сличне грађе.

І., Свети Сава као општа заветина

По свима крајевима нашим празнује се Св. Сава и као општа слава, било као мала заветина целог села, било појединих делова села, махала, џемата, односно рода, од кога су се ови образовали. На ова општа слављења Св. Саве треба обратити нарочиту пажњу и попитати шта се још може о начину слављења, откад се слави, какав повод томе показују, откуда је порекло насеља, односно групе која слави, а нарочито она места из здравица и благосиљања, у којима се спомиње име светог Саве, а и друга казивања о њему, која се обично о слављењима чују. На прикупљање података о општим светосавским заветинама и славама треба обратити нарочиту пажњу с тога, што се оне баш нарочито сједињују или и потпуно утапају у месне школске славе, кад се отвори школа у дотичном месту, па се онда изгубе и оне посебне одлике овог прослављања, које имају вредности и значаја за цркву и науку.

Пада у очи то, да су се светосавске заветине боље одржале на домаку чувенијих манастира наших. Видимо их, н.пр. у Ресави, недалеко од Манасије и Раванице. Тако, у селу *Јеловцу*, у парохији дворишкој, казивао ми је Живојин Миловановић, б. парох стењевачки, сада јагодински, поред велике заветине, коју носе заједно са суседним селом Стрмостеном, славе и Св. Саву као малу заветину. Јеловчани су, вели, веома побожни, код појединаца се налази старих црквенских књига и икона, најчистији су и најуљуднији међу свима селима онога краја, посте све постове, као и за Св. Аранђела и Петковицу по недељу дана. Али нарочито пазе на пост Св. Сави. Од старине су месили за Св. Саву заједнички колач и резали га код записа у селу, као и о пролећној литији, напијали славу,

заједнички ручали и изабирали домаћина ове заветине за идућу годину. Од како је подигнута школа (1904.), заветина је сједињена са школском славом, колач се сече у школи, колачар (домаћин) бира као о великој заветини, али обично који има и ђака у школи. Свака кућа, имала ђака или не, носи заједнички ручак, богату „част“ у школу, коју су раније код записа носили. Ово сједињење заветинске и школске славе чини, да се Св. Сава у Јеловцу прославља свечаније него игде у околини.

Село *Ломница*, по казивању Димитрија Леринчанца, онда плажанског, а сада ђупријског пароха, такође носи литију првог дана Св. Тројице, а мала заветина му је Св. Сава, коме посте све куће, сем скорашњих досељеника из других села. Месе општи колач, режу га и славе у општинској судници. Неки домови месе и засебне колаче, како је који заветован и наследио од старих. Све ово чине без свештеника.

Ђуринац, казивао ми је Сава Миловановић, парох дубнички, носи литију у бели (тројички) четвртак, а мала му је заветина Св. Сава. Онда месе колач, режу га и напијају славу без свештеника, који има три школе у парохији, и у свакој треба да пререже колач, те на заветину не стигне. Али сељаци и без тога редовно иду на слављење у општинску судницу, толико да се тешко и сместе тамо. Посте за Св. Саву недељу дана.

Рекао ми је отац Сава и то, да и у селу *Буровцу*, у ср. млавском, сви посте за Св. Саву и славе га као малу сеоску заветину, долазе им гости из других села, а после подне се скупља сабор у селу.

Село *Калуђерица*, недалеко од Београда, близо пута, који води за Смедерево, такође слави Св. Саву као малу заветину своју. Народно предање и ово село и његову заветину доводи у везу са некадашњим месним манастиром Св. Саве. Овако ми је описао заветину и казао предање Димитрије Леринчанац, сада парох ђупријски, а некадашњи свештеник винчанске парохије, којој припада и Калуђерица. Заветину држи цело село и прима госте са стране, али не меси свака кућа колач, као о својој домаћој слави, него се спрема један општи колач, који меси нарочито изабрани за ту годину домаћин (колачар). За ту целу свештеник у очи дана славе — заветине иде домаћиновој кући и освети водицу, којом се замеси тесто за колач славски. Пошто свештеник освети водицу у кући домаћина — колачара, он може ићи, ако има каквог посла, али увече око 5 часова мора бити поново ту у селу, ради одржања бдења, које се у очи Св. Саве врши. Како ово село нема цркве, то се бдење изврши у кући домаћина — колачара. За ову целу кућа се нарочито спреми и добро очисти. Одвоји се једна соба за бдење, у

којој је намештен сто са иконом и кадионицом. Ту се метне и једна велика свећа, намењена Св. Сави, која гори за све време бдења. Бдење се увече врши само до јутарњег јеванђеља, после чега свештеник изврши отпуст, а онај недовршени део јутрења свештеник одржи сутра дан у истој — домаћиновој кући, пошто се литургија не може вршити. Свећа, која је горела увече на бдењу, пали се и сутра дан за време богослужења и гори до свршетка, а кад се ово сврши, остатак свеће славске, као и остаци свећица, које је народ палио на бдењу, предају се свештенику за цркву. На столу, који замењује престо, стоје свештеникове књиге, из којих тога вечера врши бдење. На бдење, поред присуства домаће чељади, долази велики број народа из села, нарочито старији, те присуствује богослужењу. Домаћин, поред осталог, спрема и довољан број свећа, које се раздају народу, те их овај пали и држи за време богослужења.

Народ на ову богомољу долази са великом побожношћу и за дочек овако важног дана он се припрема шесто-дневним постом, почевши од Св. Јована до Св. Саве. Око 7 час. у вече, пошто се народ прикупи, свештеник отпочне бдење. Сви присутни за време бдења држе у рукама запаљене свеће. При доласку на бдење као и при свршетку овога, народ приступа крсту и икони, што су на столу, и целива их.

Кад се сврши потребан део бдења у вече, млађи се разилазе кућама, а старије са свештеником домаћин задржи на вечеру. Ту се вечера, али се не спрема колач (вечерница), као што се иначе о домаћим славама чини. Ту свештеник и преноћи.

Ако је домаћин инокосан, онда, да не би оставио свештеника самог да преноћи, обично му после вечере задржи по једног домаћина од оних, који су били на вечери, и то гледа да буде свештеников какав добар пријатељ. А, ако није инокосан, онда он преноћи са свештеником у једној, а чељад му ноћи у другој соби.

Сутра дан, око 5 часова, почиње се богомоља, свет се купи на ову и одстоји цело богослужење, т.ј. онај део јутрења, који је синоћ на бдењу остао недовршен. За овим свештеник одмах изврши водоосвећење и кропљење народа. По том се мало одморе, док буде спремљено за ручак, а затим се седне уз трпезу. Млађи свет после богослужења одлази кућама, а старије људе са свештеником домаћин задржи на ручак. Ручак бива рано, одмах после јутрења и водоосвећења. Пре него што се приступи јелу, изврши се резање колача, што свештеник обави са домаћином. Полутина колача припада свештенику, а другу домаћин преполови на двоје и $\frac{1}{4}$ даје новом домаћину, који се одмах после ручка ту за софром изабира.

За време ручка се напијају здравице, а и у славу, али много простије, него што се то чини у другим крајевима.

После ручка изврши се предаја колача новом колачару и онда настаје весеље.

Овако се прославља тога дана Св. Сава у целом селу, као код овог домаћина, с том само разликом, што они не режу колаче, него само примају госте, дају ручак и веселе се.

У близини села Калуђерице, између Лештана и Калуђерице, на по сата далеко од ових села, налазе се рушевине некадашњег манастира, за који се у народу прича, да је био подигнут и намењен успомени Св. Саве и његових ученика. То се место данас зове „Манастириште“. — Име села Калуђерице по предању доводи се од тога, што је на месту, где је сада село, био манастир Калуђерица, који је зависио од овог манастира Св. Саве, и у коме су боравиле само калуђерице — женске. Доцније је тога манастира нестало, а задржало се само име Калуђерица. Оба су манастира славили Св. Саву. — Причају, да се „калуђерица“ — „домаћица овог села“, како је народ зове, често јављала у близини села, те су је виђали многи људи, па и данас се она јавља, како народ у то верује. Ако би се појавила каква болест у селу, и ако се „домаћица овог села“ у то време јави, значи да ће болест престати.

Постоји предање, ма да је доста тамно, да је манастир Св. Саве близо села Калуђерице, а и сам манастир Калуђерица, стајао у вези са једним другим манастиром, који је био у атару села Винче, које се налази на северу од села Калуђерице на самом Дунаву, за који се прича, да је био велики манастир и имао *своју школу*. Тај је манастир, како предање вели, постојао још од цара Лазара, имао је много калуђера, а у својој школи имао више од 200 ђака. Овај је манастир пропао најездом Турака.

Ево на какав је начин пропао горе речени манастир. Још пре пропасти овога манастира постојало је село Винча и то много веће него што је данас. Оно је имало свога војводу, чувенога Минчића, за кога се вели, да је лично учествовао у косовском боју. Кад су Турци победили на Косову, он се вратио своме дому у Винчу. Услед доцније најезде Турака наш је народ по свима крајевима бегством морао тражити спаса, да би сачувао главу и многи су бежали преко Дунава према селу Винчи. Превоз преко Дунава у том тешком времену вршили су калуђери манастира код села Винче. Манастир је тако скривен, да га Турци нису могли ни знати ни наћи и тако су калуђери овога манастира спокојно могли вршити посао превожења и тиме указивати знатну услугу своме народу. Како су калуђери тиме чинили штете Турцима, то се ови

последњи реше пошто пото да сазнају место пребивања калуђера, и да им се освете. После дугог труда они најзад успеју, да поткупе једног ђакона, калуђера тога манастира, и овај им прокаже место где је манастир. Поред многих Срба, који су били принуђени да напусте своје огњиште и да беже на угарску страну преко Дунава, био је и напред споменути војвода Минчић, који са породицом пребегне преко Дунава у село Старчево.

Турци, дознавши где је манастир, дођу изненада једнога дана и потуку све калуђере и све ђаке овога манастира. Ово се страдање зове „ђаковска погибија“, вероватно због тога, што је том приликом изгинуо велики број манастирских ђака. Турци су и сам манастир порушили, те данас од њега нема никаквих трагова, али се зна место на коме је био, а то је близу места, на коме се налази Чолићев гроб (овај је Чолић по својој жељи закопан ван гробља, на томе месту). Војвода Минчић, прешавши у Старчево, тамо направи кућу и, како је био богат човек, носио се мишљу, да подигне у томе месту и цркву. Његов син није хтео одобрити тај план очев, рекавши да је боље подићи цркву у својој старој постојбини, у селу Винчи. Отац се није слагао са тиме, бојећи се Турака. Но син не хтеде да послуша оца, него се одвоји од њега, врати се преко Дунава и насели се опет у Винчу и почне да се спрема, да подигне цркву у Винчи. Но бојећи се, да отац не подигне цркву пре њега, и да очева црква не пропева пре његове, те би се, вероватно, због тога и сам морао вратити натраг, син пре подизања цркве подигне само звонару и, обесивши звоно, почне звонити и позивати народ на богомољу. То чује његов отац и веома се изненади. У томе дође син оцу и каже му, да је цркву подигао и у њој се народ већ може молити Богу, те зато позива све да се врате назад. Нешто се тада и повратило, али оца на то није могао приволети. Том приликом отац му је рекао: „Синко, ако си заиста цркву подигао и у њој божја песма пропевала, да си сретан и благословен, али, ако си ме преварио, да Бог дâ од твога племена не било никад више од 3—4 куће!“ И заиста, још и данас постоје потомци те породице, али никад их нема више од 3—4 куће, по причању њих самих.

Све ово слушао је свештеник Леринчанац од Николе Петровића-Нинковића и Маринка Нинковића, потомака те куће.

Ову заветину спомиње још Алимпије В. Богић¹⁾. Он каже, да калуђеричани преслављују Св. Саву. За Стару Калуђерицу каже, да има добар извор, око 20 дана орања, нај-

¹⁾ *Опис Врачарског Среза, Гласник Српског Ученог Друштва*, књ. XIX, стр. 168. и 236.

више под шумом, и да је онда (1866. г.) била у агару села Великог Мокрог Луга, на источној страни. „Приповедају, вели, да је ту у турско време седела нека калуђерица и држала кованлук, да је имала лепог дрвећа родног, а и сада се одржала по нека дуња“.

Новија испитивања тврде, да садашње село Калуђерица није старије од XVIII века, да су становници пореклом досељеници са разних страна, има их и из крајева с оне стране Дунава и Саве, али највише из Левча, источне Србије и из српских крајева, који су до скоро били под Турском, има их чак и од Прилепа. Село су засновали бивши становници Старе Калуђерице, кад су отуда због чуме прешли у садашњу Калуђерицу.¹⁾

Даље порекло њихово карактеристично је за заветинско слављење Св. Саве. Да предање о манастиру Св. Саве није помешано са онима из околине недалеког манастира Раковице? С десне стране, кад се из Топчидера долази у манастир, налази се испосница Св. Саве. Више манастира је добар извор, за који такође кажу да је Св. Саве. За сами манастир прича се, да је био у атару села Раковице у једној долини, где му се место и сада познаје. Одатле је премештен због турског зулума на дан Велике Госпоје, те се с тога сада тога дана купи сабор, а кажу, да је манастир, док је горе био, славио Св. Саву.²⁾

Предање о манастиру Винчи, за који се има података још из 1577. г., па све до XVIII века, о погибији ђака његових (од тога — атар Ђакова Страна) и о надметању оца, који је зидао ман. Војиловицу с оне, и сина, који је зидао Винчу с ове стране, објављено је укратко и раније³⁾ и оно се у главnome слаже с овим, што је овде одређеније и опширније забележено.

Светосавску сеоску заветину у селу *Сићеву*, у ср. нишком, народно предање везује још за путовања Св. Саве по народу. Тако, тамо се прича, како је Свети Сава, пошав од Ниша, путовао сам пешке, у своме калуђерском оделу. Распитивао је о стању и животу народа и пастирски га поучавао. Тако дође и у село Просек на уласку у Сићевачку Клисуру. Уморан од пута, заиште од једне жене чашу вина, да би се поткрепио, а она му одговори, како нема вина, и да му воде. Како се већ било смркло, сврати у једну кућу на преноћиште, и ту је поучавао и мушко и женско. Ујутру

¹⁾ Риста Т. Николић, Околина Београда, Српски Етнографски Зборник, књ V, Београд 1903. т., стр. 954., 963., 969., 1032.

²⁾ А. В. Богвић, Гласник XIX, стр. 217. и 218.

³⁾ М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд 1876., стр. 67.

му јаве, да му је преко ноћи псето одвукло обућу, те је при поласку из Просека рекао: „Да Бог да у овом селу свагда било по једно псето више него људи!“ Ово мештани и данас потврђују и веле, да увек има по једно псето више но људи у Просеку.

Пошав од Просека к Сићеву, сретне опет једну жену и поиште од ње воде. Она му одговори: „а што не би, дедо, вина?“ И поднесе му пун врг лепа вина. Светитељ се напије добро, па рече: „Да Бог да овде увек било изобилно вина!“ Од тога времена, па до данас није га нестало. С тога су Сићевчани завели обичај, да сваке године заједнички прослављују Светитеља Саву. И за време турске владавине ту су славу славили ноћу и то овако. У очи Св. Саве по два-три сићевчанина зађу од куће до куће са бисагама, па сакупе пастрме, пасуља, паприке и других ситница за заједничку вечеру. А три четири зађу са половницом (чабром) од подрума до подрума збирајући вина. И кад скупе 300—400 ока вина, све то сместе у одређени подрум, где ће заједничка вечера и сечење колача бити. Купе по једног па и по два дебела овна, над којима се чини молитва. Кад је све спремљено, онда увече на Св. Саву дође свештеник, који прочита молитву над кољивом, колачем и овном. Пресече колач, и тада настане вечера и весеље до зоре. Свагда весеље завршују пијући сви редом из једног врга и говорећи: „Овако је Св. Сава благословио!“

Кад је Србија ослободила оне крајеве, и кад је синула луча слободе и просвете, онда је ова слава пренесена у школу сићевачку са истим обичајем. Само што се то обавља по свршеној литургији. И тада 3 ђака донесу колач и кољиво. И у школи се свагда вргом завршује ова лепа српска светковина!¹⁾

На другој винарској страни, у Тимочкој Крајини, још се одржава један, сличан старом сићевачком, начин обављања светосавских заветина, али само они славе по махалама. Тако, казивао ми је Милан Поповић, бивши парох бруснички, сада члан Дух. Суда у Зајчару, да у *Бруснику*, а не и у друга два села бивше његове парохије, прослављају Св. Саву махалски по групама. Пре 18 година, кад је дошао био на парохију, било је десетак таквих група, а у последњим ратним годинама — 1914. — остало је 6 група. Отпадају појединци од група, а изгубиле се и целе групе у главном из економских разлога. Правдају изостајење или тиме, што дотични има дете у школи, па жели у школу ићи ради прослављања, или зато, што се раније у групама прослављало на обичан начин,

¹⁾ Ј. Поповић, учитељ, *Св. Сава у Сићеву, Слава*, књижица за народ и омладину, уређ. Миливоје Башић, професор, год. I, Ниш 1896., св. IX, стр. 26. и 27.

а у новије време богато и раскошно, па сваки не може да издржи, нити његови да спреме, и боје се, да им се не замери и не подмене; неки зато, што су остали удови, па нема ко да им спрема. Оваква свака група стална је сваке године, не иде се из групе у групу. Домаћин бива по (од времена још утврђеном) реду, а не по избору, на име: ове године један, друге године његов први сусед, па даље по реду. Свештеник у очи Св. Саве сваком домаћину свети водицу (о домаћим славама проноси, а сада свети, тако и претходници радили), а сутра дан домаћини доносе колаче још на јутрење, свештеник их пререже после литургије, за које га време учитељ са децом чека пред црквом, те продуже заједнички у школу ради резања колача школског, после чега иде у друга два села своје парохије, тј. у тамошње школе ради колача и водоосвећења. Пред ручак долазе сви из дотичне групе домаћину „с частовима“, а и домаћин је спремио ручак, као кад слави. Ручају, веселе се до мрака, играју, свирачи иду од групе до групе, вечерају, преко ноћ после весеља се разилазе, неки око пола ноћи одлазе на школску славу. Сутра дан опет „с частовима“ на ручак, и после подне се разилазе уз изјављивање жеље, да се и до године састану у животу и здрављу, а новом домаћину, да дочека да и он овако угости. Напијају обично славу и благосиљају. Упитани од свештеника, зашто овако славе, кажу, да им је тако од старине остало. Кажу да се нека група растурила за то, што се Св. Сава десио у посан дан, а домаћин, да се не би посрамио, спремио мрсан ручак, те се многи наљутили, што је прекршио пост на дан Св. Саве, и растурили заједницу.

Није могао у опште изнаћи прави повод и почетак оваквом прослављању Св. Саве, али се уверио, да је он у дубокој давној прошлости. Још једна околност то потврђује. По казивању оца Милана само о овим светосавски удруженим прослављањима праве тророге славске воштанице, а о школским не. Ретко се у којој старинској кући, у којој се чува патријархалност, очувале и о славама ове тророге воштанице. Значи да је и она, обавезна о светосавским удруженим прославама давнашња, традиционална, а не нова.

Светислав Рачић, покојни парох метришки, казивао ми је, да и у његовој парохији у *Салашу* такође славе Св. Саву по групама, управо по махалама, које носе називе по чувенијим породицама у њима (Рајчевића, Удовичића, Павловића), каквих има 6. Месе колач по реду, за који свештеник не свети водицу, нити доносе колач, да га он пререже. Сами то раде, веселе се, иду код домаћина сви из кућа, и мушки и женски, и стари и млади, и веселе се. Није одилазио и не зна појединости. Не верује да је ово слављење по угледу на школску славу, јер је салашка школа релативно скорашња, а ово слав-

љење од незапамћеног времена. Иду у школу на водоосвећење и ту ручају, али ово своје слављење и весеље врше увече, па седе и веселе се до неког доба ноћи. Узимају и свираче. Кад има школске забаве, онда иду виђенији на њу, али прост народ не напушта ову своју славу и не одлази на школску. И у *Метришу* је затекао овако прослављање, али се постепено изгубило, мисли свакојако због тога, што тамо сви одлазе на школску забаву. И у *Брестовцу* се славило овако, па престало, као и у *Метришу*, а у *Сиколу* се још одржава, као и у *Салашу*.

Димитрије Грујић, срески намесник и парох уровички, у ср. брзопаланачким, који је у годинама 1885.—6. био парох метришки, казивао ми је, како се прве године свога службовања тамо изненадио, кад га је на дан Св. Саве један комшија позвао на славу и донео колач у цркву. Он се зачудио и питао, како то, кад није светио водицу. Одговорио му, да им је Св. Сава као малска слава остала од старине и да им се не свети водица, а по један од њих меси колач. Пререзао им колач, па се одазвао и отишао на ручак и видео, да се скупили из целе дотичне махале, донели части, а и домаћин спремио ручак и прославили су као сваку другу славу. Резали су пред ручак и други домаћи колач, управо пререзао и њега свештеник, пошто се ту десио, напили су славу, па домаћин питао: ко хоће да се прими за свечара идуће године, јави се и предајом четвртине колача објаве њега за новог домаћина, али гледају, да сви то буду, да не прима нико по други пут, док се сви не изреде, а не дају по реду кућа зато, што се може десити да кућа, која је у сусеству, те године има жалост или другу какву препреку, да може дочекати госте. И све друге махале су славиле и доносиле колаче, али је те године код овог суседа домаћина само ишао. Можда је и у *Метришу* сузбило овај начин слављења развијеније прослављање Св. Саве по школама, у којима се приређују ручкови, вечере и забаве на дан Св. Саве.

И *Рачић*, кад је дошао на парохију, 1890. г., затекао је још неке махале да славе, па су напустиле највише због ондашњег пропадања винограда и оскудице у вину. Рече да још неки појединачно славе Св. Саву, али сами режу колаче.

Пок. *Младен Милијевић*, б. парох трњански, казивао ми је, да и у његовој парохији, у селу *Шаркамену*, славе поједине куће Св. Саву, али им се не свети водица и сами режу колаче. Биће таквих кућа око 15, међу њима све куће из фамилије *Савића*. Из те је фамилије и *Живојин Станковић*, члан *Нишког Дух. Суда*, који вели, да му је отац причао, како се некад и у њиховом селу славио дан Св. Саве по групама, па, кад један, чији је ред био да меси колач у својој групи, није

хтео то да учини, онда је његов прадед Сава казао дотичноме: „Кад ти нећеш ове године да славиш Св. Саву, ја ћу га и ове и сваке године од сада славити“. Тако и чине сада сви Савићи и примају госте, као и о главној својој кућевној слави. Школа је у овом селу тек у најновије време отворена, а прадед је његов живео бар пре 90 година.

Петар Поповић прота и парох речански, каза да и у оба села његове парохије, и у *Речкој* и у *Тамничу* славе Св. Саву по групама, као и у свима другим српским селима онога краја. У Речкој славе без свештеника, а тројица су по савету његову отпочели доносити „латургије“. У Тамничу из 22 куће доносе у цркву „латургије“, а колаче сами режу. Ове групе зову друство — „ми смо друство“.

Петар Шундић, парох јасенички, казивао ми је, да и у *Јасеници* славе Св. Саву по групама, односно махалама. Те су групе сталне. Кад се ко сеобом или деобом премести у другу махалу, онда пређе њеној групи и са овом слави. Друго село ове парохије, Корбово, опет српско, као и суседна плављанска парохија, немају ових удружених прослављавања Св. Саве, него иду на школску славу и вечеру (забаву), а у Јасеници шаљу у школу по некога само из куће, и то махом из оних, које имају ћака, а те године не месе свој светосавски колач. Али свима је главно учешће на овим удруженим светосавским славама, управо на ручку и вечери. Другог дана не славе. Сви у селу празнују и славе, али свештеник свети водице, месе и односе у цркву ради резања колаче, „литургије“, као и о домаћим славама, само из једне махале, односно групе од 10—20 домова, колико је већ која велика, па се све село, према сроству и пријатељству, на дан Св. Саве распореди по овим кућама за ручак, и то иду сви укућани, договорно подељени ко ће коме поћи, тако да су готово сви из осталих махала распоређени по оној, која меси славске колаче и прима госте. Друге године меси славске колаче други део села, те се у току неколико година изреди цело село, па се опет ред у кругу враћа. Они који месе колач, спремају се потпуно, као за домаћу славу своју. Ручак отпочиње, као и о домаћим славама, око 3 часа по подне, напија се слава, здрави и благосиља, после пријатно разговара, па се, онако седећи, прелази и на вечеру, „састави се ручак и вечера“, после које многи наврате и у школу „на весеље“.

Кад се Св. Сава деси посног дана, у среду или петак, онда се више пута договоре, па на сам дан светитељев пре режу колаче, а сутра дан приређују „гозбе“, како називају ове заједничке ручкове и вечере, јер воде рачуна о томе, да, како је ко узајмио, онако и да врати. Ни домаћинима из те године није по вољи, да спремају посан и оскудан ручак, него

воле мрсан дан, да би се одужили као што треба и као што желе.

Како ова заједничка и заветинска слављења Св. Саве све више слабе због множења школа и све јачег развијања светосавских прослава и забава са просветно-добротворним циљевима, то би, понављам, нарочито потребно било њих што скорије описати и спасти од заборава оно, што се још очувало

2., Св. Сава као заштитник заната

Проучавање занатлијских, еснафских, или, како су војвођани примили да кажу цеховских слава или пирова, како се понегде у јужним и источним крајевима специјално ово слављење назива, интересантно је с верске и с етничке стране, а и за налажење порекла и за историју развоја наше домаће радиности и ван земљорадње и сточарства. У току последњих деценија фабричке израђевине све више потискују занате наше, неке су оне и сасвим већ изгубиле. И они занати, који се с борбом одржавају, немају више оног значаја утицајних и руководних друштвених организација, па и провођење слава њихових губи ону своју патријархалну лепоту и узвишеност. Зато треба што скорије пописати све, што старински мајстори памте и причају, а старији свештеници знају о некадашњем заједничком и посебном, по кућама сваког занатлије, прослављању светог заштитника њиховог занимања и животног извора. И данас сви еснафи одржавају прослављење свога патрона, па уводе славе и нова сталешка удруживања. Али се и ове славе, као и домаће по варошима, модерирају, и, сем резања и ломљења колача, мало чега имају од оне тоpline и душевности осталих врста српских слава (домаћих и општинских црквених, сеоских, заветинских), које стално занављају дух и веру по нашим селима, нарочито по онима, која су склоњенија од путева и већих вароши, а тиме и од увођења туђих именданских и рођенданских посећивања и дочекивања, управо трке и јурњаве, која изводи из обичаја од векова наслеђене и, питоме разумности, начине провођења ових свечаних дана.

Важно би било записати оно, што се види и зна о чисто нашим сеоским занатима, па све до ситнице и то, како они славе своје светитеље. Нас у овом случају специјално интересује прослављање Св. Саве, као заштитника заната.

Нарочиту пажњу и размишљање заслужује то, што Св. Саву славе наша три по преимућству домаћа заната, *самарцијски*, *ојанчарски* и *ужарски*, као и занати *бељарски* (ћебецијски), и *кожарски* (табачки). Оно што се о томе по радионицама и ћеранама ових заната и приликом слављења, прво из пијетета према своме заштитнику, а затим ради поуке и забаве, прича,

треба да нам утврди мишљење, како у опште и остале народне приче и казивања о Св. Сави нису само везане за његово име раније митолошке легенде, међу којима их има врло старог, још и општег или туђег порекла, него и очувани докази стварног његовог препородилачког општекултурног, па и привредног и занатског рада, у опште преображаја на свима пољима и духовног и материјалног живота нашег народа, што су га Св. Сава и његови следбеници извели.

Док су остали општи занати, примљени од затечених становника и странаца досељеника, већином донели собом и патроне своје, па само грчко дизање панагије, пресвете, светитељу, код нас преображено било у мешење колача и, у опште, у српску славу, дотле они сопствени занати, у чије је знање и умење у ствари могао Св. Сава са својим сарадницима донети са културног истока извесне савршеније и практичније новине, узели су њега и за небесног промислиоца своје рукодељу.

Самарцијски занат у Призрену још из незапамћеног времена, кад од школе и њеног свечаног прослављања нашег просветитеља није било ни речи, празнује Св. Саву као свог еснафског патрона. Распитивао сам најстарије самарције, да ми што кажу о самој слави, али сем тога, да су је од старих наследили, мало су што друго могли да ми кажу. Дужа и чешћа упуштања у разговоре с њима о овоме свакојако би их подсетила на понешто, што су у предању примили о Св. Сави, а што би било у вези са њиховим занатом. Ова би распитивања требало ускорити зато, што су нови добри путеви и колски саобраћај давно сузбили кириџијање, па с њиме и самар и самарцијски занат, а жељезница постепено пробија и последње кланце, кроз које су се верали товарни каравани, те ће и овог заната сасвим нестати. Сада се он као еснаф одржава још само по Старој Србији и Македонији, а по осталим брдским крајевима нашим нађе се тек још по који више узгредни крпач старих самара, него прави занатлија. Па и такви могу по нешто казати о Св. Сави, као свом заштитнику.

Кад су призренске самарције после изгнања непријатеља окупатора слободно прославили свој пир 1919. године у кући покојног Трифуна Димитријевића, бив. наставника Богословији, и брата његовог Арсе, самарције и оногодишњег домаћина еснафске славе, ишли смо и ми наставници Богословије, као и на остале еснафске славе што смо чинили, на честитање. Повео сам и онда реч о пореклу славе и један од стараца рече, како су им још као ученицима (чирацима, шегртима) причали стари, да им је од памтивека Св. Сава њихова еснафска

слава. Прве године окупације (1916.) дошао им је бугарски свештеник¹⁾ на славу, присуствовао сечењу колача и после обреда стао говорити, како су их свакојако Срби нагнали да празнују Св. Саву, а да су раније можда празновали другог ког општег светитеља. За ондашње бугарско слепило ни призренци нису били Срби! На то му је овај старац одговорио, како самарције од памтивека празнују свога Св. Саву зато, што је он много путовао по народу, истина већином пешке, апостолски, али је понекад и јахао и носили су му књиге и одежде на самарном коњу. Да би и коњу лакши био товар, а и да га не би убивао и рањавио самар, Свети Сава је показао, како треба самар прерадити и удобно поставити. Зато га, казао је, и ми самарције славимо као свога учитеља и заштитника. Друге године, веле, чинодејствовао је бугарски свештеник при резању еснафског колача, а није више питао, зашто баш српског Св. Саву славе.

Ћебеџије, или како се они српски зову *бељари (бјељари)*, који се занат још одржао у Босни, славе Св. Саву, као заштитника свога заната, „зато, што је Св. Сава научио, како се вуна брзо да уредити и научио их је узимати вукабојну, т.ј. шаку вуне од онога, коме ћебеџија пуца (дрнда, расстрише) вуну“.²⁾

Овај је занат у главном израђивао *белове* за потплавивање, потшивање седла и самара и за подметање под ове, да се не би рањавио седланик. Да ли у заједничкој слави ова наша два домаћа заната треба у ствари тражити реалне везе између њих и њиховог патрона? У прилог таквог размишљања и марљивог испитивања код остатака од ова наша два заната навешћу и ово. Више Хилендара нашег, у Св. Гори, у месту званом Спасова Вода, одакле полази водовод за манастир, показују зидове, остатке од радионице и ваљавице, где се до новијих времена прерађивала вуна, плеле, ткале и ваљале ситније вунене израђевине, а нарочито оне мекане светогорске камилавке, за некад многољудни Хилендар и његове многе метохе. И ову је радионицу, по предању онамошњем, основао био Св. Сава, а она је била готово то исто,

¹⁾ И у Призрену се бугарски свештеници нису могли бар према цркви и окупираној српској братији својој показати бољи од осталих. Било их је троје: Захарија Попов, Милев и Маников. Чим су дошли с војском, поред осталих испада, двојица од њих одјурили су у цркву Св. Спаса, коју су гркомани држали, да изврше претрес. Угледав једну урамљену икону Св. Николе без натписа, напали су грчке свештенике да је униште, јер је то, веле, Св. Сава српски. Једва су свештеници икону спасли, али су је из цркве морали изнети.

²⁾ „Босанска Вила“ за 1888. г., стр. 329.

што и бељарски занат и израда оних наших старосрбијанских белих мушких капица (кечета), које су нам Арнаути са земљом присвојили, као и некадашњих чорбаџијских високих капа.

Ужарски занат, у вези са гајењем конопље, у нас је нарочито развијен око Јужне (Биначке) Мораве, почевши скоро од извора њеног, испод села Бинча, од гњиланске *Горње Мораве* и *Изморника*, па се у крупнијим размерама завршава Лесковцем и околином његовом. У врањском крају имају и своју сопствену врсту, звану „конопља јужарка“. Ту су конопљу у своје време највише прели и сукали врањанци. И од оне конопље, која се гаји око Лесковца, велика се количина одвозила у Врање на израду,¹⁾ јер је тамо ужарски занат савршенији, него у Лесковцу.

Ужари врањски славе Св. Саву као свога еснафског заштитника. У опште, мало је крајева тако обилатих у успоменама на Св. Саву, као што су онамошњи. Дубочица, коју је Немења добио био од цара Манојла, чије су границе долазиле на север до Топлице, југозападно до Косова, а јужно до Врања, и само Врање са округом његовим, као нова и једна од најважнијих Немањиних тековина, преко које је и офанзивна тежња његових наследника управљана, свакојачко је Св. Сави на срцу лежала, те је као таквој, а и ради стабилизације бивше очеве и братњеве владавине у њој, у ствари јачу пажњу указао, па и у предањима народним трагове те пажње оставио.

Југозападна окраина Дубочице је Изморник. Тако се зове питоми крај од Гњилана низ Мораву до утока Криве Реке у њу²⁾. И тамо се конопља много гаји. Готово сви изморничани баве се израдом ужарије, и док је врањска израђевина ишла на југ, исток и север, дотле су изморничани своју носили у Приштину, Призрен, Ђаковицу, Пећ, па су и у Скадар чак ишли. Због ове производње, а и због плодног поља, доброг су стања, окретни су и бистри.³⁾ Као такви они су, у оним тешким, али славним годинама патриотског рада вршили услуге, путујући са својом робом и задржавајући се по пијацама и варошким хановима око распродаје исте. Били су радом својим маскирани курири између наших просветних и националних раденика, носећи у опанцима или у издубљеном штапу

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, *С Дунава на Пчињу*, Годишњица Николе Чупића, књ. IV, стр. 296.

²⁾ Зар. Р. Поповић, *Пред Косовом*, белешке из доба 1874.—1878. г., Београд 1900. г., стр. 6.

³⁾ М. В. Веселиновић, *Изморник*, Годишњица Николе Чупића, књ. XX, стр. 216.

међусобну преписку њихову.¹⁾ На какав начин они прослављају Св. Саву, као патрона свога заната, нисам имао прилике да распитам. Како је то повученији од главног саобраћајног и трговинског пута Морава—Вардар крај, са много очуване патријархалности, то је очекивати, да нам онамошњи свештеници и учитељи пронађу и изнесу много лепих оригиналности у том прослављању.

Дакле, почев испод Гњилана, па до Бујановца и Врања, сва села сеју конопљу и баве се прерадом исте и то по преимућству у зимње доба и, у опште, кад немају пољских радова, дакле без штете по те радове.

Док је била живља трговина са ужаријом радили су сви, а сада већином по 3—4 куће у селу.²⁾ Сви они славе Св. Саву као учитеља и заштитника њихова заната. Стојко Ђ. Поповић, парох ратајски, причао ми је, да се, као некадашњи скупљач писаније за манастир Св. Прохора Пчињског, дешавао на слави врањских ужара о Св. Сави и слушао од њих предање, да је ужаре научио Св. Сава, како да преду жице, да од две жице суку канап, и како да од два канапа сврћу, неки кажу и суку, сициме двојанке, од 3 тројанке, од 4 четворке сициме, а како да од сицима пресучу ужад, и то: од 4 тројанке сицима једну тројанку ужа, а од 4 четворке сицима једну четворку ужа или конопца и како да од 10 ужади саставе и увезу тесте.

У путовању своје наишао је, веле, Св. Сава на ужаре, како су поред некаквог зида отегли сициме, па од њих прстима уплећу конопце. Назвао им Бога и питао шта раде. Одговорили му: „сврћамо, дедо, јужа“. Св. Сава им каже, како ће их научити, да се не муче преплићући прстима, нити да морају више њих радити око једног ужета, него један сам, и то лако. Онда им патарицом нацрта у песку садашњу алатку њихову, звану калуп и каже, да начине тако од дрвета, па их научи, како да у њему издубе оне четири извијене бразде, да отегну четири жице, уведу их у бразде калупа и вуку овај, а на тај начин да им се предмет израде сам уврће без великог запона и помагања од стране других. После им Св. Сава показао, да за разне израђевине своје начине и разне калупе, велике и мале, са 2, са 3 и са 4 бразде, удубљене према дебљини онога, што се жели израдити.

Михаило Стефановић, парох гумеришки, у ср. пчињском, казивао ми је, да и у његовој парохији готово цело село *Мошћаница* ради и ужарски занат и празнује Св. Саву као

¹⁾ Видети један пример такве родољубиве услуге њихове у спом. књизи Зар. Р. Поповића, *Пред Косовом*, стр. 24.

²⁾ Риста Т. Николић — *Врањска Пчиња*, Српски Етнографски Зборник, књ. V, Београд 1903. г., стр. 162.

еснафску славу своју. Неколико дана пре славе одреде договорно, ко ће месити колач. Овај то о свом трошку учини. Оду готово сви у цркву на литургију, донесу колач, а и сваки појединац какав прилог цркви, неко зејтина, тамњана, неко жита, а неко нешто од својих ужарских израђевина. Колач им се у цркви пресече, почасте се пред црквом, па онда иду један другоме у посете. Цело село проведе дан Св. Саве у гошћавању.

Село *Сџубал*, код Прибоја, у ср. пољаничком, недалеко од Мораве, такође је ужарско место, више кућа у њему славе Св. Саву и као домаћег патрона, а све село као еснафску славу. Поред колача за своју домаћу славу, сви спремају и месе колач и на дан Св. Саве, као што чине за домаћу славу своју. До после ослобођења, управо до отварања школе у њиховом селу, сакупљали су се на дан Св. Саве на једно место, у какву пространију кућу у средини села, ту доносили своје колаче и сами их међу собом ломили. Ондашњи свештеник Стоша Стефановић Јазика живео је у Врању, три часа удаљеном од Стубла, те зато није могао долазити, да свети водицу и реже колаче. Пошто преломе колаче, онда заједнички ручају, напију у славу Светом Сави и веселе се до вечери. Откако имају школу, иду у цркву, затим одлазе у школу на прославу, па се после сакупљају на заједничко прослављање еснафске славе по старинском обичају. Овако ми казивао пок. Стоилко Цветковић, б. парох ружићски, родом из Стубла.

И по другим пчињским, бујановачким, врањским и неким пољаничким и масуричким селима, у којима се ради ужарија, посте и свака кућа еснафска меси колач и то, како оне, у ужем смислу ужарске, које се баве сукањем и предање конопље, тако и два онамошња огранка ужарског заната — *оглавари*, који израђују оглаве или поводнике (уларе) за домаћу стоку, и *коланције*, који плету колане или попруге за утезање самара и седла на коњима. Ови подзанати ужарски не суку канап и сициме, него купују готове од ужара. Има села, нпр. *Барбаце*, на Пчињи, која се готово цела баве овим занатом, посте Св. Сави и славе га, а на дан Св. Саве свете и масла по кућама. По свима онамошњим селима многим, и ужарским и чисто земљорадничким, кућама Св. Сава је и домаћа слава.

Потребно би било у свакој прилици распитивати и забележити све, што се спомиње о Св. Сави у вези са овим занатом, као и изразе о светитељу за време благосиљања. Ма колико да изгледају обичне и просте, те реченице често пута много казују. Тако исто треба при резању еснафских колача, што их саме домаћице месе и шарају, загледати оне симболичке уметке, који изображавају урутке (алате) и израђевине еснафа.

Наши еснафи су у старини били свуда, а у Старој Србији и Македонији и данас суглавни ктитори и приложници црква и манастира. Готово у свима манастирима подизали су велике конаке и сваки за се украсио и намештајем снабдео по једну собу, у коју одседају, кад еснафи једном или дваред дођу на богомољу и у госте, буду по неколико дана и богато обдаре манастир из еснафске касе и сваки појединачно.

Ужарски занат у Врању, као један од најјачих, био је главни ктитор манастира Св. Прохора Пчињског, а врањској саборној цркви (завршеној и освећеној 1858. г.) приложио је највеће звоно. Све иконе на иконостасу ове цркве, израђене у 1859.—1860. години од стране скопско-кумановско-врањског зографа Дича Дебранца, родом из села Тресонча, махом су приложили еснафи врањски. Али на најугледнијем месту је, на самом иконостасу с десне стране, до главних престоних икона и у величини истих, икона Св. Саве, коју је 25. новембра 1859. године приложио „еснафъ южарски“. С леве стране је према њој Св. Прохор Пчињски. Св. Сава, дакле, отпочиње, а Св. Прохор завршава ред престоних икона. У дну ове велике иконе Св. Саве виси мања икона његова, за целивање. Обе су једне израде са потпуно црномањастим лицем светитеља, онако, како је изображен Св. Сава на многим старим иконама и фрескама по Светој Гори. На великој икони држи Св. Сава отворено еванђеље са стиховима: „рече Господъ, не входяй дверми“, итд., а не „Азъ есмъ пастыръ добрый“, како се иначе обично изображава. У дну ове иконе исписан је тропар, али ни један од два тропара Св. Сави из Србљака, т.ј. ни „Пути вводящагw въ жизнь“, ни „Православія наставниче“, него један од других општих светитељских тропара — „Правило вѣры“, са уметком „отче Саво, моли спастися душамъ нашимъ.“ Значи да се јако развијено слављење Св. Саве и многа предања о њему у нашем народу онога краја, у самој цркви није обновило кроз школу и штампани Србљак, нити утицајем из доста далеког дотада ослобођеног дела Србије, него природно и сопственом иницијативом, извршеном религиозно-родољубивом еволуцијом у самом народу и народном свештенству, које, немајући специјалне црквене службе своје земаљском идеалу и небеском посреднику, узима и за њега тропар, синтезу духовних врлина дотичног светитеља и жељеног од њега вишњег ходатајства, из опште службе светитељске.

Израда иконостаса врањске цркве извршена је у годинама, када се већ отпочела била борба око црквеног питања између Грка и Бугара. За будни србизам старих врањанаца карактеристично је, што су икону Св. Саве уврстили међу престоне иконе, а икону Св. Кирила и Методија, учитеља словенских, узетих већ онда од стране бугарске пропаганде

за специјално бугарске просветитеље, израдили годину дана доцније (1860. г.), у далеко мањем виду и ставили је у горњи ред. Тако је остало и онда, кад је пропаганда захватила и Врање и створила у њему егзархијску странку. Ова је имала црквено-партијски, а не национални карактер, те су и иконе Св. Саве остале на свом месту неповређене. Али их није поштедила заслепљеност бугарска за време окупације у 1915.—1918. г. Свештеник њихов, Захарија Ладински, из Варне, казивали су ми у Врању, својом је руком превукао у тропару име Св. Саве, а у натпису и име и „први српски“, те је остало само „святый . . . . архіепископъ“, али, кад се после очистила превлака, показао се стари натпис.

У опште свуда, па и у Врању, болно је и тужно, на много места и кришом, по приватним кућама, прослављан Св. Сава за време ове последње непријатељске разорне најезде. Описивач њених недела у овом крају напомиње, да „откако се памти, Св. Сава је *слава* ужарског еснафа, ранијих година највећег еснафа у Врању и околини“¹⁾. Напоменув, како је у врањској основној школи Св. Сава свечано прослављен први пут у 1873. г., ондашњи њен учитељ, пок. Милојко В. Веселиновић, каже: „У Врању слави Светога Саву ужарски еснаф још из старина, а пошто је тај еснаф највећи у том месту, то и цело Врање 14. јануара празнује и изгледа као какав црквени сабор.“²⁾ И тај, са тога „највећи у мирно доба празник у Врању, Св. Сава, у 1915. г. није могао проћи без мучења грађана.“³⁾ Тога дана су, на име, нарочито као на дан школске и опште српске славе, стражарно спровели у бугарско команданство, истјазавали и после неколико дана убили мирног пок. професора Ђуру Илића, познатог и у ширем ученом свету ботаничара.

Изгледа да су у време раније, пустошне и у погледу рушења српске народне обичајне вере бугарске пропаганде за турске владавине, која је по варошима из многих узрока јаче успевала захватити корена, и ово ужарско занатско слављење Са. Саве у горњем току Јужне (Биначке) Мораве у главnome сачувала села, увек отпорнија у борби и чувању народних светиња и традиција. Сеоски ужари, који су тамо били у претежнијој већини, миграцијом у град и појачавањем на тај начин овог еснафа, а остали доношењем својих израђевина на врањску пијацу, давали су главни контигенат по свему Балкану и Леванту доспевалог експорта наше ужарије, и имали су утицаја на србизам и њихових еснафлија варошана,

¹⁾ и ³⁾ Др. Јован Хаџи Васиљевић — *Бугарска зверства у Врању и околини* (1915.—1918.), Нови Сад 1922. г., стр. 66.

²⁾ *Свети Сава школски ђаџрон у Срба*, „Брасиво“ Друштва Св. Саве, књ. XII и XIII, Београд 1908., стр. 62.

па и на чување свога рођеног патрона. То је још одмах по ослобођењу један од проницљивих путника по новим крајевима приметио. Он каже: „Налазим, да је раса у целом врањском округу боља од оне око Лесковца и у Пустој Реци. Одмах на први поглед види се, да су бољи Срби: и физиономија, говор и одело — све им је српскије. А што их одликује више од свију других у Новој Србији, то је жива свест о историјској прошлости својој, о српском имену своме...“¹⁾

Није тај случај са другим једним центром производње и прераде кудеље, са Лесковцем и његовом, далеко обилнијом у богатој моравској земљи, околином. Имајући доста и то добре земље, сељаци лесковачки нису имали потребе у оноликој мери одавати се занатској производњи и ићи на зараду, као што је случај са врањским крајем, који је прерађивао сву своју кудељу, па је и лесковачка ради тога извожена у Врање. Занат је ограничен био на варош Лесковац, а он је, у близини Ниша и прво огрчене, затим од стране егзархије присвојене епископије његове, свакојакo и у сузбијању култа српских светитеља подлегао туђинштини, те видимо, да лесковачки ужарски еснаф празнује Велику Госпођу, аналого познатом факту, да и посрбљене породице цинцара колониста по нашим крајевима махом славе Богородичине празнике²⁾, нарочито Ваведење, којих су дана, до примања славе, месили панагију (пресвету). Иначе не знам случаја, да који еснаф слави Богородичин празник, него махом светитеља, у чијем житију или другој каквој околности око њега и његовог празника налазе какве везе са својим занатом или неки симболични повод за слављење.

Испитивање о времену ове смене славе достојно би било пажње онамошњих свештеника. Да би и Велику Госпођу, као своју еснафску славу слободније, у молитви, здравицама, разговорима и патриотској песми потпуно српски могли прославити, лесковачки ужари су до ослобођења (1877.), како ми је казивао Гавра Поповић, парох бунушки, прослављали своју еснафску славу код цркве села Конопнице, у ср. власотиначком, која такође празнује Вел. Госпођу, као храмовску славу своју. Поред тога, што је село ово с оне, десне, стране Мораве удаљено било од погледа и посете лесковачких Турака и што је и иначе напредно било (имало је школу још од 1866. г.), одводило их је тамо и то, што се село зове Конопница, блиско

¹⁾ Мита Ракић, *Из Нове Србије*, „Отаџбина“ за 1880. г., књ. V, стр. 54. и 55.

²⁾ Породице грчког порекла, опет, обично су, утапајући се у околину своју, узимале за славу имендан свога овдашњег родоначалника. Зато их је највише светојовановаца и светодимитријеваца.

називу главног производа њиховог, конопаца. Доцније су отпочели ићи и у цркву села Црковнице, опет с оне стране Мораве, која такође слави Велику Госпођу.

Исто би тако интересантно било испитати историју ужарске еснафске славе у Прилепу, месту у прошлости по примућству занатлијском. Како ми је казивао пок. Панта Ацевић, бив. парох прилепски, ужарство је тамо раздељено било у два засебна еснафа: *урганцијски* и *ортомарски*. Урганције су доносиле готову робу, а и неизрађену кудељу из Лесковца, Врања и Бујановца, па кудељу давали ортомарима, те је ови по својим ћеранама, код својих кућа, прели у канап, сициме и конопце за рачун урганција (у време турске владавине плаћало им се за то 2 гроша од оке) или куповали за своје новце кудељу, израђивали је и пазарних дана продавали на теста и комад. И једни и други славе Св. Саву освећеног, 5. децембра по старом.

Да није с кудељом и кудељном робом, са занатом ужарским, из врањског краја донесена била у Прилеп и еснафска слава нашег Св. Саве, па је какав туђи утицај истиснуо, а саме занатлије успеле бар променити на слављење Св. Саве освећеног, као нарочиту симпатију нашег Св. Саве, коме је он и цркву своје испоснице на Кареји, у Св. Гори, посветио био?

Такво нам објашњење намеће, на пр., и та околност, што у Лепеници они, који славе Св. Саву, преслављују Савицу, тј. Св. Саву Освећеног¹⁾.

Онамо, међутим, где пресељенике ужаре врањске нису пометале никакве пропаганде, одомаћили су нашег Св. Саву, као занатског патрона. На пр. у Алексинцу су врањанци основали овај занат, сад се он готово изгубио, али се у цркви алексиначкој чува њихова еснафска икона Св. Саве, а остаци овог еснафа заједно славе са месним опанчарима.

Кожарски (џабачки) занат у Пироту, казивао ми је прота Михаило Недић, такође слави Св. Саву као своју еснафску славу. Вредно је испитати порекло ове славе, како је данас проводе и шта својим речима и својим резоновањем о своме патрону пиротски кожари говоре.

Овај занат још се одржава у снази по неким варошима јужне Србије, али је прешао у руке муслиманима, те му се зато свакојако изгубио траг еснафске славе. Као доходнијег, приграбили су га постепено муслимани, па по казивању, и, насиљем се при том служили. Како само штављење кожа мора да се данима врши, управља и надзирава по кречним рупама и у бурадима на води, и једно и друго на отвореном про-

¹⁾ Тодор Радивојевић, *Лепеница*, Српски Етногр. Зборник, књ. XV, Београд 1911., стр 309.

стору, изложено ноћној пљачки и нападима, то је лако било заплашити голоруку варошку рају, сузбити је од овог доброг посла и монополисати га за се. До самог ослобођења био је у Призрену за Србе страшан и заобилазили су онај крај, у коме су табане и фанатични табаци. Срби табаци давно су се тамо изгубили. Из времена, кад је и у Призрену то био српски занат, остали су Срби трговци као кредитори табака, купци и извозиоци њихових прерађевина, кућа Јанићевића и до данас.

И у Угарску су наши пресељеници из Призрена, Ђаковице, Пећи, Кратова, Криве Паланке и других места пренели кожарски (табачки) занат. У Будиму је било читаво српско предграђе, које се по овом српском занату звало, а садржина објављеног устава табачког цеха српског у Сентандреји из 1769. г.¹⁾ најбоље говори о важности и значају овог занимања ондашњих наших људи, где ће се и сада, можда, наћи трага и о њиховој еснафској слави. До душе, овај устав 28-им артиклом својим обавезује све калфе еснафа, да су свагда на дан Св. Тројице, „која је свима нам хришћаном помошница, дужни подвизати се по дужности хришћанској ради прославе нија божија, ити у церков ону на божествену литургију, гдје ест храм, и однети сваки по едну воштану свећу и дати, и главно онде бити и спомен противу сине онде учинити“. Даље се прописује новчана казна у корист цркве за оне, који не дођу тога дана у цркву „пре светог евангелија читања“ (стр. 485.). Али ће бити, да се ово тиче храмовске, а не еснафске славе.

Може бити да се по другим онамошњим местима одржао који Србин кожар, од кога би се могло сазнати нешто о првој вези њиховог заната са именом Св. Саве. Да та веза има свог реалног почетка сведочи нам следећа жива старина.

У Светој Гори постоје четири вида монашких обитељи: манастири, скитови, ћелије и колибе. Манастири су самостални, скитови полузависни од манастира, на чијем су земљишту, а ћелије и колибе данас, у наше време, дају манастири појединим монасима у доживотни најам. Постанак је ћелија, међутим, у старо време изазвала потреба самог манастирског живота и у њих су се за време или стално удаљавали појединци из свога манастира, најчешће ради већих личних подвига и сопственог духовнијег живота и рада, ређе због слабости да издрже живот и поредак у манастиру, или ради каквог специјалног производства за потребе општежића манастирског. Хилендар има 25 оваквих ћелија ван манастира.

¹⁾ Гаврило Витковић, *Споменници из будимског и пешићанског архива*, Гласник Српског Уч. Друштва, други одељак, књ. VI, стр. 473. – 486.

Готово су све на Кареји и око Кареје, а покуповао их је од управе светогорске још Св. Сава. Свака има своје име или по храму цркве или по наследном занимању њених ћелиота, или по некој другој особености из далеке старине. Једна од њих зове се *Патарица*, по вланичкој патарици Св. Саве, коју јој је лично сам поклонио, и која се у ћелији овој као једна од највећих светогорских светиња чува. Главно занимање ове ћелије, од кога она живи, јесте чињење кожа. Садашњи житељи ћелије су Грци. Кад сам их питао: од кад се њихова ћелија бави овим занатом, одговорили су ми: још од Св. Саве. Овде су се, веле, по његовом одређењу штавиле и даље израђивале (чиниле) коже за обућу хилендараца.

Треба споменути и то, да је Хилендар стално имао у Пироту метох свој, који је био један од најактивнијих, као и то, да је од свију наших крајева Пирот и пиротски округ у опште најживље везе с Хилендаром одржавао¹⁾ и у времену, кад су га остали Срби заборавили били. И данас су пироћанци најревноснији посетиоци и приложници Хилендара и Св. Горе у опште. Онда није тешко угледати везу између кожарске занатлијске славе у Пироту и занимања ћелије Патарице; Хилендара и утицаја његових представника у бившем пиротском метоху и између побуда за слављење Св. Саве и као заштитника овог заната.

Ојанчари по целој Србији славе Св. Саву, као свог еснафског патрона, али нисам могао ништа ближе о њиховој слави разабрати. Међутим, код њих ће бити интересантних казивања, која ће боље објаснити и табачно слављење Св. Саве.

Може бити, да се и за коју другу домаћу радиност везује име Св. Саве, а све што се о томе зна и чује треба записати, ма колико то изгледало просто и чинило се на први поглед да није важно. Тако исто треба испитивати и записати и друга еснафска слављења наших светитеља. Н. пр., у *Прилеју*, по казивању пок. Панте Ацевића, бившег пароха прилепског, *абације* (они што сукно прерађују) и *чохаџије* (израђују турско одело од чохе, гајтаном и срмом везано) славе Св. Наума Охридског. Треба испитати славе ли од старине; од како су се издвојили у два заната — славе ли засебно или заједнички; како славе, шта казују о своме патрону, како објашњавају повод да баш Св. Наума њихов занат сматра за свог заштитника; знају ли, да још гдегод ови занати Св. Наума славе?

¹⁾ Још пре ослобођења у онамошњем Темском манастиру налазила се икона ктитора хилендарских, Св. Саве и Св. Симеона (Мита Ракић — *Из Нове Србије, Отаџбина* за 1880. г., књ. V, стр. 604).

Златарски или кујунџијски занат у већини места слави као свог патрона Св. Константина и Јелену (21-V по старом). Међутим, у Софији, у Бугарској, узели су били златари за свог патрона Св. Ђорђа Кратовца, Новог или Софијског, како се по месту мучења још назива. Изабрали су га као свог патрона зато, што је до мученичке смрти и сам он златарски занат обављао. О томе је написано ово. — „Еснаф златарски у Софији, поштујући успомену на Св. Ђорђа, установио је у оно време (т.ј. одмах после његовог мучеништва), да празнује 11. фебруара, као еснафски празник, и изабрао је Св. Ђорђа Новог или Софијског за свог еснафског патрона. После неколико месеци свете мошти су биле ископане из гроба, положене у ковчег и унесене у цркву. То је било 26. маја и отада је остало, да му се поштује успомена два пута: 11. фебруара, када је пострадао, и 26. маја, када су му пренесене биле св. мошти. Кујунџијски еснаф је светковао ова дана, али је еснафски празник премештен од 11. фебруара на 26. мај, када му је установљена и служба. Тако је остало и до данас: 11. фебруара се скупља еснаф и записује имена, а 26. маја празнује „и си служи“ (т.ј. слави еснафску славу). — Предање, очувано у еснафу кујунџијском, тврди да је златарски наковањ, на коме је Св. Ђорђе куцао и ковао своје сребро и своје злато, постојао до најновијег времена, до пред Кримски рат, а после је исчезао из руку једног од мајстора“... „Причају стари златари, да је било писаног житија, које се читало увек, кад су славили („когато си служили“), али, куда се дело данас то житије, није се могло открити“. Ове податке добио је био објављач њихов од ондашњег софијског кујунџијског устабаше Настаса Штеријевог.¹⁾

Пријатност од овог саопштења помућује то, што у једном новом напису, „Занаятчийски празници“, видимо да сада у Софији златари не празнују више Св. Ђорђа Кратовца, као свога занатског патрона, него Св. Спиридона (12./25. децембра²⁾). Интересантно би било разабрати о узроку ове смене, као и то — да ли је Св. Ђорђе Кратовац златарски заштитник у другом ком месту у његовој постојбини, н. пр. у Кратову, Ђустендилу или у Штипу, где се занат овај добро одржао?

Казивали су ми, да у Вршцу занати *коларски* и *ковачки* заједнички славе као своје еснафске патроне *Св. Кирила* и

¹⁾ *Религиозни разкази*, прѣводна черковна библиотека, нарежда и издава дружината „Евтимий патриархъ Търнавский“, подъ редакцијата на Д. Мариновъ, Софија 1896. г., стр. 130., 131.

²⁾ *Християнско календарче* за 1926. г. издание на *Свещенич. Брайтсѣва*, Софија, стр. 17.

Методија, апостоле словенске, и то не на дан њиховог заједничког празновања, 11./24 маја, но на дан самог Св. Кирила, 14./27. фебруара. За изучавање култа словенским апостолима у нашем народу врло би корисно било испитати и записати историју ове занатске славе, т.ј. откад се зна да славе, има ли у еснафу каквих прича и предања о њиховим заштитницима, знају ли да се и у ком другом месту празнују словенски просветитељи као заштитници ова два заната?

3., Свети Сава као заштитник појединих домова.

Светог Саву празнују у свима српским крајевима, негде у већем, негде у мањем броју, и поједине породице, као кухевну славу, крсно име своје. Овако оделито Св. Саву славе: или као јединог заштитника, патрона своје куће, или имају још слава, или славе другог светитеља, а преслављују Св. Саву.

По до сад објављеној грађи и извесним нештампаним подацима, што их имамо при руци, могу се готово утврдити и главна огњишта слављења и преслављивања Св. Саве, из којих су и један и други вид домаћег прослављања нашег просветитеља миграцијом насеља разнесени и у остале српске крајеве. Саме те изворне базе слављења Светог Саве, као заштитника куће и рода, по положају, по природи свога терена и по историјској прошлости својој изводе нас из досадашње недоумице, да је и до XIII века могло бити међу Србима нехришћана, који су се крстили тек после смрти и пошто су светитељством увенчани били телесни остаци Св. Саве, па онда узели његов дан, као замену ранијем,дохришћанском домаћем божанству свом. Да није, могло се мислити, тако, онда откуда слављење Св. Саве, кад се у националним наукама нашим још у главном држи тога, да су наши претци узели за породичну славу светитеља, на чији су се дан крстили или да су, уопште, одмах још при крштењу свом заменили своје домаће божанство ма којим хришћанским светитељем? Ни претпоставка, да су сви данашњи светосавци могли у времену после проглашења Св. Саве са Светитеља заменити Св. Савом дотадашњег хришћанског патрона свог, нема места, јер се позитивно зна, да се славе мењале тек у доцнија тешка времена из нарочитих и важних узрока, па и то врло ретко.

Промене слава било је мало више у Црној Гори и њеној најближој околини у она најмучнија времена, кроз која је наш народ прошао. *Павле Ровински*, познати испитивач Црне Горе, сматра славу нашу као чисто хришћанску установу, која нема везе садохришћанском вером наших старих, па узима ове онамошње промене славе, као доказ неоснованости

мишљења, да поједини домови или родови чувају крсна имена од најстаријег времена.¹⁾ Д-р *Јован Ердељановић* је то одбио. Истина, вели он, те су промене на оној страни биле доста честе, али у свакој таквој прилици, па ма да је слава промењена и пре 300—400 година, остао је спомен о томе очуван, што је доказ, да свака породица свога светитеља необично поштује и да ју је само велика невоља могла приморати, да његово слављење напусти и замени другим свецем. А ове тешке прилике, које су приморавале, да се и слава промени, те тиме траг и порекло своје сакрије, биле су: бежање од крви, склањање од ага и бегова, тражење заштите у јачег браства и племена, па и прибегавање од „слабијег“ свеца „јачему“.²⁾ *Хаџи Серафим Ристић*, архимандрит дечански, казивао је, да муслимани племена Гаш „за патрона свога држе Св. Петку, што причињава, те Србе хришћане, који за патрона свога Св. Петку имају, киње и убијају, само да би такви хришћани другог патрона себи изабрали, јер они држе, да је за њих понижење оног светитеља славити, кога и хришћани славе“. Племе Шаља слави Св. Аранђела, мање је од племена Гаш, али и оно, као гашани, „Србима хришћанима причињава невоље и беде.“³⁾ *Андра Јовићевић* правда онамошње мењање славе и економском нуждом. Нека браства, вели, као Дрецуни на Љуботињу, Бајице на Цетињу, Пејовићи на Његушима и т.д., променили су своја крсна имена, а узели она, која им је лакше славити. Та промена врши се само из економије и штедње, гледају да не би славили дан, кад нико у племену не слави. Сада и тамо нерадо мењају славе.⁴⁾

Па и кад су морали мењати славу, Св. Саву нису напустили, него су баш њиме највише замењивали, а ко примљено једном слављење Св. Саве напусти, верује се, да ће га нарочита Божја казна постићи. Тако, забележено је, да Пашајлићи, у селу Кљену, у Херцеговини, пореклом из Граова, од братства Булајића, славе Никољ дан, а прислужују неки Цвети, неки Св. Саву. „Сви су прислуживали Св. Саву, па кад су се изделили, узели су неки Цвети. Овим последњим због тога све иде уназад, готово су саирли.“⁵⁾

У другим крајевима српским готово и нема случајева

1) *Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ*, т. II, стр. 2., 232.

2) *Кучи, племе у Црној Гори*, Срп. Етн. 36., књ. VIII, Београд 1907. г., стр. 300. и 301.

3) *Плач Сѣаре Србије*, Земун 1864. г., стр. 46.

4) *Ријечка Нахија у Црној Гори*, Срп. Етн. 36., књ. VI, Београд 1911., стр. 733.

5) Д-р *Јевто Додијер*, *Херцеговина*, Срп. Етн. 36., књ. XII, Београд 1909., стр. 213.

промене славе. Има узимање друге, па и треће славе због долажења женидбом у кућу (домазет, привук, припуз, уљез, доходац), која другу славу слави, због наслеђа, па и куповине земље и „узимања колача те земље,“ т.ј. примања с њоме и славе ранијег сопственика, а и због заветовања. Кад би се слава мењала, онда би највећи број узимао Св. Саву. За то имамо доказа и у даљој прошлости, а и у садашњости код оних, који прелажењем у православље или који из других каквих побуда примају и другу славу. Они најчешће узимају Св. Саву.

Преслављање и заветовано слављење Св. Саве може бити и новијег порекла. На пример у селу *Секирју*, у Пољаници, пореклом из Пчиње, 7 породица славе Св. Саву, а „ту славу, по предању, почели су да славе зато, што су се у очи Св. Саве спасли од неког зулума.“¹⁾ Али као главни домаћи патрон Св. Сава се слави из старине, а претци свечара светосаваца морали су бити без домаће славе онда, кад су узели да славе Св. Саву.

У колико је то записано, највећи број кућа слави Св. Саву: у кривопаланачком, пчињском и власотиначком крају у источном делу наше земље; око Копаоника и Рудника у средини; међу Васојевићима, у Херцеговини, нарочито у Дробњацима, Пиви, Гацком и Невесињу — у западним крајевима нашим. Ово су главни матичњаци, из којих се пресељавањем и на друге стране изројило слављење Св. Саве. Преслављање Св. Саве налазимо готово искључиво у Херцеговини и међу исељеницима отуда. За показане источне и средње пределе, у којима је старо наше рударство онако цветало, и који су колонизирани били Сасима рударима, може се с позитивношћу рећи, да њихови светосавци свечари свакојако воде порекло своје од заосталих и утопљених у околни наш народ рудара странаца. Оправданост те предпоставке боље ће се још видети из онога, што даље будемо показали.

Кад би имали потпуних података о томе, колико кућа из самих споменутих крајева кога светитеља славе, онда би се и број светосаваца сразмерно знатнији показао. Али, у недостатку ових, морамо се ограничити на податке, које имамо о сразмери слављења Св. Саве ван главних кругова светосаваца свечара, код исељеника отуда или потомака њихових. Тако у Београду, и онда насељеном из свију српских крајева, и, као таквом представнику целине нашег народа, било је у 1877-ој години у ондашњих 9 парохија његових 2334 свечара, који су славили 52 празника и светитеља. Светог

¹⁾ Риста Т. Николић, *Пољаница и Клисурса*, Срп. Етн. Зб., књ. XVI, Београд 1905., стр- 176.

Саву је славило њих 9, а по броју он је као домаћа слава на 18-ом месту. Дакле, било је 34 светитеља, који су мање свечара од Св. Саве имали.¹⁾ Како су и шумадијска села у главноме миграцијом насељена из других српских крајева, то не ће бити без интереса да видимо и отуда једну овакву статистику из новијег доба. У Лепеници било је 1903. године 11.747 домова, који су славили 49 разних празника и светитеља. Међу њима Св. Саву је 41 дом славио. По броју домова наш је светитељ на 20-ом месту; 29 празника и светитеља мање је свечара имало.²⁾

Да се вратимо изворним крајевима слављења Св. Саве. Почећемо с Херцеговином. Главни њен део, Хум, до оснивања архиепископије и до првог архиепископа нашег Св. Саве (1219.) припадао је сплитској архиепископији, а зна се какве су смутње у овој настале после романизирања њеног и гоњења словенске писмености и словенског богослужења на сплитским саборима. Борба за своје писмо и свој језик нарочито је изазвала отпор и застој у чишћењу и развићу хришћанства у планинским окрајинама архиепископије, које су, па и Хум с њима, и иначе још само по имену и формално хришћанске биле. Последица тога било је оно старо тројеврство: православље, припадништво западној цркви и богомилство, и борба између латинства и свога сопственога, коју је у корист овога решио кнез хумски Мирослав. Он је због тога водио распру са Римом и у погледу јерархијског припадништва источној цркви и словенског богослужења угледао се на свога брата Стевана Немању и остао доследан у томе. Хумско црквено раздељење није било онако упадљиво и борбено, као у повученијој од црквених центара Босни, али је свакојако допринело разбијању јединства народног, вере и верских обичаја његових, те је и у погледу општег слављења крсног имена морало бити разлике, па их је било, који га нису ни славили онако хришћанизирано. Може бити, да је још било по увученијим у планине и гудуре местима старе Паганије (западног дела Херцеговине) и Неретве недирнутих оазица дуго одржаваног паганства, старе вере наше. У тим, повученим од мора и тока Неретве, односно од путева и живљег додира са светом, крајевима и имамо највише слављења и преслављивања (прислуживања) Св. Саве.

После смрти кнеза Мирослава Хум је по наслеђу присаједињен централној држави српској, Рашкој. То, а још више српска православна епископија у Стону, у манастиру

¹⁾ Према бројним подацима М. Ђ. Милићевића, *Слава у Срба*, Годишњица Николе Чупића, год. I, Београд 1877. г., стр. 101. и 102.

²⁾ Према бројним подацима Тодора Радивојевића, — *Лепеница*, Срп. Етн. 36., књ. XV, стр. 307.

Св. Богородице, коју је Св. Сава основао, и непосредни лични рад његов у Херцеговини, утврдио је тамо православлe и верске обичаје Српске Цркве. За време владавине Немањиних потомака, нарочито Милутина и Душана, оно је добило права грађанства у Дубровнику и Приморју у опште. Није онда никакво чудо, што су у току овог духовног превирања онога краја и општег кристализирања хришћанства у нашем народу у XIII, XIV и XV веку, они, који нису имали православно-хришћанског патрона свога дома, узели св. Саву, чији су свети остатци чувани у њиховој земљи, која је тако много предања и успомена на Св. Саву очувала, и чији су се потоњи монарси владалачким мачем опасивали поред раке с моштима Св. Саве и титулирали „херцег од Св. Саве“, „херцег Св. Саве“ или „чувар гроба Св. Саве“.

Други центар у западним крајевима нашим, из кога се ширило слављење Св. Саве, то је племе Васојевића, званих још и Беранаца, по Беранима, једној од главних вароши у племену. Знало се, да, сем својих слава Св. Аранђела и Св. Александра Невског, „Срби овог племена још и Св. Саву за свог патрона држе, па и Петров дан“¹⁾, а како су они отпочели славити Св. Саву објаснио је г. *Лука П. Бојовић*, сада пуковник у пензији. Прастара слава свију Васојевића била је Св. Аранђео. Зато, што је све племе живело скупа, те нису могли ићи један другоме на славу, реше се, да коцком један део задржи стару славу, а други узме Св. Саву. Бојовићима је пао у део Св. Сава. У очи једне ратне опасности, у половини XVII века, на Усековање, 29. августа (11. септембра по новом) помоле се, да им сутрашњи светитељ, Св. Александар Невски, помогне, да победе Турке, па ће га сви славити, док им колена траје. Ударе изненада пред зору на Турке, забуне их и до ногу потуку. Отада сви славе Св. Александра Невског, али сваки још по једну славу, Св. Аранђела или Св. Саву). У том смислу објашњавају своју славу Св. Александра Невског и пресељеници из Васојевића у засеоку Кајиновићима, на Великој Ливади, у Ибру, с тим, да је 300 Васојевића победило 12.000 Турака.³⁾

Друго објашњење каже, да је онај део Васојевића, што је онда био под Црном Гором, стајао у непријатељству са свима суседима својим, те им нико није могао доћи на славу, Св. Аранђела. Зато се договоре, да највеће племе њихово,

¹⁾ Хаџи Серафим Ристић, архимандрит, *Плач (Старе Србије)*, Земун 1864. г., стр. 47.

²⁾ *Караџић*, лист за српски народни живот, обичаје и предање, уредн. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић, год. III, Алексинац 1901., стр. 113.

³⁾ Радомир А. Илић, *Ибар*, С. Е. 3., књ. VI, стр. 616.

Лопаћани, слави Св. Саву, и тако је, вели, било до пре неколико година. Али, пошто су у последње време Васојевићи измешани са другим племенима, то је горњи разлог престао, и они опет договорно учине, да сви славе Св. Аранђела. Преслужба им је била Св. Александар Невски.¹⁾ Та промена може бити важи за оне, који су остали на дому, али пресељеници у крајеве, у којима се слава никад није мењала и не мења, јер је мање било нужде за то, продужили су славити Св. Саву. Тако се и у опису Васојевића, који су били до 1912. г. под Турском, каже, да у Доњој Ржаници 9 племена славе Св. Аранђела и прислужник им је Св. Александар Невски, а осталих 11 имају друге славе, не Св. Аранђела и не прислужују Св. Александра, јер су досљедници.²⁾ Међутим, Чукић, који се из Доње Ржанице пре четрдесет година преселио у *Мељене*, у Боки Которској, слави Св. Саву, као једино крсно име своје³⁾. Тако исто и Ђеровићи (Варагићи) у селу *Кривачи*, у Драгачеву, чији се чукундед пре 180 година доселио од реке Лима, славе Св. Саву. Како су Васојевићи у великом броју мигрирали у Стари Влах, нарочито око Сјенице, па се отуда спуштали у доцнију Србију, то ће и сви сјенички светосавци (Тубићи и многи други) и пресељеници отуда бити пореклом Васојевићи, па по томе и остали данашњи драгачевски светосавци: Видојевиће у *Тијању*, досељени из Дренова, близу Пријепоља⁴⁾; Јовичићи у *Вучковици* и *Бијелом Камену*, досељени (1840. г.) из *Тисовице*, код Сјенице⁵⁾. Тога су порекла свакојако сада у Лепеници: 3 куће Радосављевића светосаваца у *Лукањама*, досељени из Пећи, односно више Пећч, из Брана, 5 кућа Радоњића у *Рогојевцу*, досељених из Сјенице⁶⁾, као и у Јасеници, у селу *Загорици*, Митровићи, досељени из *Радобуђе*, у Округу Ужичком, али старином „из *Вранеша*, код Белог Поља“⁷⁾. Тако исто и Петровићи — Чајовићи, у селу *Лаћевцима*, у Ср. Љубићском, Окр. Рудничком, пореклом „из *Вранеша*, од Сјенице,“ славе Св. Саву⁸⁾.

¹⁾ Поп Богдан Лалевић и Иван Протић — *Васојевићи у Црногорској Граници*, С. Е. З., књ. V, Београд 1903., стр. 562.

²⁾ исти, С. Е. З., књ. VI, Београд 1905., стр. 207.

³⁾ Поп Сава Накићеновић. *Бока*, С. Е. З., књ. XX, стр. 501.

⁴⁾ Јован Ердељановић, *Доње Драгачево*, С. Е. З., књ. IV, Београд 1902., стр. 180.

⁵⁾ Подаци узети из Косте Јовановића, *Горње Драгачево*, С. Е. З., књ. XI, Београд 1908. г., стр. 386., 389. и 398.

⁶⁾ Тодор Радивојевић, *Лейеница*, С. Е. З., књ. XV, Београд 1923. г., стр. 260 и 263.

⁷⁾ Боривоје М. Дробњаковћ, *Јасеница*, С. Е. З., књ. XXV, Београд 1923. г., стр. 303.

⁸⁾ Радомир М. Илић, — *О љубићским селима*, С. Е. З., књ. V, Београд, 1913., стр. 46.

У Раковици, у Сарајевском Пољу, славе Св. Саву Милетићи, којих на тој страни има и у Зимнику и Заборју, а пореклом су Дрекаловићи, у Црној Гори.¹⁾

Али је Херцеговина међу свима нашим западним земљама најбогатија и у домаћим слављењима нашег првог просветитеља, богатија од Васојевића и од других западних племена српских. У једном казивању о зимњим славама у Херцеговини, свакајак о обзиром на број свечар, Св. Сава се ставља на треће место, после Митровдана и Јовањдана.²⁾ Понаособ, тамо нпр. славе Св. Саву: браство Дутина у Убоском, Глеђевцима и Поцрњи, (муслимани њиховог браства зову се Цунозе и интересантно би било распитати: знају ли они за дан Св. Саве и раде ли онда); Ђорђевићи у Радешинама, дошли из Зукића (Коњички Срез). За саму Пиву немамо података, али је она с Дробњацима, међу које често и њу увршћују, главна западна база светосаваца. Тако, свих 80 кућа, једне породице, а четири братства у Самобору (Гацко), као и њихови рођаци Стијепчевићи у Ашовцу, славе Св. Саву, а пореклом су из Пиве. „При испитивању села, вели пок. Дедијер, нашао сам у Херцеговини више породица, које славе Св. Саву, и све веле да су из Гацка. У Сарајеву славе две породице Светог Саву: Деспићи и Јевтановићи, први из Гацка, други из Пиве.“³⁾

Отуда се Св. Сава, као крсно име, исељавањем становништва спустио и у друга места Босне, а преко ње, или непосредно из Херцеговине, и у даље српске крајеве, те, и ако у Босни православни део српског народа највише слави Св. Николу, Св. Јована и Св. Ђурђа, неки славе и Св. Саву.⁴⁾

На име, у Сарајевском Пољу славе Св. Саву: Маловићи у селу Иванићима, досељени из Херцеговине, из Шивоља, у Загорју; Видићи у Кобиљу Долу, досељени из Самобора (Гацко); тако и локални мигранти: Панџе у Релеву и Забрђу, Рашевићи у Кошевима, Мркојевићима у Кобиљем Долу.⁵⁾

У Србији славе Св. Саву потомци пресељеника из Херцеговине и из Васојевића: Абазовићи, у Паљусима, у Ваљевској Тамнави, пореклом из Дробњака, па, може бити да је

¹⁾ Поп Стјепо и Владимир Трифковићи, *Сарајевско Поље*, С. Е. З., књ. XI, Београд 1908., стр. 208 и 214.

²⁾ Лука Грђић — Бјелокосић, *Из народа и о народу*, књ. I., Мостар, стр. 32.

³⁾ Д-р Јевто Дедијер, *Херцеговина*, С. Е. З., књ. XII, Београд, 1909. г., стр. 123, 188., 189., 294. 304, 373.

⁴⁾ Богољуб Петрановић, *Обичаји Српског Народа у Босни*, *Гласник Српског Учен. Друштва*, књ. 30., Београд 1871., стр. 313.

⁵⁾ Поп Стјепо и Владирир Трифковићи, *Сарајевско Поље*, С. Е. З., књ. XI, стр. 116., 122.

и породица Врађешевића, досељена у *Каменицу* из Лике (1827. г.)¹⁾, даљим пореклом из мало пре споменутог белопољског, односно полимског *Вранеша*; 11 кућа Реонића у *Бошњанима*, Милутиновићи у *Миронићу* и 2 куће Милекића, у *Сџановима*, сва три села у Лепеници, досељеници из Херцеговине;²⁾ Васојевићи у селу *Везичеву*, у Млави, пореклом сеничани³⁾; у *Прокуљу* породица пок. Стојана Данчевића, б. индустријалца, досељена из Приштине, али даљом старином из Херцеговине.

У Хрватској читав низ српских породица, давно досељених из Херцеговине, од Шуме, Површа и Зубаца, „славе Св. Саву као крсно име своје.“⁴⁾

Преслављање или *прислуживање Св. Сави* готово је искључиво пореклом из Херцеговине. Значило би, да су прислуживање Св. Сави узимали они, који су, кад је народни просветитељ светитељством увечан био, имали већ свога хришћанског светитеља, као домаћег патрона, па Св. Саву, због јако развијених верских и народносних осећаја, узели за преславу. Интересантно је, да су ти главни домаћи светитељи имали и своја пролетња и летња празновања, која се у другим крајевима обично преслављују (младе, мале славе), где је преслављање још очувано. И овај изузетак иде у прилог великог пијетета према своме Св. Сави. Тако: *Служе Св. Јовану (7./20.-1)*, а *прислужују Св. Сави*: у Кутини 6 кућа Прњата, староседелаца;⁵⁾ у селу Домашеву Папићи, који су се раније више пута селили и једно племе су с Баћевићима, у Бањанима, и Мулинама, у Дубочанима; Зечевићи у селу *Раникућама*, пореклом из Зете, отуда исељеници у Бањане (под именом Баћевића), Колешко, па онда овде; Вуковићи у селу *Лакџу*, северном делу Невесињског Поља⁶⁾; у селу *Анђелићима* Зечевићи, пореклом с Дрпа, из *Бањана*. „У *Врбну* је живела једна породица Дутина, која је изумрла, а само је остала једна девојка, за коју се Зечевић „„уд’о““ и населио се на њено имање.“⁷⁾ Дутине славе Св. Саву. Да није и тај Зечевић, по обичају, задржао своју славу, а славу куће женине узео као преславу? Отуда је свакојако и дошла преслава овако близо са славом. Може бити да је такав узрок и код других случајева

¹⁾ Љ. Павловић, *Антропогеографија Ваљевске Тамнаве*, С. Е. З., књ. XVIII, стр. 512. и 514.

²⁾ Тодор Радивојевић, *Лепеница*, С. Е. З., књ. XV, стр. 235., 278. и 287.

³⁾ Љубомир Јовановић, *Млава*, С. Е. З., књ. V, Б. 1903. г., стр. 310.

⁴⁾ Радосав М. Грујић, *Најстарија српска насеља у северној Хрватској до 1597. г.*, Гласник Српског Географског Друштва, год. II, св. 2., Београд 1913. г., стр. 166.

⁵⁾ Обрен Ђурић-Козић, *Шума, Површ и Зубци у Херцеговини*, С. Е. З., књ. V, стр. 1194.

⁶⁾ Д-р Јевто Дедијер, *Херцеговина*, С. Е. З., књ. XII, стр. 217. и 238.

⁷⁾ Д-р Јевто Дедијер, *Билећке Рудине*, С. Е. З., књ. V, стр. 801.

слављења Св. Јована и преслављања блиског по времену Св. Саве. У селу *Домашеву* Папићи, који су се више пута пресељавали, и тврде, да су једно племе с Баћевићима, у *Бањанима*, и с Мулинама, у *Дубочанима*, такође исто славе и преслављају.¹⁾ У Босни славе Св. Јована, преслављају Св. Саву: Станишићи, у Сарајевском Пољу, старином из Бијеле Брезе, у Колашину Херцеговачком, где су се звали Вуковићи, а у селу *Земнику*, породица Авлијаша досељених из *Сомине*, у Херцеговини. У *Бојнику* породица Мркоја, старином из села *Пејровића* или *Планика*, у Бањанима, досељена у Брадину, под Иван планином, у Коњичком Срезу, где се намножила, изделила и отуда расељавала, прислужује и Св. Саву и Св. Илију. Има их у *Брадини*, *Корчи*, *Блажују*, *Сарајеву* и *Бојнику*.²⁾

Служе Св. Николи, а прислужују Св. Сави у Херцеговини: у селу *Муцаловићима* пор. Пејановића, досељена пре скоро 100 година из Зубаца, где су се звали Врандићи;³⁾ у *Крњевићима* породица Врећа, пресељена пре 80 година из *Крајковића*, поред Св. Саве, прислужује и Преображење.⁴⁾ И у Србији, у Добричу, у Округу Топличком, у селу *Подини*, 6 кућа Такића, како тамо кажу, „Св. Николу служе“, а „Св. Саву преслужују“. Ни они летњег Св. Николу не преслављају. Посте за славу строго као и за причешће. Таса Урошевић, протојереј окр. нишког, док је био њихов парох, питао их зашто преслављају Св. Саву, а не Св. Николу. Казали му, као обично, — да им је тако од старине остало.

Служење Св. Ђурђу, а прислуживање Св. Сави пореклом је из Дробњака. Тамошње готово читаво племе Абазовића, разгранато у десет великих породица са својим засебним презименима, слави овако у селима: Пошћенима, Рудинама, Рудом Пољу, Дужима, Комарници и Дубровском.⁵⁾ Тако исто и Драговићи, у селу *Рибарима*, у Колубари, пореклом из Дробњака.⁶⁾

Славе и Лучин дан и Савин дан у полимским и потарским селима: Барчевићи у *Бобову*; Вуковићи у *Премћанима*, *Бушњу*, *Пошћећу* и *Спожжеру*, пореклом из Мораче; Дробњаци у *Ковачу*, Јојовићи у *Сирмцу*, Копуни у *Бабинама* и *Рогожју*.⁷⁾

¹⁾ Д-р Левто Дедијер, *Билећске Рудине*, С. Е. З. књ. V, стр. 824.

²⁾ Поп Стјепо и Владимир Трифковићи, *Сарајевско Поље*, С. Е. З., књ. XI, стр. 214, 216. и 224.

³⁾ Д-р Левто Дедијер, *Херцеговина*, С. Е. З., књ. XII, стр. 215.

⁴⁾ Обрен Ђурић-Козић, *Шума, Површ и Зујци у Херцеговини*, С. Е. З., књ. V, стр. 1187.

⁵⁾ Светозар Томић, *Дробњак*, С. Е. З., књ. IV, Београд 1902. г., стр. 492—496.

⁶⁾ Љубомир Павловић, *Колубара и Подгорина*, С. Е. З., књ. VIII., Б. 1907. г., стр. 921.

⁷⁾ Петар Мркоњић, *Средње Полиме и Потарје*, С. Е. З., књ. IV, стр. 315., 318., 321. и 324.

Славе Петров-дан, а преслављују Св. Саву 8 кућа Промицаћа у Малој Дренови, у Левчу, пореклом из Старе Србије¹⁾, свакојако од Васојевића.

У новонасељеном селу *Савинцу*, у Ср. Јабланичком, Окр. Врањском, 7 кућа (толико их је било 1915. г.) Црногорада, поред своје главне славе, преслављују Св. Саву. Свакојако су из Дробњака или Пиве. Треба то испитати, као и: да ли су по овој преслави и ново село своје Савинцем назвали?

Непосредно из Копаоничког и Рудничког краја, односно из ових рудних области, немамо података о славама, јер нису антропогеографски потпуно проучени, те не можемо показати ништа ни о слављењу Св. Саве у њима. Али међу пресељеницима отуда у крајеве, који су проучени, налазимо светосаваца, који потврђују претпоставку, да су и тамо заостали дубровчани и по-србљени Саси рудари узимали Св. Саву за крсно име своје. Тако, у *Планиници* колубарској 10 кућа Лозњака и Мијајловића, пореклом из рудничког села *Лозња*, славе Св. Саву. А Миљковићи, пресељеници из Планинице у *Лајковац*, тако исто²⁾ Пошто су, сем забележених у опису левачког села *Велике Сугубине* 13 кућа староседелаца, сви остали из Рудничког и Крагујевачког Округа, дакле из једне исте рудне области, то су свакојако отуда и Шапоњићи, којих има 25 кућа и сви славе Св. Саву.³⁾ У *Лайову* славе Св. Саву 9 кућа Цветковића, досељених из *Прељине* рудничке⁴⁾. У темнићским селима: у *Брајковцу* 4 куће Милосављевића, из Жупе копаоничке; у *Селишту* 14 кућа Стојковића, у *Љубави* 2 куће Петрића, и једни и други досељени такође из Крушевачког Округа, дакле са подножја Копаоника, — славе Св. Саву.⁵⁾ Прота пиротски Михаило Недић, родом из Велике Дренове, у Доњем Левчу, казивао ми је, да у споменутом селу *Селишту* слави Св. Саву и породица Шогољаца, старином из села *Шогоља*, у Жупи под Копаоником. Прота Богосав И. Поповић, намесник куршумлијски, казивао ми је, да у косаничком селу *Мачковцу* славе Св. Саву Милан и Јосиф браћа Савићи, досељени из Копаоничког Среза, у Окр. Крушевачком.

Из једног од најзнатнијих рударских крајева на источној страни нашег живља имамо обилатијих података о слављењу

¹⁾ Тодор М. Бушетић, *Левач*, С. Е. З., књ. V, стр. 483.

²⁾ Љубомир Павловић, *Колубара и Подгорина*, С. Е. З., књ. VIII, стр. 750. и 864.

³⁾ Тодор М. Бушетић, *Левач*, С. Е. З., књ. V., стр. 487.

⁴⁾ Тодор Радивојевић, *Лейеница*, С. Е. З., књ. XV, стр. 225.

⁵⁾ Станоје М. Мијатовић, *Темнић*, С. Е. З., књ. VI, Београд 1905. г., стр. 305, 308., 314.

Св. Саве као ¹⁾ домаћег заштитника. То су данашњи окрузи Кумановски, Врањски, јужни део Нишког и Пиротског и југоисточни део Топличког Округа, као и околина Ћустендила у Бугарској и даље онамо идући уз границу на север до краја главне зоне ових слављења на нашој страни. Сва ова територија усејана је називима предмета, села и места, рударског порекла, као што су: многи Самокови, Рударâ, село Рупље, Калиманци (од Калмана?), Рудиште, Ковачева Бара, Златокопска Река, Згурово, Саси изнад Криве Паланке, Сасани код Ћустендила и др. Ову богату рудну област експлоатисали су још Римљани са централним рударским градом Пауталијом, нашим Велбуждом, потом преименованим у Константинов град, Ћустендил. У старој нашој држави још јаче се развило рударство и у овом крају, са центром у Коласији или Кратову, па даље на север завршно са „Заплањском рудном облашћу, која је обухватила сав онај планиски крај, који се шири између Нишаве и Биначке Мораве“.¹⁾ Ти крајеви су били на засебним привилегованим рударским правима, па се ова и за турске владавине неколико векова продужавала. Сељаци, наследни рудари, били су ослобођени државних дажбина, али су били обавезни да раде на рудницима сваки по 5—20 дана годишње, према своме стању. Рудари су се делили на неколико група: среброделци, који су са дубровчанима мајсторима, као учитељима и инструкторима, прерађивали метал у разне предмете и ковали новац; рупници који су радили у подземним поткопима и бунарима („цеовима“) рудничким; угљари, који су справљали угаљ; дрвари — дрва доносили; пепељари, који су доносили пепео (такво је било кратовско село Стрмош); коњари, који су преносили руду и истопљени метал; сламари, који су доносили сламу, н. пр. кумановско Старо Нагоричане; ужари, који су сукали ужад за товарне коње и друге потребе; врећари, који су израђивали вреће и покровце од кострети. Отада се и датира длакарство и ужарство, као домаћи сеоски занати ових крајева, па и угљари занатлије чак до Београда и околине његове — отуда долазе. И ћерамиције, лончари, а нарочито зидари са Црном Травом на нашој, а Трнском околином на територији Бугарске, као главним представницима нашег домаћег зидарства, воде свој почетак од овог нашег старог рударства и потребне му помоћне радиности. Материјално богатство, што га је развијено рударство донело и држави и месном народу, утицало је и на културни развој, који потврђују уцелеле до нас задужбине: Старонагорички Св. Ђорђе, Лесновски манастир, Матејче, манастири Св. Прохора Пчињ-

¹⁾ В. Карић, *Србија*, опис земље, народа и државе, Београд 1887. г., стр. 384.

ског, Осоговског Св. Јоаким и Ане и других ктиторија Немањића и рударством обогаћеног Душановог великог војводе Оливера, затим и породице Дејановића. Некадашњу културну моћ ових крајева нарочито посведочава жива старина, очувани споменик духа и срца, свесности наше старе Цркве и њене сопствене црквено-просветне радње, — слављење свога Св. Саве: и у пољопривреди, и по занатима, и по кућама. Оно није поколебано ни онда, кад су насилним партизанством и терором егзархијских агената поједина села у једном делу ове зоне за неколико деценија са црквом и школом одвојена од нас била.

И у овим су крајевима технички мајстери, т. ј. стручни рудари били Саси. Они су дали полет старом српском рударству, кад се од прве половине XIII века (1242. г.) почеше нагло досељавати на позив српских владалаца, а по свој прилици посредовањем Дубровчана, који су са Млечићима бивали предузимачи и закупци рудника и давали капитале за рударска предузећа.¹⁾ Долазили су у овај крај и наши рударски радници из других рудних области, па и с даљег истока, где није било слављења као код Срба мештана, староседелаца. Да би се и по томе изједначили са својом околином и у свему се у њу утопили, они дошљаци, који су се стално овде настанили или женидбом природили, узели су и славу. Црквени представници и сам народ, који је гајио нарочиту љубав према своме прослављеном просветитељу, саветовали су им, да Св. Саву узму за крсно име своје; пошто је Св. Сава и иначе био заштитник и целокупне народне радиности, а о њему се у оним крајевима, исто као и у Херцеговини, чувала силна предања свију видова. Сем тражења рада, које је доводило нове насељенике у овај крај, он је за турске владавине био и страна уточишта, азила. Почевши северно од Кратова и Криве Паланке са Осоговским планинама и Козјаком, па продужив планинским ланцима преко Власине и Крајишта до Лужнице, где су свуда села и данас живи источни матичњаци светосаваца свечара, онај је крај гудурама својим, које нису просећали никакви велики путеви, давао врло безбедна склоништа и онима, који су бегали од крвне освете, зулума, па и из сопствених међусобица. Од њих су неки, рудари већ, доносили са собом и слављење Св. Саве, а други, приновљени Срби, узимали су га на новом насељу за домаћег заштитника свог. Тако, у *Броду*, у Власотиначком Срезу, Тошинци, пореклом из *Ћустендила*, славе Св. Саву, а тако исто 30 кућа Рашинаца, као и њихови одељаци у *Црној Трави*. Постоји предање, да су они „одоздо“ дошли, т. ј. из Србије. По неким су „добегли“ из Бугарске, по другима из Јабуко-

¹⁾ В. Карић, *Србија*, стр. 386.

вика, у истом срезу, по некима из „Добричко“, а по некима су са Косова „избегли од зулума“.¹) За ове Рашинце свештеник њихов, црнотравац домородац, каже, да су се доселили са Рашке, да славе Св. Саву и да се „отуда да закључити, да су Срби са Рашке позније примили хришћанство“.²) То не може бити, јер је Рашка давно још пре Св. Саве била хришћанска и имала својих епископа и развијено ниже свештенство мирског и монашког реда. Али, ако би ово последње предање о пореклу Рашинаца имало свог реалног основа, онда је прародитељ ове породице могао бити какав копаонички рудар, јер се ова рударска област простира и преко Рашке. Усмено ми је писац казивао, да Рашници, који сачињавају засебну махалу, посте недељу за Св. Саву, и да од најстаријих времена тога дана долазе у цркву црнотравску, те је од увек онда бивао готово сабор око ње. Да су се из рударских крајева пресељавали или због тражења рада у рудницама и онамо досељавали, сведочи порекло црнотраваца, 25 кућа Козничана, чији се предак доселио из Кознице, са Копаоника. Њихови су стари дошли „у печалбу, можда због рударске радње“. Даље, 12 к. Пејчиновића, пореклом из *Рожине*, у Добричу, који су „због убијства, овде дошли, ради рудокопње“.³)

У *Страгарима*, дакле на домаку Рудника, три су брата из освете убили турског пашу, па побегли чак у Црну Траву, где их је сада преко 120 кућа у махамалама Радовинској Чуки, Вељковцима и Јовановцима⁴), иначе Платнарска махала. По другом, црнотравском предању, они су убили кума, који је насрнуо био на образ њихове сестре, побегли на Копаоник, тамо убили Турчина, те због тога и одатле побегли у Црну Траву.⁵)

Покојни Риста Николић забележио је марљиво и народна предања о претходницима данашњег становништва, „Латинима“, који су изгинули, а жене им остале, и о доцнијим досељеницима „Русима“, који су дошли као бескућници, изженили се са овима и заменили Латине.⁶) Ма колико да су заплетена и магловита ова записана предања, и из њих се опет јасно може видети долазак разних страних раденичких колона, смена, изумирање

¹) Риста Т. Николић, *Крајишће и Власина*, С. Е. З., књ. XVIII, Б. 1912., стр. 292. и 377.

²) Јован М. Поповић, парох црнотравски, *Црна Трава*, Београд 1914. год., стр. 7.

³) Риста Т. Николић, *Крајишће и Власина*, С. Е. З., XVIII, страна 375., 377.

⁴) Боривоје М. Дробњаковић, *Јасеница*, С. Е. З. књ. XXV, стр. 357. Видети и — Јован М. Поповић, *Црна Трава*, стр. 7.

⁵) Риста Т. Николић, *Крајишће и Власина*, С. Е. З., књ. XVIII, стр. 375.

⁶) *тамо*, стр. 165–175.

од епидемија, напади непријатеља, међусобна трвења можда и с месним становништвом, кад је и оно ушло у рударске послове, па у дошљацима гледало конкуренте, — или ма какве инвазије у опште. Такву претпоставку потврђује и очувано слично предање о међусобном истребљењу племена Лужана у Белопавлићима, у Црној Гори.¹⁾

Назив „Руси“ дали су тим досељеницима мештани по русој боји њиховој, а у доласку њихову без жена треба гледати долазак самаца рудара. И у садашњем поколењу, где год, вели записивач ових предања, кажу „да су мушки Руси (у Црвеној Јабуци), то потврђују тиме, што су они, мештани, (и то само неке породице) риђи („риџи“), а такви су Руси“, али, боље да је казао — Немци. Мислим да се у овим предањима меша реч „рус“ као карактеристика боје лица са народношћу руском и да ово мешање појмова код мештана мора бити сасвим новог порекла. Остатак од оног првашњег правог значења овог назива треба видети у врло раширеним именима људи и жена онога краја, па готово и целог Пиротског Округа, као што су: Рус, Русим, Русин, Русјан, Русимир, Руско; Руса, Руска, Русана, Русимирка, Русима. У целој једној махали у с. Доћевцима живе Русимовци. Свима овим именима није порекло каква народност, него боја физиономије. Отуда имамо у врањској Пчињи и село Русци, у нишком Запаљу село Русну, а, код кумановског села Кокошиња, рид Русу. Па и „русу среду“ (у недељу преполовљења) онамо нарочито празнују. У прешевском селу *Јашанцу* Руса је заветина, а у тамошњој *Жужелици* је храм цркве Св. Руса и купи се сабор код ње на русу среду.

То, што и јањевци прстенције (католици, које народ наш свуда назива Латинима), кад оду у оне крајеве, воде разговор о некадашњим онамошњим Латинима (а и ови јањевци су потомци старих рудара и примораца, који су очували своје католиштво) и говоре неким мештанима, како су они пола Латини, иде у прилог тврђења, да је део странаца рудара онамо заостао, примио православље, с њиме и славу, па и Св. Саву, свакојако поред и других славских светитеља. Процес примања славе протезао се тамо дуго. Казивао ми је Јозан Поповић, парох црнотравски, да се у оном крају и сада налазе куће, које немају славе. То, што у селу *Млађинцу* две куће Станимировића славе једна Петков дан, а друга Св. Јована²⁾, значи да су недавно свака понаособ засебне светитеље узеле. У осталом, тога има и у другим крајевима. Н.пр., Љуба Ф. Поповић, сада парох свилајначки, причао ми је, да у *Крепољинцу* и другим селима више манастира Горњака, у Омољском

¹⁾ Петар Шобајић, *Бјелопавлићи*, С. Е. З., књ. XXVII, стр. 202.

²⁾ Риста Т. Николић, *Крајишће и Власина*, стр. 339.

Срезу, славе Ваведење. Кад их је питао, откуда то, казали су му, како нису имали славе, па „узели колач од манастира“, тојест отпочели славити храмовски празник ман. Горњака.

Јован Ратковић, парох добровишки, у Власотиначком Срезу, казивао ми је, да у селу *Сшањеву*, које има 21 дом, сем две куће, сви славе Св. Саву, а не посте; у *Лукачови*, — 2 куће; у *Ђујевима* једна је отпочела славити Св. Саву пре 15 година. Није имала славе, па „прихватила Св. Саву“. У оба ова села има неколико кућа, које ни данас немају домаћих слава. Он мисли, да су се ови за турске владавине доселили из дубље Бугарске, где се не слави. И у *Црвеној Јабуци* слави Св. Саву неколико кућа.

Забележено је, да у крају, о коме је реч, славе Св. Саву још и ови: у *Биљаници* 22 куће староседелаца Ђуринаца, Стојковаца и Ханџија (заједничко старо презиме — деда Иванови); у *Новом селу* 8 кућа Стевановаца, пореклом из *Мелне*; и међу Пешчовцима, у *Ораху*, има светосаваца; у *Радосину* 8 кућа Илочинаца, староседелаца; у *Раковом Долу* 4 куће Ћосинаца староседелаца; у *Рујју* 4 куће Младеновића и Цветановића, пореклом из *Сџрезимировца* (Босиљградски Срез) и 5 кућа Миловановића.¹⁾

Ово је само један део забележених светосаваца у Власотиначком Срезу, а желети би било, да се све опише, па и слављење проучи и опише.

У самом Власотинцу и оближњим селима такође има доста светосаваца и посте за Св. Саву. Кад је Александар Новаковић, сада свештеник тамошњи, као млади богослов, зарадован што се слави српски светитељ, питао свог старог деду (умро је у 95-ој години), простог човека, зна ли он кога то Св. Саву славе, овај му је одговорио: „како да не знам, — онога што је био краљев син, и што је ишао по народу, те га учио како да оре, а жене како да ткају“.

За остале срезове Пиротског Округа, тојест за најсевернији део источне базе празновања Св. Саве као крсног имена, немамо ни оволико података. Јеромонах Иларион Јовановић, бив. старешина манастира Дивљанског, причао ми је, да у *Белој Паланци* има свечара светосаваца. У селу белопаланачком *Ореовцу* слави 7—8 кућа Св. Саву. Сви посте за славу. Прота пиротски Михаило Недић казивао ми је, да има светосаваца и у *Пирошу*: у његовој парохији 2 дома, од којих један из села Држине, близо Пирота; у другој пиротској парохији 4, а у трећој 3 дома. У селу Држини, вели, има 12 кућа Манчевића, досељених из *Пусће Држине*, онда у Бугарској граници, а од 1918. године враћене нашој Краљевини. И у овом селу и другима, као: *Звонцу*, *Бољевом Долу*, *Кусој Врани*,

¹⁾ *шамо*, стр. 284., 341., 345., 352., 354., 361.

Жељуши и другима, вели, многи славе Св. Саву, као једину домаћу славу своју. За свој крај по рођењу, Доњи Левач, рекао ми је, да од двеју породица у селу *Селишту*, код Велике Дренове, које славе Св. Саву, Стојковићи су давни пресељеници такође из Пиротског Округа.

Као једно од јачих билâ у овом изворном крају свето-саваца можемо узети Босиљградски Срез, нарочито његово велико село *Клисуру*, у коме знатан број слави Св. Саву и из кога се ово слављење, давно још пре присаједињења босиљградског краја нашој Краљевини, ширило по осталој српској земљи. Али, према ономе, што се до сад разабрало, још је распрострањеније слављење, Св. Саве у кривопаланачком и кратовском крају. Нарочито се у томе истичу села *Срацин*, *Радибуж* и *Гулинце*.

Како ми је казивао Стојица Поповић, свештеник ђермански, Гулинце има око 20 кућа, цело село слави Св. Саву и пости за славу од старине. У Радибужу тако исто слави и пости једна цела махала, која чини половину села. И ови и остали по другим паланачним селима свечари светосавци славили су и као егзархисти, месили колач и варили пшеницу (у Пчињи не варе жито сви за друге славе), примали госте, као и у свима другим очуваним српским селима, само су под утицајем пропаганде бугарске неки почели били назив „служба“, како се и тамо слава зове, замењивати, као и код других домаћих слава, речима „дизање панагије Св. Сави“, али је већина и онда, на питање: „што ви је служба“ или „кој ви је светац“, одговарала: „служба ни је“ или „светац ни је — Св. Сава“. У 1916-ој г., слушао сам, десила се о Св. Сави ова интересантност. После доласка бугарске окупационе војске, вратио се из Бугарске, куда је још пре ослобођења пребегао био, Арса, некадашњи свештеник радибушки, и није хтео да свети водицу и реже колаче о Св. Сави. Радибужани и гулинчани се због тога узбуне на дан Св. Саве, оду у Паланку и жале се намеснику Давиду, Бугарину из Бугарске, који је после окупације доведен био, да замени интернираног у Бугарску нашег намесника, поп Нацета Поповића. Намесник одмах пошље из Паланке свештеника Миту, да изврши закон у Радибужу и Гулинцу, а поп Арсу узме на одговор. Овај се изговарао, да су у Гулинцу Срби и како је раније патио од њих, па зато им није хтео резати колаче на дан српског светитеља. Разумни намесник му је на то казао: какви они били да били, ти им мораш сав закон вршити, па и колаче у будуће резати; ако не, послаћу другог свештеника на парохију“. И у паланачкој *Раковици* сви сељани славе Св. Саву.¹⁾

¹⁾ Др. Тих. Р. Ђорђевић, *Македонија*, Панчево 1920. г., стр. 157.

Немамо за друга паланачка села података, али се зна, да се отуда миграцијом ширило слављење Св. Саве и ниже ка Куманову. Тако, у селу *Јачинцу*, по казивању Раде Тодоровића, пароха јачинског, славе ове три куће, досељене из Радибужа: Јаћима Додића, Јосифа Јовановића и Ристе Н., које нису никакав род међу собом, а купили су турско имање и населили се на њега. Међу варошанима светосавцима, у самом *Куманову*, кућа Божиновића, у парохији Јована Поповића, такође је старином из паланачког краја. У селу *Довезаницу* славе Св. Саву Вукићи, онда их било 3 куће, у *Добрачи* Рамаданци, досељени из Жегњана, а у самом *Жегњану* Ђорђе и Анта Павловићи, из породице Рамаданаца.²⁾ Казивао ми је Сима Серафимовић, парох кумановски, да је у турско доба ишао у Жегњане на дан Св. Саве своје рођаку по жени, Милану Н., на славу и да су потпуно српски славили и ако је село било (до 1904. г.) егзархијско.

У Прешеву се такође слави Св. Сава, н.пр. готово цело село *Доња Трница*. Причао ми је поп Стоилко Поповић, како је на дан Св. Саве сретао људе из 2 часа удаљеног Козјег Дола. Кад би их питао куда ће, одговарали су му: „идемо на Св. Саву у Доњу Трницу, служив ни пријатељи данас“. Свештеник горњо-козидолски, Аксентије Поповић, казивао ми је, да слави Св. Саву већи део села *Шаинца*, у доњој Пчињи. А и раније је записано, да у Шаинцу славе Св. Саву неке куће Карамингинаца и породица Чергараца.³⁾ Славе и у многим другим селима низ Пчињу. И у *Герману* две махале, Средња и Криварат махала, посте и славе Св. Саву, само имање иду гости зато, што су сиромашни планинци, па немају чиме да дочекују, те околна села радије одлазе паланачким свечарима, имућнијим и богатијим у јелу и пићу.

Манасије Трајковић, парох стајовачки, казивао ми је, да у *Стајовцу*, у Коз'л махали, Јован Анђелковић и Стојко Јовановић, а у махали Букове Падине Стеван Стојковић „спрема Св. Саву, сабирав му се по 20—30 човека гости“. У селу *Новом Глогу*, које је за време Турака припадало Прешеву, а сада Кривој Паланци, посте и славе 4 куће одељака Стојковића.

Михаило Стефановић, парох гумеришки, у Срезу Пчињском, каже, да у селу *Мошћаници* слави Стојко Кралић и Св. Саву и Св. Аранђела, а пости за обе славе. У истом селу има и око 50 ужара, који месе ужарски заједнички колач, доносе га у цркву и ту режу, а и прилоге од својих производа дају цркви: неко тежине, неко тесте ужади, врца, — шта ко има. Љубомир Поцовић, парох горњо жапски, у истом срезу, рече ми,

²⁾ Др. Јован Хаџи Васиљевић, *Јужна Сџара Србрја*, књ. I, Кумановска Област, Београд 1909., стр. 219., 220., 255. и 258.

³⁾ Др. Јован Х. Васиљевић, *Јужна Сџари Србија*, књ. II, Прешевска Област, Београд 1913. г., стр. 220.

да цело село *Горња Ошуља* слави Св. Саву, пости недељу дана, сви месе колаче и режу их код завета. Славе и Св. Аранђела и такође посте. Само Св. Саву свечаније прослављају и имају госте из других села, а после подне играју код завета. Има светосаваца и у пчињским селима: *Наставцима*, *Барбарушници* и *Левој Реци*. На исти начин, вели, славе Св. Саву и села *Лани До* и *Шумања Трница*, у Срезу Прешевском, на кумановској граници. Они друге славе и немају. Стоилко Цветковић, пок. парох ружићски, казивао ми је, да у селу *Клисурици*, у Ср. Пчињском, половина села слави Св. Саву, а и већина села *Првонека*, близо бивше тромеђе српско—бугарско—турске. И светосавци пчињских жупнијих села пореклом су из горњих планинских села. Тако, забележено је за породицу Ковачеваца, светосаваца у споменутом селу *Горњој Ошуљи*, да су досељени из села *Ђермана*, под Козјаком, из махале Шипка.¹⁾

Од истог пок. Стоилка слушао сам, да у његовој парохији, у Срезу Масуричком, у селима *Дугојници* и *Биновцу* славе Св. Саву по две куће досељеника из пчињског села Клисурице. Из Пчиње, из села *Ђурковца*, добегло је у пољаничко село *Секирје* и 8 кућа званих *Ђурковчана*, такође светосаваца.²⁾ Свештеник Стојан Николић, парох кијевачки, у истом Масуричком Срезу, рече ми, да у његовој парохији славе Св. Саву у два села: у *Кијевцу* неколико кућа, а у *Загужању* било их је до 15 кућа, али се ово село раселило у нове крајеве, па и светосавци његови спали су на 6 домова. Друге славе ни преславе ове куће немају.

Док се раније, из показаних разлога, насељавало у ове крајеве, са постепеним опадањем рударства, а зато што она брда и висине нису у стању исхрањивати здраву и напредну популацију становништва онамошњег, наученог са тога занатском раду и животу, све се више усиљавала миграција отуда. Пресељавало се у друге крајеве на плоднију земљу, а и привремено ишло у печаловину, водила се и деца на летњи рад, па су она не само занат, односно врсту занимања, него и места рада и радног кретања наслеђивала од својих дедова и очева. Многи су женидбом у месту или довођењем породице и стално остајали онамо, где раде. Они су, као оно и херцеговачке и васојевићске миграције, само у јачим размерама, разносили и слављење Св. Саве по другим крајевима нашим.

Тако, на пример, казивао ми је Михаило Тасић, намесник лесковачки, да у његовој бившој парохији турековачкој, код Лесковца, у селу *Миланову*, слави Св. Саву кућа Стојка Цветановића, досељена од некуда из Врањског Округа. Стеван Поповић, парох косанчићски, у Срезу Јабланичком, казао ми

¹⁾ Риста Т. Николић, *Врањска Пчиња*, С. Е. З., књ. V., стр. 114.

²⁾ Риста Т. Николић, *Пољаница и Клисура*, С. Е. З., Књ VI, стр. 176.

је, да у његовој парохији, у селу *Сџубли*, слави Св. Саву 5 кућа породице Станојевића, званих јастрепчана, пореклом из села Јастрепца, у Ср. Власотиначком. Јанићије Живковић, сада свештеник у Лесковцу, док је био парох доњо-коњувачки, у овом Срезу Јабланичком, казивао ми је, да у тој парохији славе Св. Саву: у *Славнику* 3 дома, Бошко Крстић и два одељена сина његова, Станко и Милорад, досељени из Црвене Јабукe, у Ср. Власотиначком; у *Црквици* кућа пок. Стаменка Петровића, такође досељеника из Црвене Јабукe. Зарија Константиновић, бивши житнопоточки парох, сада окр. протејереј у Прокупљу, казивао ми је, да је онда, за време прошлих ратова, у *Жишном Пошоку* славило Св. Саву 15., а у *Сџашовцу* 4 куће, сви досељеници из Брода, у Ср. Власотиначком.

Као спона између ових јабланичких светосаваца и оних у Топлици служи село *Горње Црнашово*, у Ср. Добричком, у коме има десетак кућа, које посте за Св. Саву и он им је једини домаћи заштитник. Староседеоци су; тојест као и остали добричани, а не насељеници после ослобођења (1877. г.). Даље, у Добричу славе Св. Саву: 2 куће Станимировића, у селу *Бадњевцу*; две куће у *Речици*; сем двеју кућа, цело село *Пашинце* и 1 кућа у *Бабошинцу*, досељена из Пашинца, а, по казивању Анђелка Војиновића, раније тамошњег, сада нишког пароха, има међу њима и староседелаца и досељеника са Власине. У самом *Прокуљу* од староседелаца славе Ђорђе и Тодор Кркићи и породица пок. Стојана Качамака. У селу *Цигољу* 1 и у засеоку тога села *Косињеници* 7 кућа Богдановића славе Св. Саву и посте за славу. Доселила се после ослобођења једна кућа њихова из села *Бишврђе*, у Ср. Масурничком, Окр. Врањском, па се до оволиког броја 1915. г. били намножили. У *Сџарој Божурни* једна кућа, досељена из околине Пирота, слави Св. Саву.

И у даље крајеве разнели су слављење Св. Саве исељеници из овог источног изворног предела оваквог слављења: Например, претци Марка Младеновића, опанчара у Алексинцу, светосавца, из Врањског Округа су. У *Доњој Пешчаници*, у алексиначком поморављу, све куће посте недељу дана и славе Св. Саву као главну домаћу славу своју, а остала су им слављења преславе. Зову их црнотравцима, зато што су из Црне Траве пореклом. Тако исто посте за Св. Саву и славе га, као свог домаћег патрона, 15 кућа Сим новића у Ђунису, у Ср. Расинском, Окр. Крушевачком, и један део суседног села *Јошја*.

У *Реснику*, у Ср. Сокобањском, Окр. Нишком, 5 кућа Ивановића, званих Ћерамиџија, славе Св. Саву. Стари њихови дошли су из Гара, у Ср. Власотиначком, као ћерамиџије па се ту и одомаћили. Тако исто 5 кућа Момчиловића у селу *Јошаници*, у засеоку *Црвени*, пореклом, како они кажу, из лесковачког

краја,¹⁾ али ће свакојако бити из власотиначких села. У *Штр̄ицима*, у Ср. Заглавском, Округу Тимочком, кућа Рудињана, пореклом из Пиротског Округа, тако исто слави²⁾, Димитрије Грујић, онамошњи срески намесник, казивао ми је, да у селу *Уровици*, у Ср. Брзопаланачком, Округу Краинском, слави Св. Саву породица Вукадина Антића, досељена из власотиначког краја. Радио ту као ћерамиџија, па се пре тријестак година и настанио. Прота Ива Атанацковић, парох пожаревачки, казивао ми је, да је имао у *Пожаревцу* парохијана светосавца Милоша Станковића, баштована, досељеног из Врањског Округа.

У Шумадију је такође продирало слављење Св. Саве и из источне изворне области његове. На пример: у *Брзану* и *Кијеву*, у Ср. и Окр. Крагујевачком, 8 кућа светосаваца Спасојевића, пореклом су из Клисуре трнске, па и двома кућама Аксентијевића, светосаваца у Кијеву³⁾, биће раније живљење у Багрдану само прелазна етапа, а да су од некуда даље из југо-источних округа; у *Стојачку*, засеоку *Баничине*, у Ср. Јасеничком, Окр. Смедеревском, 4 куће Вељковића, чији се дед доселио био из Зајчара; у *Горњој Шаторњи*, у Ср. Јасеничком, Окр. Крагујевачком, Недељковићи, чији се дед Сава доселио био из „јужних крајева“, као врећар,⁴⁾ — такође славе Св. Саву.

Слављење Св. Саве, као крсног имена, разносили су из југоисточних крајева по осталом Српству врло много и ужари. Они су често пута, поред своје старе домаће славе, усамљени као појединци, пресељеници у друга места, у немогућности да то чине еснафски, корпоративно, и своје занатско слављење Св. Саве преобраћали у другу домаћу славу своју. А отуда су готово само и бивали ужари у нас. Од 685 ужарских мајстора, колико их је у ондашњој Србији било 1884. године, спадало је на Врањски и Нишки Округ онда је Лесковац био у овом округу) 624, а на сву осталу Србију 61⁵⁾, па и они су у главном отуда пореклом били.

Она слављења Св. Саве по старини, која имају у главном напред показане изворне крајеве своје, појачала су доцнија прихваћања ове славе из великог и све више у народу нашем развијаног пијетета према првом просветитељу своме, а никако не може бити, „да је чување старе славе у тешким бурним временима, особито у 16. и 17. веку, кад Турци највише беснише, умерено и заборавило се, те сада неки славе Св.

¹⁾ Петар С. Јовановић, *Бања*, С. Е. З., књ. XXIX, Б. 4924., стр. 78. и 92.

²⁾ Маринко Т. Станојевић, *Заглавак*, С. Е. З., књ. XXI, Београд 1913, стр. 184.

³⁾ Тодор Радивојевић, *Лейеница*, С. Е. З., књ. XV, стр. 256. и 276.

⁴⁾ Боривоје М. Дробњаковић, *Јасеница*, С. Е. З., књ. XXV, стр. 268. и 273.

⁵⁾ В. Карић, *Србија*, стр. 416.

Саву, неки Стевана Дечанског (у Херцеговини).¹⁾ Навели смо напред узроке, са којих је, углавном у западним крајевима, мењана слава, али и то, да се ни старо крсно име никад заборављало није.

Стално занављање светосаваца свечара и данас врше они, који се код нас покрсте или из других хришћанских конфесија прелазе у православну веру. Лекари: Скубиц, Драг. Шрага, апотекар Викторовић и многи други са православљем узимали су и Св. Саву за домаћег заштитника свог. На пример, данас у Београду, насељеном из свију наших крајева, с Топчидером и Чукарицом, има 89 свечара светосаваца, који месе колач за своју славу. Преко пријатеља парохијских свештеника могао сам до сад разабрати за порекло њих 63. Међу њима 8 их је из крајева, у којима се не сретa слављење Св. Саве у већем броју (по 2 из Војводине и Јагодине, по 1 из Крајинског Округа, смедеревског, свилајначког и књажевачког краја). Па и за њих по облику имена и презимена (н.пр. г. Радул Миловановић, досељен из Јагодине) или по суседству са раније показаним изворним крајевима светосаваца може се закључити, да су даљим пореклом из тих крајева. Непосредно или преко прелазних миграционих етапа има их — из *западних крајева* 26, и то: васојевића и сјеничана 9 (самих Бојовића, т. ј. г. г. војвода Петар Бојовић и Лука Бојовић, пуковник у пензији са рођацима, 6 кућа) породица; ужичана 10 (међу њима 5 кућа Вуловића, г-ђе Милке и пок. Светислава Вуловића, бив. професора Велике Школе, г. г. Велисава, државног саветника и Војислава Вуловића, директора гим. у пензији и њихових синова, пореклом Варага, на Лиму, чији се дед доселио био у Ивањицу, а отац отуда у Београд); црногорца 3, херцеговца 2 (од њих г. Никола Булајић, из Грахова); босанца 2. Из *средњих рудних области* су пореклом 2 дома (један од њих г. Милана Јовановића, управника поште на београдској жељезничкој станици, рођеног на Руднику). Из *источних рудних области* их је 12, и то из Врањског (10), Пиротског (1) и Топличког (1) Округа. Међутим, од укупног броја београђана светосаваца сразмерно је највише Срба ранијих католика и других, који су са православљем примили и Св. Саву за свог домаћег заштитника. Њих је 17 кућа (г. г. Фрања Елезовић, Драгутин Инкиостро, 5 кућа Викторовића, Михаило Корницер, Љубомир Тих, Александар Поповић Пап, Жарко Калмић, Владимир Скубиц, генерал (премештен у Крагујевац), Србољуб Ок, Сава Немец, Сава Косановић, Димитрије Краус и Шмелинг).

¹⁾ М. В. Веселиновић, *Слава*, у *Српству*, књиж. листу, г. I, 1886., стр. 20.

Ово примање с православљем и слављења Св. Саве не треба узети као последицу родољубивих мотива новог времена. Овакви поступци су само продужавање традиције Српске Цркве и народног култа Светом Сави још од прирођених Саса и стално овамо у унутрашњости заосталих наших примораца. Почело се тако у славно доба, па продужило и онда, кад је изгубљена државна самосталност. На пример, у селу *Доњој Каменици*, у Ср. Заглавском, Округу Тимочком, слави Св. Саву 13 кућа (толико их било у 1913. г.) Арамоваца. За њих кажу, како се „врло рано, у 18-ом веку, доселио неки Аврам, мухамеданске вере. Кад се овде доселио, одмах се на дан Св. Саве покрсти, прими Св. Саву за славу и крсти сина свога именован Савом.¹⁾ У *Ришњу*, код Београда, славе Св. Саву 4 куће Арнаутовића²⁾ (толико их било 1903. г.). Треба испитати, да ли и они нису сличног порекла или им је презиме дато само по томе, како је народ називао крај, из кога су се доселили? Илија Саковић, парох београдски, казивао ми је, да у *Јунковцу* лепеничком слави Св. Саву 5 званих арнаутских кућа. Да нису и њихови овде досељени преци учинили оно, што су урадили Аврамовци у Доњој Каменици? То није немогуће, кад се зна, да су све до ослобођења Србије и Арнаути догонили у Шумадију своја стада на пашу и исхрану преко зиме, а у самој Лепеници има поља са називима Арбанаси и Арнаутовац у селима: Барама, Лукању и Чумићу, Арнаутске колибе у Грошници, Арнаутско Брдо у Г. Јарушицама и Чумићу.³⁾ Од њих су и ови светосавци могли заостати, или због крви пребећи или са православним Србима пресељеницима из Старе Србије доћи.

И нова заветовања у болести или другој каквој невољи повећавају слављење Св. Саве. Младен Поповић, парох врањски, казивао ми је, да у Врању, поред свечара светосаваца од старине, има и неколико кућа заветованих Св. Сави. Они на његов дан, поред славског колача, свете масло у дому, као што чине и они, који су заветовани другим светитељима. Таквих има у Врању око 200 кућа. Заветују се овако. Дотични дође у цркву и стане пред икону светитеља, коме ће се заветовати. Свештеник прочита трисвето и отпева тропар светитељу томе, онај што се заветује учини три поклона и уз сваки изговори: „заветујем се Богу и Св. Сави (или ком светитељу буде), да ћу од данас постити седмицу пред његов дан и месити му колач“. Затим пољуби икону, свештеник каже отпуст, пожели дотичноме да у здрављу дочекује празник и

¹⁾ Маринко Т. Станојевић, *Заглавак*, С. Е. З., књ. XX, стр. 178.

²⁾ Риста Т. Николић, *Околина Београда*, С. Е. З., књ. V, стр. 1022.

³⁾ Тодор Радивојевић, *Лепеница*, С. Е. З., књ. XV, стр. 35.

врши своје обећање Богу и светитељу. Тиме је заветовање извршено. Приликом заветовања мушки доносе цркви литургију, свећу и зејтина, а женске и дарове (убрус, чарапе, платно). Од тога дана месе колач, и, ако су се заветовали светитељу, који има у близини храм имену његовом посвећен, онда тамо одлазе с колачем, причесте се и прережу колач. Ако не могу отићи тамо, онда то учине у најближој цркви. Ако ли је кућа уобичајила и то, да свети масло тога дана, онда се и колач реже у кући. Најчешће овај завет продуже вршити и потомци.

Кад је реч о побудама за нова заветовања и о чину како се она врше, да кажем и оно, што сам из друга два краја записао. Прота Јосиф Спасић, парох приштински, казао ми је за овај случај. Дини Живковићу, бакалину из Приштине, нису се држала деца, рано су умирала. Неко му је саветовао, да иде у манастир Св. Прохора Пчињског на поклоњење и молитву, да би му се одржала деца. Отишао је са женом на храмовску славу манастира (19. октомбра по старом), пре тога постили су недељу дана, причестили се у манастиру и остали 2—3 дана ради богомоље. После тога отпочела му се држати деца. Из благодарности почео је месити колач Св. Прохору, односи га у цркву и реже као славски, а долазе му и најближе комшије на част.

Прота Петар Поповић, парох речански, у Срезу Неготинском, показао ми је овакав чин заветовања у Тимочкој Крајини, наслеђен од ранијих свештеника. Онај, који ће се заветовати, донесе у цркву, како тамо кажу, — „латургију“. То је већи колач, често пута као славски, састављен из 7 мањих поскурица, умешених једно уз друго, па опточених тестаним кругом и тако срасло испечених, а на сваку поскурицу утиснут је печат (И. С. Х. С. Н. К. А.), као на другим поскурицама. И за домаће славе и друге уз колач иде увек оваква „латургија“. Њих месе и „завећани“ целог живота. Кад је неко болестан заветује се, да меси литургију извесном светитељу. Умесе му у кући три поскурице са малим печатом и донесе их у цркву, као и три свеће које направи сам или купи у цркви. Све три свеће упали, па једну држи у руци док му се молитва чита, а две стави на светњак. Свештеник под епитрахиљем мете поскурице на целивајућу икону, па очита молитву за изгоњење злих духова „Отче свјати, врачу душ и тјелес наших...“ Кад прочита молитву, он у себи намени три светитеља, који су унапред од тога дана у течају године, јер не пристају за оне, који су у тој години прошли већ. Не казујући које је свеце наменио, позове дотичног, да се прекрсти и узме коју хоће просфору. Онда му свештеник каже, коме је светитељу наменио ту просфору, болесник је целива, па онда и све иконе на иконостасу,

а друге две просфоре остају свештенику. То се ради после литургије или јутрења, а болесник је дошао наштину, те ту поједе ову просфору као анафору. Ако је дете и не може је сву појести, онда остави за друге дане изјутра, наштину. Свећу, коју је држао у руци, носи кући и пали је, кад узима просфору као анафору, ако је није појео првог јутра. Други не сме да једе од ове просфоре. Свештеник овом приликом распита о болести, па да и савет за лечење. Многи се на овај начин исцеле, па целог века драгим срцем носе литургије у цркву, а, кад се не служи и није отворена, и кући свештениковој, који над њима очита тропар и кондак и задржава их себи. Кад има свечара и колача, онда се и над литургијама уз колаче прочита заједнички чин резања колача. Заветују се више женске, али и мушки и тачно извршују завет. Не примају госте тога дана, а и раде, ако је мањи празник. Свештеник намењује, вели, већином оне празнике, за које има мање заветованих, како му се не би нагомилавао и бајатио хлеб, јер су му ове литургије један од знатних доходака. Али опет бира познатије у народу празнике. Тако и домаћини онамошних светосавских заветних група доносе и литургије, над којима очита тропар и кондак светосавски.

Новим заветовањима Светом Сави и у нашим данима, чак и код католика, који живе међу нама, дају повод и укорењени у души народној појмови о вишњој моћи светитеља, које су појмове вековима стварале и очуване успомене на живот и рад његов. А било је и утицаја старих биографија светитељевих на формирање оваквог веровања народног. Тако је постало и веровање, да Св. Сава господари снегом и ледом с једне стране од самог годишњег доба овог празновања, а с друге стране под утицајем казивања биогафа његових, Доментијана и Теодосија, о оном чуду, што га је Св. Сава учинио, кад је био изаслат угарском краљу Андрији II, да би га измирио са Стеваном Првовенчаним, када је за време велике жеге измолио од Бога, те је пустио из облака град, који је био тако јак, да је земљу покрио. Према таквим својим погледима народ каже да је, кад су свеци благо делили, Свети Сава узео „леда и снијега.“¹⁾ И у славској здравици домаћину жели се овоме свако добро, „по највише мушке главе, да се њима дичи и кити, као Св. Сава ледом и снијегом.“²⁾ Верује се, да ће бити родна година, „кад је о Крстову, о Богојављењу и о Св. Сави студен и лед.“³⁾ „Свети Сава је средозимац, колико ране у амбару и колико крме у

¹⁾ Вук Стеф. Карпџић, *Српске Нар. Пјесме*, књ. II, Београд 1805., стр. 5.

²⁾ П. Ровинскій, *Черногорія*, томъ II, ч. 2., стр. 225.

³⁾ Чечева с околином у Босни, *Босанска Вила*, г. II, 1887., стр. 24.

котару до Св. Саве, толико још и послије.“¹⁾ У Горњем Пологу, гостиварском крају, где народ због месних привредних, а за време турске владавине и политичких прилика није био срећан да има толико хране, да би је по средозимцу Сави меревао, него су људи ишли и иду у друге крајеве на зараду, Св. Сава је, због студени с оје и нужда кућевних на њој, последњи рок, када треба да су код своје куће. Зато се, како су ми онамошњи свештеници казивали, створила изрека: „к’де да си — да си, крај Бадник крај Божик, крај Водици крај Свети Сава — дома да си!“ Веровање у моћ Св. Саве над ледом и снегом и изрека „Свети Сава Дунав замрзава“ повод су, да су и пиваре Вајферта у Панчеву и Београду заветоване њему. Једне благе зиме шесетих година прошлога века пао је био у очајање пок. Игњат Вајферт, бив. пивар у Панчеву, кад је прошао већ Божић, а још се није следило. Како онда није било вештачког леда, то, кад се не могу да напуне леденице природним ледом, значило је зло за пиваре. Кад се једно вече, уз пиво, стао јадати неким Србима, гостима својим, на ову неприлику, неко му је од њих казао: „не брини, иде наш Свети Сава и донеће леда колико хоћеш.“ Овај на то одговори, да ће, ако тако буде, вечито палити свећу Св. Сави И заиста преко ноћи у очи Св. Саве наиђе толики мраз, да се Тамиш заледи. Отада је Игњат Вајферт празновао Св. Саву и слао велике свеће у панчевачку цркву. Према обавештењу проте Пере Максиног, пароха панчевачког, и данас тамошња пивара Вајферта шаље о Светом Сави велике свеће у обе српске панчевачке цркве, али су само празновање у пивари наследници изоставили, ради се тога дана, јер су сви, који су у пивари запослени, католичке вере. Традицију очеве куће пренео је и у своју београдску пивару г. Ђорђе Вајферт. Тога дана парохијски свештеник, сада прота Пера Милојевић, изврши у пивари свечани водосвет, коме присуствују сви чиновници и раденици без обзира на веру њихову. Поред тога шаље у Вознесенску цркву, као парохијску, две што се највеће могу начинити воштанице, које се месецима зажижу. Кажу, да је раније г. Ђ. Вајферт формално славио Св. Саву и приређивао славске вечере, али је деведесетих година прошлог века ове гостинске вечере изоставио.

Овакве завете и сва веровања о Св. Сави треба покупити све до најмањег. И најнезнатије изреке о њему, ма

¹⁾ Никола Беговић, *Живот и обичаји Срба граничара*, Загреб 1887. стр. 29.

колико се оне чиниле да су без нарочите вредности, као и све куће које га славе и шта о њиховој слави знају треба пописати.

Овде је само један део светосаваца споменут, али бих молио браћу парохијске свештенике, да ми сваки случај слављења Св. Саве у њиховој парохији, као и порекло свечара, саопште.

Та би молба нарочито важила за наше крајеве с оне стране Саве и Дунава, куда је са сеобама преношено слављење Св. Саве и као крсног имена, а откуда се мало има података о данашњем обичају слављења у опште. Зна се, на пример, да Светог Саву славе Стојишићи, г. Сава Стоишић, окружни прота у Панчеву и његови рођаци, породица пок. Паје Стојишића, у Иригу, по домаћем предању пореклом из Хецеговине. У Србији имамо пресељеника из Војводине, који славе Св. Саву. Таква је кућа Јована Младеновића, у селу Кнежевцу, код Београда, која се овамо на старину вратила из Кикинде, у Банату¹⁾. Од београдских светосаваца Сава Лозанић, ливац, родом је из Меленаца, у Банату, а породица Христине пок. Стевана Бркића, из Сенте, у Бачкој. Казивања онамошњих светосаваца о пореклу њихових породица у многоме ће објаснити историју слављења Светог Саве као домаћег крсног имена.

Тако исто треба пописати ова слављења и у другим крајевима, и ван показаних изворних центара њихових. Напр. у смедеревском крају славе Св. Саву: кућа Стојковића у *Михајловцу*, пореклом из Брода власотиначког; 18 кућа Бојинчића у *Скобљу*, пореклом из Крајине неготинске; кућа Миљковића у *Удовицама*, из Македоније²⁾. Али би тебало нешто више сазнати о самим местима, из којих су се њихови доселили.

И оно, што смо показали, треба, због површног записивања слава од понеког описивача, поново проверавати. На пример овде је (стр. 37.) по једном извору речено, да дотична дробњачка села служе Св. Ђорђу, а Св. Сави да — прислужују. Међутим, од тих села за *Пошћење* и *Дужи* каже се на другом месту да су чисти савиштаци,³⁾ т. ј. да славе Св. Саву као главно крсно име. А и Павле Ровински, ређајући која племена кога светитеља славе, каже да славе „Св. Славу, архиепископа српског, *Дужи* и *Пошћење* у Дробњацима, Булаићи у Грахову, Кленчани, Томашевићи, Баћовићи и др., до 60 домова у Бањанима“⁴⁾. Свакојако ће их бити и око Никшића, кад имамо отуда светосаваца пресељеника у Србију, н. пр. Змајевићи у *Ташинцу*⁵⁾.

¹⁾ Риста Т. Николић, *Околина Београда*, С. Е. З. књ V, стр. 1030.

²⁾ Боривој М. Добњаковић, *Смедеревско Подунавље и Јасеница*, С. Е. З., књ. XXXIV, Београд 1925. г. стр. 344., 369. и 377.

³⁾ Босанска Вила, г. XIV, 1899., стр. 69.

⁴⁾ *Черногорія*, т. II, ч. 2., стр. 239.

⁵⁾ Љуб. Павловић, *Ужичка Црна Гора*, С. Е. З. књ. XXXIV, стр. 157.

Нарочиту би пажњу требало обратити на проучавање светосаваца у Полимљу. Од Лима су, из села Варага, светосавци Варагићи или Вараге у Ужичком Округу, у варошици *Пожези* и селима: *Белој Рјеци, Душковцима, Драгумици, Томином Пољу, Горјанима, Лелићима* и *Сјенишћима*. А у варошици *Косјерићима* светосавци Вукићевићи дошли су преко Ивањице, као постаје, из Трешњева, у Васојевићима¹⁾. Тако исто у даљем пореклу са Лима су и Ђорђевићи — Варагићи у Кривачи, у Драгачеву (овде, стр. 34.), а у Београду Вуловићи и Воја Варагић, кафеџија.

Интересантно би било испитати етимолошки и по предањима назив села *Варага*, на Лиму. Да се не нађе у њему траг од Варјага из руског летописца Нестора, тако тесно везаних са постанком руске државе? Око изучавања њиховог порекла и варјашког питања у опште постала је читава литература у руској историјографији. Да нису неки од њих дошли овамо с нашим претцима, па немајући, као несловени, домаћих божанстава, нису одмах ни узели хришћанску замену за њих, него после Св. Саве њихови потомци отпочели Св. Саву славити? Или су и они потомци странаца рудара и млетачких златара из некад чувеног полимског рударства са центром у тржишту *Брскову*?

Онда, кад су у оној дубокој старини из показаних разлога примали слављење Св. Саве као крсног имена, узимали су и друга два наша светитеља савременика и сатрудника Св. Саве, само у мањем броју. Карактеристично је за показану претпоставку о главним изворним крајевима за светосавце, да се и ова слављења тамо јављају. Тако, у копаоничкој рудној области, у селу *Курићима*, 5 фамилија староседелаца слави Св. Симеона — Немању (13./26. фебруара).²⁾ Штета је, што други антропогеографски испитивачи код спомињања, да дотични славе Св. Симеона, нису казали — кога? У кругу источне рудне области, у *Кокошињу*, две породице славе Св. Арсенија архиепископа³⁾, наследника Св. Саве (28.-X, односно 10.-XI). Исту славу слави и г. Панта Тадић, трговац у Београду, родом са Таре, у Ужичком Округу, али даљим пореклом из Херцеговине.

У опште, треба прикупљати све о слављењу као крсног имена не само Св. Саве, него и осталих наших светитеља: Св. Кирила, апостола словенског (14./27 II), Св. Наума Охрид-

¹⁾ Љуб. Павловић, *Ужичка Црна Гора* и Љубомир Ж. Матић, *Злашбор*, С. Е. З. књ. XXXIV, стр. 74, 94, 96, 121, 141; 468.

²⁾ Радомир М. Илић, *Ибар*, С. Е. З., књ. VI, стр. 657.

³⁾ Јован Х. Васиљевић, *Јужна Стара Србија*, књ. I, Кумановска Област, стр. 258.

ског, Св. Симеона Мироточивог, Св. Арсенија архиепископа и других, ако се где славе. Нарочито би потребно било разабирати: ко 11./24. октобра слави Светог Стевана Дечанског, а ко Светог Мрату?

4., Општенародно празновање Св. Саве.

Стара Црква наша празновала је Св. Саву најсвечаније, али је у потоње време, силом тешких прилика њених, сведено и празновање Св. Саве на обичну службу. Нарочито у оним крајевима, у којима су српски епископи насилно замењени грчким, под утицајем ових слабило је црквено торжанствовање на дан Св. Саве. И ако је служба Св. Сави још у рано време ушла и у грчки минеј, а у Светој Гори га и грчке монашке обитељи свечано прослављају, Грци владике, неуки фанариоти, какви су махом у далеке за њих српске крајеве долазили, нису били загрејани за дан нашег просветитеља. Зато, што у грчким календарима није Св. Сава обележен био као велики светитељ, Грци, београдски трговци, нису се покорили наредби кнеза Милоша, да на дан Св. Саве затварају радње. Кад их је он његовски, кратким путем, по зими (5.-II-1827. г.) позвао на строги одговор чак у Пожаревац, али, представљене, опет српско-хришћански казнио само прилагањем воска цркви, зато што су се о њеног великог светитеља огрешили, они су других година још пре Божића питали Србе: „кад је, дзанум, оно васе Светло Сава, да идемо у црква, да опет не цуји кнез Милос.“¹⁾ Калинику, Грку, митрополиту у Сарајеву (био у 1809.—1817. год.), оду једном у почетку његовог онамошњег службовања, у очи Св. Саве, свештеници сарајевски, да би га позвали и допратили у цркву на вечерње, „јер су ћебеџије купиле свећу и платили за де нија, као у очи свога пира, а осим тота Св. Сава је и онако школски и народни светац.“ Владика одбије да пође, поричући да је Св. Сава светац, јер га нема у његовим књигама. Али се те ноћи упали таван више саме владичине постеље, а Св. Сава, обучен у архијерејске одежде, јави се митрополиту у сну и позове га: „Калиниче, устај, изгоре!“ Он се пробуди, нада узбуну, те дођу момци и угасе пожар. Сутра дан митрополит пре клисара оде цркви. Зачудили су се свештеници, кад, долазећи на јутрење, видеше владика, како шета око цркве, којој је пре црквењака дошао био. Служио је тог дана свечано, после литургије звао на кафу и испричао шта му се догодило. „Од тада нареди, да се најсвечаније

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, *Славе у Срба*, Годишњица Николе Чупића, књ. I, стр. 161.

служи Св. Сава и да му се пости по недељу дана. Зато и сада има народа у Сарајеву, те посте евту Св. Сави.“¹⁾)

Држим, да је оно слабљење, у једно време, црквеног прослављања Св. Саве проузроковало и опште опадање црквености у нас за време тешких времена страдања под Турцима, због порушених цркава и несташице старих рукописних и штампаних србуља, у којима је било службе његове. А да је и у оно најмучније доба било нарочитог интереса и за црквено прослављање светитеља своје народности видимо из тога, што је старац светогорски Исаија још 1517. г. однео руском великом кнезу житије Св. Саве српског, које се са записом о овоме сачувало по руским библиотекама у многим преписима.²⁾ Патријарх мученик Гаврило I приликом путовања свога по народним пословима у Русију, на пријему у Москви, 5. јуна 1654. године, међу првим жељама изјавио је, да му се штампа и преда књига „Житіє и повѣсти свѣтыхъ царей србскихъ и патриарховъ,“ коју је у рукопису по оном тешком и опасном путу са собом донео био.³⁾ Тај се интерес, између осталог, најбоље види и из тога, што одмах још у зори нашег духовног препорођаја, после Стематографије Христифора Жефаровића (1741.), једно за другим (у годинама 1761. и 1765-ој) видимо два издања штампаних молбаних правила српским просветитељима, т. ј. књиге *Србљака*, како се у Цркви нашој из давнина краће она назвала. Увек будни, па и у побожној молитви родољуби, Срби хилендарци нису се овим задовољили, него су, чим се за то указала могућност, године 1776., штампали у Венецији опширне засебне *Каноне на осам гласова прейодобним и богоносним српским оцима нашим, Симеону и свейишељу Сави*, који се канони, „издвојено од осам осталих“, налазили у испосници Светога Саве српског на Кареји, а преписао их, и свакојако на нови црквено-словенски језик подесио, како се скромно потписао, „од свију последњи Теодесије грешни, недостојни јероманѣх хилендарац.“ За тај посао имао је „изводъ не токмо в сложениій, но и в рѣчи зѣло древней.“ Године 1794. штампао је у Бечу Кирило Живковић, епископ пакрачки, и Доментијанова житија Св. Симеона и Св. Саве.

Тако се путем штампаних књига постепено почело и у црквеном богослужењу обнављати и ван манастира наших свечаније празновање Светог Саве. Међутим, сами народ је свој култ своје идеалу не само ревносно чувао, него га је и

¹⁾ *Босанска Вила* год. XV, 1900., стр. 70.

²⁾ Љуб. Стојановић, *Стари Српски Записи и Написи*, књ. I, зап. 429.

³⁾ *Глас Српске Краљ. Академије Наука* LVIII, стр. 244.

даље развијао. То је и П. Ровински констатовао. „Свечано празновање Св. Саве у Супској Цркви, вели он, није тако давно отпочето (боље да је казао — обновљено), и под утицајем школе оно се све више распростире и задобија све већи значај. Али се у народу његово име свакад високо поштовало и о њему се створиле многе легенде. Многи су у новије време изабрали његово име за *крсно*, али их има, који га и из старине празнују. На Цетињу има једне херцеговачке породице, која га празнује више од 100 година¹⁾. Овим се објашњава и приписивање његовом имену многих места,“ а пре тога, спомињући, како у Црној Гори особито поштују месне српске светитеље и Светог Саву, каже да зато врло многи тамо носе и име његово²⁾.

Сусрет црквено-народног заједничког пијетета према имену Св. Саве видимо у молитвама и здравицама славским у свима крајевима нашим. Тако, у молитви у славу Божју о крсном имену црногорци међу светитељима подижу и у славу „Саве, просветитеља српског“.³⁾ У једној народној молитви, забележеној у Гацку, у Херцеговини, овако се призивају готово само свој домаћи заштитник и они светитељи, који су народу заменили старог громовника његовог Перуна и друга стара божанства, па сједињују и Св. Саву с њима. — „О Св. Илија, Св. Пантелија, и Света Огњена Маријо, сачувајте мене и моју кућу муње и грома, а моју летину града и мраза, тако вам славе и милости ваше... Света Петко и Неђељо, Свети Саво српска славо и сви свеци Божји угодници... Свети Димитрије (или које буде крсно име онога, што се моли), моје лијепо крсно име, заштитниче моје куће, коме славу славим, свијећу служим и уље приносим, моли господу Бога за ме грешника и за моју кућу.“⁴⁾ У трећој здравици о слави, коју здрави долибаша, руководилац обреда за трпезом, поред других општих и српских светитеља, он диже и „ва славу... Светаго Сава српскога, који је нашу земљу просветио и христијанском народу Божји благослов оставио...“⁵⁾ И у другим „Ваславама“, рукописним славским молитвама, што су их нарочито вешти благосиљању и здрављењу људи по Херцеговини и Босни састављали, редовно се диже и „ва славу иже ва Троици српскијех светитеља Симе старца, Саве свеца...“⁶⁾.

¹⁾ Овим растегљивим роком народ обично одређује старину, кад јој не зна тачно време.

²⁾ П. Ровинскиј, *Чернорія*, т. II, часть 2., СПбургъ 1971., стр. 557; т. II, ч. 1. СПб. 1897., стр. 403.

³⁾ *Тамо*, т. II, ч. 2., стр. 229.

⁴⁾ Караџић, год. I, 1899., стр. 116.

⁵⁾ Богољуб Петрановић, *Обичаји Српског Народа у Босни*, Гласник Српског Учен. Друштва, књ. XXX, стр. 313.

⁶⁾ *Босанска Вила*, г. XI, 1896., стр. 340.

У околини Сарајева о славском ручку устаје долибаша у славу, а за њим и остали гости. Један од њих, који зна, и кога ђаком зато зову и скоро као свештеника честују, чита „ва славу“. У њој каже: „ва славу и част свети оци, наши учитељи и светитељи Симеуна, Саве“, па онда тек ређа Св. Николу и друге свеце¹⁾. У другом једном записаном славском благосиљању у Босни каже се, да, кад се напије трећа чаша у име Бога и Св. Тројице, одмах све поскаче на ноге, окрене се иконама, а један, који зна, „чита славу“. Ређа светитеље по своме умењу и изговарању тешких за њега имена њихових. Између осталог каже: „свјету свјетуј, земљи српској учитеља и просвјетитеља пресветога Саву (само за њега каже, да је пресвет), Арсенија и Максима васлава и част.“²⁾ У вароши Гњилану, дакле на домаку Косова, покојни Јастребов је преписао из једног рукописа молитву дизања у славу. У њој је и молба: у славу и похвалу „иже во святыхъ отца нашего Саввы, архіепископа сербскаго и всѣхъ св. святителей“. У истом благосиљању се опет понавља у славу и похвалу „святыхъ сербскихъ и поморскихъ учителей и просвѣтителей Симеона и святителя Саввы и Арсениа и Никидима“³⁾. У Призрену се у народу, још из најдаље старине, пре обновљене школе у њему, најпотпуније празновао Св. Сава, од чега је остао траг у томе, што се о славским навечерима, после другог благосиљања и здравице, обавезно стојећи пева тропар Св. Сави, који сви знају. Једне сам године био са групом призреница у Св. Гори. Кад су онда у Старом Русику, на пиргу (кули), са које је по предању Св. Сава бацио своје светско одело очевим изасланицима, после молитве у цркви Св. Сави посвећеној, сами по својој побуди у српско-православном одушевљењу запевали сви у глас трапар Св. Сави, присутни руски калуђери остали су тронути од пријатности и изнећења, да прости људи у народном оделу и са фесовима, на какве су они научили само да аргатују или просе по Св. Гори, знају и онако из душе певају дугачак и тежак тропар своме просветитељу, чијим се именом и првим духовим корацама краси и њихов руски манастир у Св. Гори.

Покојни **Јова Миодраговић** показао је молитву, коју је његов отац (у околини Трстеника) на челу породице читао у очи недеље пред славу њихову, Св. Тому. Помињући свеце

¹⁾ Поп Стево Тривковић, *Крсно име у околини сарајевској*, Босанска Вила, г. II, 1887. стр. 218.

²⁾ Стоја Н Каишиковић, *Слава о крсном имену*, Босанска Вила, год. IV, 1889., стр. 186.

³⁾ И. С. Јастребовъ, *Обычаи и ѿѣсни шурецкихъ Сербовъ*, С. Петербургъ 1886. г., стр. 14 и 15.

по реду празновања, после Богојављења и Св. Јована каже: „Свети Сава, учитељу, — помозите!“¹⁾

Народ је створио и свој молитвени обред, који мајка врши с дететом пред његов први полазак у школу, у коме на питање мајкино: „ко те учи“, оно одговара: „Бог и Свети Сава“.²⁾ Па и у лепим редовним народним молитвама, што их на челу своје чељади изговарају домаћини у очи празника, још се шире обраћа Св. Сави за подршку у вери и поштењу. На пример „...Св. Сава, српски учитељу, српски просветитељу, научи ме Богу се молити, научи ме истину говорити, научи ме зло не творити...“³⁾ У другој народној молитви моли се Бог, Господ Ристос, Св. Илија, Св. Пантелија, Огњена Марија, Св. Спас, па завршава: „Св. Сава, српски просветитељу и учитељу, научи ме Бога молити, Божју вољу творити и по правди живети.“⁴⁾ И ово нам посведочава јединство између народне душе и народне цркве, између народа и црквених свештенослужилаца. Док су последњи састављали и, Србину тако миле и угодне, народне јуначке песме (Вук Караџић поименице указује извесне духовнике као састављаче појединих јуначких песама), дотле је и народ, ево, као уздарје зато, стварао свој молбани канон Св. Сави.

Од православних Срба примили су још из старине нарочито уважање према светињи нашег просветитеља и успомени на њега и наши католици, а још јаче очували свој пијетет према Св. Сави они од њих, који су силом разних околности за време тешке прошлости наше преведени из православља у католиштво. Ово поштовање прешло је из народа и у литературу: у путописе, појетске саставе, па и агиографију наше браће западне вероисповести, а преко њих и у даљи свет. Бенедикт Рамберти, тајник владе млетачке, у опису путовања свога за Цариград из 1534. год, каже, како су, после Пријепоља, прошли „*манастир Св. Саве, јако велик и добар*, где живе српски калуђери, живе и одевају се на грчки, а говоре словенски. Показују путницима тело Св. Саве, *које је још цело и лепо*, а већу им милост дају Турци и Жидови, него ли Хришћани.“⁵⁾ *Јаков Палмошић*, властелин дубровачки (1623.—1680.), поклисар, посланик републике дубровачке у Цариграду и Риму, доцније и кнез републике, у свом епском спеву *Дубровник Поновљен*, после судбоносног у

¹⁾ *Како народ васпитава у вери*, Босанска Вила, год. VIII., 1893., стр. 285.

²⁾ Ж. Маринковић, свештеник у *Веснику Српске Цркве*, год. XXX., 1925., стр. 56.

³⁾ *Босанска Вина*, г. XVII 1902., стр. 351.

⁴⁾ *Тамо*, год. III, 1888., стр. 118.

⁵⁾ *Rad Jugoslovenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, knj. LVI, Dr. Petar Matković, *Putovanja po Balkanskom Poluostrvu*, стр. 214. и 216.

историји његовој земљотреса из 1667. г., описује земљотрес и притисак Турака на Дубовник, прелази на изашиљање у истој години двојице изасланике у Цариград, од којих је један био сам он. У ређању места, кроз која су путовали, каже, како су прошли Пријеполје, па пре него што ће ући у град Милешеву („Милошево“), свратили „с прва у Рашкијех калуђера.“ Усхићено описује манастир, иконостас и фреске у њему, те историји наше старе уметности даје један прилог о цркви манастира Милешеве и украсима њеним до страдања и обновљања њеног, па каже:

„Находе се ту телеса
 „С стране у скрињи Саве света
 „А и гробнице пуне уреса
 „Бана од старијех јоште лјета
 „И краљеви вредни и знани,
 „Ки у Босни краљеваху,
 „Од старине укупани,
 „У цркви се тој виђаху.“

Калуђери их увели у цркву и у част њихову одржали молитву, у којој, вели, „пјети из гласа сташе угодна“ за путнике, за спокојство, напредак и славу Дубровника.

„За овијем молбам све што је драже
 „У *крстијанској старој вери*
 „Поклисарам указаше
 „Ти планински калуђери.“

Пожелили им добар пут
 „И врта их из својега
 „Лјепим воћем почастили.“¹⁾

Братско називање вере православних Срба „старом вером“ и сада се чује код приморских наших католика, нарочито код оних, што су у пријатељским и привредним везама са суседним православним херцеговцима, а онда га у опште још нису тако потискивале погрде „влах“ и „шизматик“. Њих је после распаривао тесногруди клерикализам, убачен са стране, а из обманљивих политичких рачуна подржаван прво од Млечића, а затим од Аустрије.

И други млетачки и дубровачки поклисари, који су онуда пролазили у току XVI, XVII и XVIII века, походили су са поштовањем и вером манастир Милешеву, где су почивале мошти Св. Саве, па неки од њих краће или дуже похвално записивали и оставили нам своје побожне утиске.

То је само појачавало онај наслеђени пијетет дубровчана према Св. Сави. Од њих *Анџун Сасин*²⁾ у своме епском

¹⁾ *Jaketa Palmotić Djonorić, Dubrovnik Ponovljen i Didone, Dubrovnik 1878., стр. 174. и 175.*

²⁾ Ридети о њему монографију *Павла Поповића у ХС Гласу Српске Краљ. Академије Наука.*

спеву „Разбоји од Турака“, писаном 1593.—1595. г., описујући погибију турску из 1594. г. при опсади Острогона, удаљеног „два дана од Будима“, где се многа турска сила сакупила била, каже:

„Кад гром и трјесак седам тисућа
 „поби Турака код Будима,
 „око петнајест дана има,
 „ер је Божја власт могућа,
 „која хотје осветити
 „и указат своју славу,
 „ер ждегоше славна Саву,
 „хтје их огњем попалити.
 „Остали се разбјегоше,
 „који бјеху живи остали,
 „и којех муња не опали,
 „тек свак бјегну куд ко може.“¹⁾

Да је песник одушевљење за „славнога Саву“ добио из народа и из народних предања види се и из тога, што он, ево, своди гром и тресак на Турке, као освету Божју, који их је хтео огњем попалити, што су онако поступили са његовим светитељем. У народној песми из Црне Горе „Саво и турски цар“ видимо један од фрагмената, који су могли надахнути Сасина. Ту, на молитве Св. Саве,

„Из облака тиха роса нађе,
 „Из ње паде студено камење,
 „Оно бије по таборах Турке,
 „Не утече друга никаквога,
 „Ни да каже како с' погинули.“²⁾

Сличан мотив имамо и у песми „Почетак буне против дахија.“ Као оно што се при *шрећој чаши* о славским молитвеним благосиљањима призива помоћ Св. Саве, а негде (нпр. у Призрену) пева и тропар његов, тако и „кад се шћаше по земљи Србији, по Србији земљи да преврне и да друга постане судија...“, те „небом свеци сташе војевати и прилике различне метати виш Србије по небу ведроме“... —

„Трећу свеци вргоше прилику:
 „Гром загрми на Светога Саву
 „Усред зиме, кад му време није,
 „Сину муња на часне вериге,
 „Потресе се земља од истока,
 „Да се Србљи на оружје дижу.“³⁾

Овде гуслар празник „Положења часних верига св. Апостола Петра“, 16./29. јануара, везује са даном Светог Саве

¹⁾ *Stari pisci Hrvatski*, knjiga XVI, Zagreb 1888., стр. 185. и 186.

²⁾ Вук Стеф. Караџић, *Српске Народне Пјесме*, књ. III, Београд 1894., стр. 69—70.

³⁾ Исти, књ. IV, Београд 1896.; стр. 118. и 119.

свакојако зато, што је народ у своме календару, под утицајем свога веровања и у своме развијању глорифицирања Св. Саве, прекрстио Петрове у Савине Вериге, па их има, којима је тај дан, као „Савине Вериге“, и домаћа слава, на.пр. две куће Бабића, у селу Шљивовици, у Ужичком Округу, досељене из Мацута, у Босни.¹⁾ Ово преименовање свакојако има везе са оном побожном приповетком о веригама, што их је неки сиромах, као једино богатство своје, скинуо из оцака, увио у своје дроњаве хаљине и приложио на мошти Св. Саве, неимајући другим чиме даривати их. То је расрдило богату господу, те су наредили, да се дроњци с веригама избаце, али после тога њивот светитељев затрепти и свеће се по цркви погасе, а црква сама затвори. На заповест, која се чула из кубета, народ полети њивоту, целива вериге и дарује их. Чим су то учинили, могли су изаћи из цркве. „То се расчује свуда, и од тада остане, да се светкују вериге Св. Саве.“²⁾

Иван Томко Мрњавић, шибеничанин (1579.—1639.), наименован за бискупа босанског, написао је и штампао у Риму, у штампарији Ватикана, 1630. године, под насловом *Regiae Sanktitatis Illyricanae foecunditas* опис живота 22 свеца, који су били од краљевске крви, а из породица илирских, онако како је он илирство схватао, па, поред Јужних Словена, и Мађаре у илире уврстио. Од српских светитеља унео је животопис само Св. Саве. Ово је догађај и ако су хрватски историчари Иван Кукуљевић Санкциски и Армин Павић ослабили литерарну вредност Мрњавићевог житија Св. Саве³⁾ због тога, што је, вели Кукуљевић, држећи се строгог гледишта Римске Цркве, „изопачио многе податке и знамените моменте у животу тога за Србље толико заслужна светога просветитеља.“

Овај рад Мрњавића антипатичан је писцима нашега доба и због натезања његова, да своје порекло доведе од Немањића. Међутим, с обзиром на народносно јединство наше и та је нескромност донекле блага и симптоматична. А ко прати оно, што и данас, и ако послестотинама година трпљених фијаска Рима са пропагандом и унијом, мисле, говоре, пишу и раде црквени представници наших католика, васпитаних у нападном духу „вајујуће“ Римске Цркве, не може ни од Мрњавића у 1630-ој години тражити потпуну еманципацију од сличних болних предубеђења. И у томе је сам народ, сада католичке вере, много блажији. У двама лепим записаним славским здравицама из Жупе Дубровачке и Конавља⁴⁾, где се и у католиштву очувало слав-

¹⁾ Љуаомир Ж. Мићић, *Златибор*, С. Е. З., књ. XXXIV, стр. 431., 477.

²⁾ Босанска Вила, год. XIV, 1899., стр. 129.

³⁾ Цитирао их и расправљао о Мрњавићу прота Димитрије Руварац у чланку *Да ли се Св. Сава свейкује и у Римској Цркви*, у *Хришћанском Веснику* за 1889. г., стр. 406—409.

⁴⁾ Видети *Slovinac*, list za književnost, umjetnost i obrtnost, Dubrovnik, год. III, 1880., стр. 309., и год. VI, 1883., стр. 163.

љење крсног имена, изостављено је само, свакојако под утицајем клира, оно народско призивање светитеља и замењено само „Господином“ или „Господарем Богом“ и молитвеним споменом светих миса, што се тога дана „појаху по свијем народима кршћанскијем“, односно „по пуку и народу кршћанском“, а, по очуванијој љубави према молитви у храму Божјем, наздрављач жели и „да би наш бан домаћин у цркву ходио, праведно се Богу молио“. Остала једра хришћанско-народска садржина ових католичких славских здравица готово је истоветна са наздрављивањима и благосиљањима православних од Приморја па чак преко Косова, до Ћустендила, Софије и Видина.

За нас је овде главно, да су народна предања католичке околине, у којој се Мрњавић родио и домаће васпитање добио, побудила истог, да унесе животопис Св. Саве и у западне светитељске зборнике, а, да је и наш католички свет радо хтео да чује и писану реч о Св. Сави, види се из тога, што је Иван Јосип Павловић Луцић за њега године 1789. у Млетцима засебно прештампвао животопис Светог Саве из споменутог дела Мрњавићева под насловом: *Vita S. Sabbae Abbatis Stephani Nemaniae Rasciae Regis Filii* (auctore Ivane Tomko Marnavitio).

Из Мрњавићевог животописа унесени су извесни подаци о Св. Сави и у календар Јосифа Симона Асемана — *Kalendaria Ecclesiae Universae*, штампан 1755—1757. год., као и у зборник житотописа светитеља — *Acta Sanctorum*.

Поштовање Св. Саве од стране наших католика констатовао је и маџарски католички писац Г. Праи (Pray). Године 1779. штампвао је он дело *Specimen Hierarchiae Hungaricae*, у коме каже, како празник Св. Саве врло свечано славе Срби 14. јануара по старом стилу. Уз ово додаје: „Његовом имену и католици указују поштовање и ако и не чине јавне почести, пошто га Римска Црква још није уписала у књигу светаца“¹⁾.

Тома Ивановић, дубровачки католички свештеник (1740. до 1808.) и писац на аскетском пољу, штампвао је 1786. години свој „*Plač V. Marije Djeve iz srpskijeh slova i latinska pri-pesen, izmnožen, ropargavjen*“. На крају ове књижице, у „Обзнању“, додао је преводе житаја неколицине светитеља, међу њима и „Св. Саве Калуђера и Бискупа српскога и Парца Херцеговине“, за које се преводе служио „ријечима писалаца и мошковскијех, и глагољачкијех, и српскијех“. Да је оваква часна успомена дубровчана и њиховог свештенства на име и дела Св. Саве остала непромењена види се из тога, што су ову књигу прештампали 1838. год. са непромењеним текстом о Св. Сави

¹⁾ Цитирао Нико Ђивановић у Браству Друштва Св. Саве, књ. XVIII, Београд 1924., стр. 30.

из првог издања њеног¹⁾). То, што Ивановић у наслову овог животописа истиче Св. Саву као калуђера и парца, т.ј. заступника Херцеговине, аналого Св. Влаху, парцу Дубровника, опет издаје утицај богатих народних умотворина о Св. Сави суседне Херцеговине, јер у народним умотворинама о њему се готово само као о калуђеру, путнику и проповеднику и говори.

Црквени онамошњи прерађивачи биографије Св. Саве нису се могли потпуно еманциповати утицаја свог католичког васпитања. Али зато се у поетским саставима западних наших писаца без резерве и предрасуда својски велича Св. Сава. Навели смо стихове Антуна Сасина. За сто година после њега *Јеролим Каванина* (1640.—1714.), властелин сплитски и трогирски, у својој „велописни“ *Повиестѝ Ванђелска* овако слави Св. Саву:

„Краља узвишна земље Рашке
„мудро чедо, Свети Сава,
„старе обити Неумашке (т.ј. Немањинске)
„дика, крипост, светост, слава,
„бискуп града поглавнога,
„узор врха Атонскога“,

где је још дететом, мрзећи раскош дворску, постом бичем и молитвом служио Богу с пустињацима. Доспев до епископства, враћао се опет у пустињу. Свом мудрошћу својом

„Липо уреди Рашко стадо,
„пун достојства и светости,
„у самоћ се уврије радо,
„гди дух прида Богу јаком,
„тијело а мртво своим земљаком“,

које триста других лета „неиштетено уздржа се у чудесих“, док није сажежено од проклетог Синана, дотле славног победника, а после прекорног бегунца²⁾).

Још је карактеристичније одушевљење Светим Савом монаха фрањевца, претече Вука Караџића у скупљању народних умотворина, фра *Андрије Качића Миошића* (1702. до 1760.). Записујући и сам певајући под пратњом гусала народних „од Скадра до Задра, од Мостара до Котара,“ Качић под утицајем народног душевног блага о Св. Сави и сам о њему пева у својој „Писми од четири света имена“. То су четири светитеља по имену Сава. Почиње са Светим Савом освећеним, 5/18. децембра, главим угледом нашег Св. Саве у подвижништву и монашком животу. Други му је „словен

¹⁾ И о овоме видети *Ника Ђивановића — О Свештом Сави, два прилога из сџаре Дубровачке књижевности, у Браству Друштва Св. Саве, књ. XVIII, стр. 29.—31.*

²⁾ *Stari pisci Hrvatski*, књ. XXII, Zagreb 1913., стр. 296.

ског рода из старих времена, у воду удављен“, под којим је свакојако подразумевао Светог Саву готског, који се празнује 15./28. априла, удављеног за Христа у реку Мусову или Мусеју, у Румунији, недалеко од Трговишта, за време владе Валентијана и Валента, 372. год. Трећи је „Сава капетане“, свакојако Св. Сава Стратилат, који се празнује 24. априла, односно 7. маја, трибун и војни старешина за време императора Аврелијана, мучен и утопљен у Тибар 272. г. —

„Четврти је ружа изабрана,
 „Од колина Неманић Стипана,
 „Словинскога краља и цесара,
 „Од источних страна господара,
 „По имену калуђере Сава,
 „Круна дика поштење и слава
 „Словинскога пука и народа,
 „Пустињака крипосни војвода“.

Описује живот Светог Саве и посвећење његово, па продужује —

„Бог му даје круну од блаженства
 „И престоље својега краљевста.
 „Милешево Манастир се зваше,
 „Гдје светога Саву укопаше.
 „Поче чинит велика чудеса,
 „Кад му душа пође на небеса.
 „Савино се не распаде тило,
 „Него оста пуно годин цило“.

И остало би до суђеног дана, али Турци „светогрђе тешко учинише“. Спалили га, али „брзо се је Саво осветио и десницу своју посветио.“ Кроз мало дана подигао је Каравлаха и Карабогдана, који су под барјаком Савиним сто хиљада глава одсекли и осветили Немањића тело. Завршава —

„Рад чудеса калуђера Саве
 „Словинске га све државе славе,
 „А највеће ерцега Стипана
 „Светог Саве бановина звана.“¹⁾

Овако је широкогрудо осећао далматинац фрањевац. Међутим, оне миграцијом удаљене од свога првобитног огњишта и народних споменика и предања, успело је универзално католиштво утопити у анационалне погледе своје, па и успомену на Св. Саву ослабити, док су је онамошњи православни до обожавања подигли. Хиљфердинг, који је службовао у Херцеговини, знао добро Далмацију, а отворених очију пропутовао Стару Србију и друге наше земље, каже: „Светог

¹⁾ Andrije Kačića-Miošića, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, sedmo izdanje, Zagreb, str. 26.

Саву поштују чак Далматинци и Хрвати римског исповедања, а у очима православних Срба он је постао виши од свију угодника Божјих. „„Знаш ли ти у чему је разлика међу Шокцима (католицима) и Ришћанима (православнима)?““, питао сам, вели, ја једног православног у Срему. „„Како да не, одговорио ми је он: Шокци верују у Рим папу, ми — у Светог Саву.““¹⁾

Али ово последње, као што видесмо, не важи за католике наше, који су остали на старини својој и око врела старог веровања и живота народног. Зато је био у праву родољубиви Србин католик *Вид Вулејић-Вукосављевић*, иницијатор за појачано сакупљање народних прича о Св. Сави, на чији је апел „Босанска Вила“ Николе Кашиковића постала до сада главни зборник истих, кад каже: „Срби, без разлике обредâ, честе Св. Саву, првог српског светитеља, те им је то свето име биљег душевнога јединства у свијем крајевима, ђе Срби живе. Ова дивна слава не лучи брата од брата, нити пита како се ко крстом крсти, но само које име носи.“²⁾ Онда је разумљиво и то, што далматинци католици из крајева, који су изгубили славу, кад су се стално настањивали међу православне Србе, и хтели да обнове слављење крсног имена, попут старих овамо дубље у континенталним крајевима нашим, око рударских места и тргова, стално одомаћених дубровчана и других примораца, узимају обично Св. Саву, нпр. професори *Фрања Елезовић* и пок. *Никола Врсаловаћ*, уметник *Драгутин Инки-остро* и други.

И поред велике верске преграде између хришћанства и муслиманства, дубина пијетета, што су га дела Св. Саве у души нашег народа на вечита времена за његово име освојила, очувала је и код наших муслимана поштовање према Св. Сави и после њихове промене вере, а зато их ни благодатна моћ светитељевих посмртних остатака није напуштала. Милешевски калуђери казивали су 1627. године у Москви, како мошти Св. Саве „многа чуда и знамења и сада творе и исцелења дају свима, који се нуждавају, вернима и невернима духове лукаве прогоне.“ У новембру месецу 1659. г. казивали су они, опет у Москви, како је манастир Милешева пострадао од Сејде Ахмет паше босанског зато, веле, „што ми крстимо Турке поред Саве чудотворца.“³⁾ И само спаљивање

¹⁾ А. Гилфердинга, *Собрание Сочинений*, томъ III, СПетербургъ 1873. г., стр. 217.

²⁾ *Свѣти Сава у народном њредању*, Босанска Вила, г. XII, 1897., стр. 41.

³⁾ *Сѣоменик Срѣске Краљ. Акад. Наука*, књ. LIII, Сарајево 1922 г., стр. 154. и 162.

моштију Св. Саве изазвао је, између осталог, и фанатизам и пакост Туркуша, што су се њима и Срби муслимани клањали и прибегавали за помоћ њихову. Ђакон Атанасије записао је, како су Турци 1667. године сажегли мошти Св. Саве због овога. — „Турчина неког, бесом мученог, довели су у цркву к моштима Светог Саве и исцели се од беса. Турци, завишћу ђаволском покренути, побудише везира, то јест начелника над свим војништвом цара турског, и он заповеди, да се светитељ сажеже.“¹⁾ И у житију Стевана Првовенчаног, Св. Симона, штампаном у првом, римничком, издању Србљака (1761. г.), на другој страни листа 237-ог, каже се, како је неки бег, ђаволом научен, оклеветао мошти Св. Саве сераскеру, говорећи: „верују Турци Светом Сави и крсте се,“ те је овај наредио, да се спале у Београду на Врачару. Тако је буквално прештампано и у другом издању Србљака (1765.), на првој страни листа 177-ог. Видели смо овде, да су још у 1534. години милешевски килуђери казивали млетачким пролазницима, како им већу милост дају Турци и Жидови, него хришћани. Хиљфердинг је чак и у 1857. години на лицу места записао, како и муслимани и муслиманке у болести ишту исцелења на Савиној Води, источнику у околини Милешеве, који је, по веровању народа, потекао ударом жезла Св. Саве.²⁾ У једном новијем опису манастира Милешеве показано је, како се ту под брегом, код муслиманског села Исарџика, налазе две пећине и како народ прича, да је у једној од њих Св. Сава подуже постио, а у другој је мало врело, које се зове Савина Вода. „На ово врело не само православни, него и муслимани долазе и доводе своје болеснике с вером, да ће, чим се умију, окупају или напију те воде, потпуно оздравити.“³⁾

И даље од места, у коме су се чувале мошти Св. Саве, муслимани још нису потпуно изгубили поштовање према њему. Манојло Чемериќић, сада парох призренски, а некада ораховачки, у Подрими призренској, причао ми је, како су му, док је био у Ораховцу, казивали, да нека, сада поарнаућена села испод Ораховца, Мала Хоча и друга око ње, не раде на Св. Саву. Распитују православне кад је његов дан, али кришом, да их не би други муслимани задиркивали због тога. У Гусињу и нахији Срби строго светкују Св. Саву, па и мухамеданци поштују име његово због чудеса, која је, по причању, тамо учинио, као с Плавским Блатом, извором Цема и својим Почивалом.⁴⁾

¹⁾ *Сѿоменик*, књ. V, Београд 1890., стр. 29.

²⁾ *Собр. Сочиненій*, т. III, стр. 216.

³⁾ **Ђорђе Поповић**, *Манастир Милешева*, Босанска Вила, г. III, 1888., стр. 118.

⁴⁾ **Милош Велимировић**, *Гусињска нахија*, *Годишњица Николе Чупића*, књ. XXXII, стр. 348.

Нарочита распитивања, особито у околини Милешеве и Старом Влаху у опште, као и међу осталим помуслимањеним Србима на домаку манастира и старих епископских катедара, пронаћи ће међу њима и детаљних предања о, и њиховом такође, првом просветитељу, очуване одређеније појмове о светињи његовој. А та грађа, као и она, што би се код католика покупила, биле би ближе оригиналу своје, јер је променом вере и престанком верских зависних додира са Православном Црквом и њеним свештенослужиоцима пресечен код њих даљи развој култа Светом Сави. Као што је говор помуслимањених у Старој Србији и Македонији у спорним питањима меродавнији за пресуђивање на чијој је страни истина, јер није подлегао утицају школе, литературе и агитације појединих народносних странака, тако и она интимна народна вера и сва религиозна етника неправославних има своју нарочиту вредност и заслужује да се што потпуније забележи, те тиме очува и науци на расположење стави.

5., Пост Светом Сави.

Из дубоког религиозног осећања, благодарности и убеђења у моћ поделе благодатне помоћи онима, који Св. Саву светкују и моле му се, појвио се и пост у част његову. Пост Светом Сави није општи, него је заветан, али нема српског предела, у коме овај пост не држе, негде цела насеља, негде одвојени делови њихови, а негде само поједине куће, и то по наслеђу, махом из дубоке старине. За Светог Саву се покладује на Св. Јована, 7./20. јануара, и већина пости строго, као велики и госпођински пост, или „као за причест“, како се у народу то обично карактерише. Св. Сави посте, а и нови се на пост заветују или за здравље своје и укућана или за здравље и напредак домаће стоке. Ово последње, као наслеђено опште веровање, најчешћи је разлог, да се пости Св. Сави. Божа Милићевић, парох обрешки, у Срезу Темнићском, на учињено питање о овоме, одговорио ми је овако. — „Придајући Св. Сави божанску моћ, народ му је поверио највеће благо своје, своју стоку, и огласио га за заштитника и бранитеља њеног. Отуда две трећине мојих парохијана посте Савину Недељу и месе му славски колач. Пост почиње од Св. Јована и савесније га издрже него Божићни. Колач замесе богојављенском водицом, у цркву га не носе, као што чине то приликом домаће славе, већ га сами у кући прережу. Од памтивека овај обичај постоји, јер ми нико ни приближно није могао одредити постанак његов. Али зато сваког оног, који се дрзнуо да не испуни савесно овај завет својих предака, по причању народном, одмах је снашла штета у стоци. Народ и у данашње

доба препоручује овај завет сваком оном, кога снађе ма каква штета у стоци, и за дивно је чудо, да у овоме има истине, јер чим прими завет, одмах се осети и напредак у стоци. У шта ко верује, оно му и помаже“.

Кад се појединци из породице огреше о постове у опште, онда и Св. Сава диже од њих руке. Поједној причи из Садиловца, у Горњој Крајини, у некој великој задрузи сви постили сем старешине, који „не само што није постио среду, петак и заветне постове, него ни веће, па ни часни пост није одржавао“. Зато је у свему све несрећнији бивао. Јави му се у сну човек сав у свиги и суху злату, па му рече: „Ти, грешниче тешки, што не ћеш да постиш својих постова, даље — не ћеш! Ја сам, ево, главом Свети Сава Немањић, кога твоја кућа, осим тебе само, достојно слави и велича постом и молитвом, па сам ти у три пута већ спасао живот, а сад ти више не могу помоћи...“ Сутра дан, пошто је казао укућанима шта је сањао, кад се умивао пред кућом, удари гром из ведра неба и убије га¹⁾.

Према многим причама народним, Свети Сава носи срећу и удавачама. Зато свакојако и „на Корјеници, у онијем крајевима, држе осмицу постом, особито девојке не омрсе, па да је за главу. На Св. Саву вари се цицвара, зато се и говори: „Свети Саве масли таве““. Главу од крмеће печенице божићне оставе да на тај дан једу. Девојке што их је год у селу, па и „ромице““, изађу те ватају коло, играју и певају. Срби Слуњани побожно служе овај дан, заветују своје благо Светом Сави, па доносе цркви колач, сребрен новац, тамјан и свећу“²⁾. Мислим да је извор овоме девојачком прослављању Св. Саве и народним причама о његовом размеравању брачне среће, благосиљању, да грубе и лење добију врлије, а лепе и вредне лошије мужеве, треба тражити у историјском факту, по коме је Св. Сава, између осталог, завео законити поредак у брачним односима, кад је „међу ученицима својим изабрао богоразумне мужеве, произвео их за протопопе, па разаслао у све крајеве отачаства својега, да исправе недостатке. За оне који су се изженили, али невенчани остали, и који су били сметени као овце, кад немају пастира, заповедио је изаслатима овако венчавати род људски. — Скупљати све у цркву, старце и средовечне и младе мужеве и жене, и свудецу, што бејашу рођена од њих без благослова законитог, па, узевши их под окриље родитеља њихових, венчавати их

¹⁾ Босанска Вила, год. XII, 1897., стр. 199.

²⁾ Прота Никола Беговић, *Живот и обичаји Срба Граничара*, Загреб 1887. год., стр. 98. и 99.

сваког понаособ, како би сви благословени били у име Господње . . . “¹⁾).

Народ је привезанији к заветованим малим празницима, него ли према онима, што их је црква прописала као главне, с потпунијом ревношћу и стргошћу испуњава заветне него ли што издржава опште црквене постове. Кад је један духовник повео о овоме разговор са извесном старицом у Босанској Крајини, она је овако резоновала. „Чујеш, господине, што ћу ти казати, безгрешније је и у саму неђељу радити, него ли кад је завет“. Кад јој је овај обратио пажњу на четврту Божју заповест о празновању седмог дана у недељи и објаснио јој ову, она је продужила расуђивати. — „Е јест, господине, тако, али кад један инсан неђељом ради, онда само њему уди, а ако ли ради кад је завјет, онда уди цијелом селу, па зар није то велика грехота оставити цијело село гладно?“²⁾.

На овај начин морално — религиозно мудровање народа правда неприкосновеност завета његових. Али обичај заветовања и ревносно испуњавање завета има много дубљег корена. Оно је срасло с душом наших прапредака још у старој дохришћанској вери њиховој, па се само, као урођено наслеђе, хришћанством углачано и јаснијим смислом осветљено, до наших дана очувало, као саставни део суштине душе оног, који је заветован. Тако се само може и разумети, што ће народ наш црквени пропис и прекорачити, али завет нипошто, што је оно наше заветно „веру дајем, вера ми је тврда“ онолико светло и једно од највећих богатстава и моралних украса душе и карактера патријархалног Србина. За наше далеке претке, од којих смо ову урођеност наследили, каже Прокопије, византијски историк из VI века, ово. — „Кад им је већ смрт на домаку, или их савлада болест, или су у рату, заветују се, ако избегну, да ће одмах за душу жртвовати богу. И спасавши се жртвују, као што су обећали“³⁾. Из наших народних умотворина и веровања могли би навести много буквалних потврда овом Прокопијевом сведочанству, на пример почевши од оне приче, како се дављеник обраћао Св. Николи да га избави, обећавајући, да ће му, ако га спасе од смрти, упалити велику свећу, па до оних нарочитих наглашавања у чисто народним молитвама своје крсном светитељу, како дотични светитељу меси колач, пали свећу и диже у славу, а зато, по народној реалној логици, од њега, као у неку руку заду-

¹⁾ Иван Павловић, *Домаћи извори за српску историју*, VII књ. Гласника Срп. Учен. Друштва, II одељ., стр. 107.

²⁾ П. С. Иванчевић, *Јеромонах, Завјет, завјетина, увјет*, у Босанској Вили, год. VII, 1893., стр. 365.

³⁾ Ст. Станојевић и В. Ћоровић, *Одабрани извори за Српску Историју*, I, доба од VI—X века, Београд 1921. год., стр. 3.

женог тиме, с правом и нарочиту помоћ очекује. По оном свом суровом начелу „према глави и оца по глави“, он понекад раскида савез и са својим посредником између неба и земље, тражи „јачег свеца“, као например онај, што је славио Св. Климента, па, кад му неколико година узастопце није помагао, он се обратио Св. Николи, пошло му боље, те њега и узео за будућег заштитника свог, а Св. Клименту рекао: „мој Св. Клименте, климаћеш ти и даље око моје куће, али ће ти одсад бити затворена.“

И крсно име није друго него наслеђени први завет предака, а не култ њима. Зато је оно тако и срасло с народном душом и мења се само кад наступе тешке недаће, и то у врло ретким и за читаве крајеве и периоде времена појединачним случајевима.

Да је пост Светом Сави један од давно укореењених завета нашег народа имамо и писмених сведочанства. Поред других података о ускоцима нашим, Иван (Јан) Вајкхард *Валвасор*, словеначки или боље рећи општесловенски родољуб (1641.—1693.), етнограф, топограф и историк, оставио нам је и драгоцене података о стању вере и свештенства нашег у XVI и XVII в. Говорећи о строгом пошћењу ускока у опште и о главним једнодневним (понедељак, среда и петак) и вишедневним постовима (божићни, ускршњи и госпођински), казује нам и ово. — „За благодан Св. Саве, аранђела Михаила и Св. Петра и Павла постили су, такођер, по осам дана.“¹⁾ Дакле, пост пред празновање Св. Саве, за његов благи дан, меће на прво место међу заветне постове.

То исто чини и Вук Караџић. Објашњавајући, да заветовати се значи и постити читаву недељу дана каквом свецу, он прво наводи Св. Саву, па онда Св. Аранђела, Св. Петку и Богородичин Покров.²⁾ Значи, највише је било заветованих постова Светом Сави.

У црногорском приморју „православна *Драчевица*, *Вучедабићи* и *Марсџијевићи* и католици *Караникићи* и *Морниковићи* не само што светкују Св. Саву, него и посте Савину недељу. Овај је обичај остао од старине, па га и данас католици, као завет својих предака, испуњују и ту недељу не би нико за живу главу омрсио. Савину недељу посте, као завет, многа села и браства у Црној Гори. Тамо се наводи као разлог овом заветном посту помор, куга, колера, морија, а у Шестинама се прича, да су се људи заветовали, да посте Савину недељу због колере, која је пота-

¹⁾ Д-р Јосип Мал, *Ускочке сеобе и словенке покрајине*, С. Е. 3., књ. XXX, Љубљана 1924. г., стр. 191.

²⁾ *Српски Рјечник*, државно издање, Београд 1898. г., стр. 174.

манила овај крај.“ И у Ријечкој Нахији има заветованих, да посте недељу у години, „као н. пр. Савину (недељу пред Савин дан.)“¹⁾

У Његушком селу *Хераковићима* Св. Сава је од вајкада завет Поповића, једног од хераковићских братстава. Недељу дана посте и на Св. Саву носе у цркву „пуње²⁾ и проскуре.“ Некад је завладала била заразна болест у племену, па се неки од старих у договору са осталим браственицима заветовао, да пости Савину недељу и тако је остало до данас. По завету овом подигли су у Хераковићима и цркву Св. Саве уз учешће и свију осталих незаветованих из племена. Његуши имају више црква, али на дан Св. Саве долазе сви у ову цркву, а заветовани и са споменутим приносом цркви.

Кад се Рамадановићи и Мухадиновићи у селу *Крајњем Долу*, у *Ћеклићима*, за време „истраге потурица“ у доба митрополита Данила Петровића, вратили у стару православну веру своју, они су заједно са досељеним Калуђеровићима, „према успоменама, које су биле очуване у старим предањима“, такође сазидали цркву Св. Саве.³⁾

У Хомољу сељаци светкују Св. Саву као светитеља, који чува људе од мечке.⁴⁾

У Старом Влаху седмодневни пост Светом Сави зову *Савица*, и посте га чобани, да им вуци не би клали овце. И у другим крајевима у опште Св. Сави многи посте.⁵⁾

Св. Сава се и у Тимочком крају сматра као заштитник од вукова, с тога се строго празнује. И тамо у многим кућама посте по недељу дана пред Св. Саву.⁶⁾

На Косову многи посте за Св. Саву недељу дана. Многи пак на дан Св. Саве не једу месо од четвороножних животиња због тога, да вук не чини штету у стоци. Неки не дељају ништа сечивом, да вуци не би клали стоку. Неки не отварају бритве и ножеве зато, да вуци не отварају уста. У светосавску недељу многе жене не раде гребенима (т. ј. не влече вуну) и не преду, да се не би зверови довлачили из шуме. Верују, да се на свој дан пење Св. Сава на дрво, око кога

¹⁾ Андрија Јовићевић, *Црногорско Приморје и Крајина*, С. Е. З., књ. XXIII, Београд 1922. г., стр. 156.; *Ријечка Нахија*, Срп. Етн. Зб., књ. XV, Београд, 1911., стр. 734.

²⁾ Тако се у Црној Гори и околини приморској, а и у Лици назива вино, што се о крсном имену даје у цркву и с којим се диже у славу.

³⁾ Др. Јован Ердељановић, *Стара Црна Гора*, први део, С. Е. З., књ. XXXIX, Београд 1626. г., стр. 425. и 511.

⁴⁾ Сава Мил. Милосављевић, *Обичаји српског народа из Среза Хомољског*, С. Е. З., књ. XIX, Београд 1914. г., стр. 24.

⁵⁾ М. Ђ. Милићевић, *Гласник Српског Уч. Друштва*, књ. 22., Београд, 1867. г., стр. 29.; *Живот Срба Сељака*, С. Е. З., књ. I, Београд 1894. стр. 180.,

⁶⁾ Саватије М. Грбић, *Српски народни обичаји из Среза Бољевачког*, С. Е. З., књ. XIV, стр. 24.

се искупе вуци и он свакоме одреди шта ће преко године удавити.¹⁾

Зато, ваљда, и жене не снују од Божића до Св. Саве.²⁾ Као што смо напред видели, посте за Св. Саву и они, који га славе као домаћег заштитника свог. Пoste ужари врањски и изморнички, па, поред њих и многи остали земљорадници онамошњи, произвођачи конопље. Запосте за Св. Саву и данас они, који се заветују у болести или оне куће, које су се на дан или око дана Св. Саве спасле од пожара, зверова или друге какве опасности, па онда то продужи чинити и њихово потомство. Али има и личних завета, н. пр. Манастије Трајковић, парох стајовачки, казивао ми је, да Зафир Крстић, из Стајовца (у коз'л махали, месту званом ваљавица), пости недељу дана и причешћује се редовно на Св. Саву, а остали укућани његови мрсе. Стојан Николић, парох кијевачки, у Ср. Масуричком, казивао ми је, да сви овчари онамошњи посте за Св. Саву недељу дана.

Милан А. Јовановић, парох кормански, у Ср. Моравском, Окр. Нишком, казивао ми је, да у његовој парохији посте за Св. Саву цела села *Срезовац* и *Горњи Љубеш*, а у *Корману*, *Вишковицу* и *Доњем Љубешу* доста њих. Пости се и у суседним парохијама: трњанској, велико-шиљеговачкој и каоничкој. Из учитељевања свог памтим, да посте и у *Лийовцу*, а многе куће и у суседним селима *Горњем Круицу*, *Станцима*, *Црној Бари*, у Ср. Алексиначком, у опште у свој *Реци* и *Голаку*, неки за здравље људи, други за здравље и напредак стоке. Недавно сам разговарао у Алексинцу са двојицом отреситих млађих липовчана, учесника у последњим ратовима, о овом посту. Рекоше ми, да се сада, после ратова, деси да по који премрси и велики пост, али светосавки никако не. Драгомир Јаковљевић, намесник сталаћски, каже, да и у оба Сталаћа, расинском и ражањском, многе куће посте пред Св. Саву, а у оближњој ражањској Браљини се очувало било старо црквиште Св. Саве, на коме је сада обновљена црква Св. Сави посвећена.

За Косово су ми објашњавали садашњи свештеници онамошњи, како посте за Св. Саву, да би им сачувао стоку од вукова, само брдска села више Приштине: *Софалија*, *Майичане*, *Злашаре*, *Каиловица*, обе *Брњице*, *Ново Село* и друга, као и даље, у околини Митровице и у Ибарском Крлашину. Цела Рогозна такође пости због стоке, и то строго. Петрове ће пости, веле, прегрешити, али Савину недељу никако не.

¹⁾ Поп Дана Дебељковић, *Косово Поље*, С. Е. З., књ. VII, Београд 1907., 255.

²⁾ Мијатовић — Бушетић, *Технички радови Срба сељака у Левчу и Тељнићу*, С. Е. З., књ. XXXII, Београд 1925., стр. 135.

По равном Косову не посте, а у Приштини само досељеници из села, у којима се пости.

Покојни Коста Илић, б. парох миљевачки, у Срезу Рамском, казивао ми је, да у његовој парохији цело село *Мрчковац* пости за Св. Саву и месе за тај дан такозване поскуре онако, као што их месе за „мали свети“, „малу славу“ (преславу) своју. Не доносе их у цркву, него сами режу. То су формални колачи, само мањи него за главну домаћу славу. Уз овај строги пост немају свадбе, ни брачне испите не чине, па ни децу не доносе на крштење, већ на дан Св. Саве крсте све што се родило од Божића до у очи Св. Саве. И у онамошњем селу *Десини* готово половина села пости, месе славске колаче и пију у славу.

Прота Ива Атанацковић, парох пожаревачки, казивао ми је, да у *Трњану*, *Касидолу*, *Барама* и по другим селима у *Стигу* многи посте за Св. Саву. Љуба Ф. Поповић, некада парох шетоњски, у *Млави*, каже да село *Ћовдин* скоро цело пости. И у *Шейтоњи* многе куће посте, па и тамо ни свадбе до Св. Саве не обављују. Оне што посте за Св. Саву дирају, како су њихови стари појели Св. Сави опанке, па сада они као потомци мсрају то да испаштају. И код Влаха у селу *Ждрелу* има неколико кућа, свакојако повлашених Срба, што посте Св. Сави. Живан Средојевић, парох божевачки, каже да у његовој парохији сви, који славе Св. Николу, а и многи други посте Св. Сави и тврде, да их бије штета у стоци, кад премрсе овај пост, те за живу главу неће то учинити ни они, који се о друге посте огреше. Они, који посте, месе колач. То је обичан хлеб средње величине са утиснутим поскурником. Колач сами режу и славе као о свакој другој преслави.

Михаило Ђурић, парох мелнички, у *Млави*, родом из *Ратковића*, у *Левчу*, прича из свога детињства, да је у школи тога села била соба за ноћивање деце из удаљенијих места, па и из *Сугубине*. Памти да су ђаци из овога села строго постили Савину недељу и доносили у торбицама својим за јело само хлеба, лука и претрвеног пасуља.

Тако је и по другим крајевима. Уз првобитне чисто етичке и верске побуде за заветовање да се пости Св. Сави, као светитељу кога нарочито издваја, народ је наш, у старо време више него данас сточарски, придружио томе и мољење преко Св. Саве благослова и помоћи Божје за напредак стада и осталог живог блага његовог. И из других народних веровања и казивања о Светом Сави вири тенденција уподобљавати га Христу, а из великог круга предања о Светом Сави, овцама и овчарима, о наклоностима његовим према овима, јасно се види, да је први извор томе у индентичности између рада и

живота архипастира и учитеља народног и између божанског Доброг Пастира и његових пасторалних изрека и сличавања.

У доцније време, кад се наслеђеним резултатима просветног рада Св. Саве и радом његових наследника и даљих следбеника хришћанство у нашем народу стало удубљивати у његову душу и све више истискивати остатке старе вере, у колико их није могло хришћанизирати, народ је и легенде дохришћанске вере своје о божанству у вучјем облику и о заповедништву над вуковима придружио и хтео очувати уз име Светог Саве, уверованог већ заштитника сточарства његовог. Поред споменутог еванђелског мотива, за заштиту Св. Саве над стадима треба тражити разлога у оправданој претпоставци о новим начинима овчарства, што их је Св. Сава могао опазити на Југу и Истоку, где је ова грана сточарства и до нашег времена развијенија него што је у нас, па отуда их у наш народ преносити. За такву претпоставку имамо један врло оправдани повод и реални основ у народним веровањима и казивањима о Светом Сави као заштитнику овчара, оваца и стоке у опште и о учитељству његову у млекарству и справљању млечних производа.

Зна се да је разним потквашеним за храну или лек видовима млека порекло Исток, управо Азија. Отуда је распрострањено справљање киселог млека, јогурда, кефира и кумиса. Код старих Словена, па и код нас није се знало за киселење млека мајом, него се узварено остављало, да на потребном степену топлоте само од себе ускисне. Под утицајем млечно-киселих бактерија, које се у млеку налазе, млечни шећер прелази у млечну киселину, а ова учини своје, сасири казеин и укисели га. Тако у Русији и сада справљају њихову простоквашу и рјаженку, а и у нашем народу има крајева, н. пр. у Срему, где се само тако и кисели млеко. Међутим онамо, где је раније с истока донесено и доласком отуда Турака појачано киселење млека заквашивањем, брже се и потпуније долази до циља. А то је важна околност, јер у већем делу наше земље не сакупља се скоруп (кајмак), него бије масло (путер), и то из киселог млека, нарочито у Старој Србији и Македонији. Од остатака избијеног киселог млека, разблажавањем водом, прави се млаћеница или мућеница, која је за земљорадника, нарочито у време летњих радова, на жези и оморини, особито здрава храна и напитање, права благодат.

А ту благодат народ приписује Св. Сави. Тако се прича, како је „Св. Сава пропутовао целу Херцеговину и научио народ свему што је честито и благословено. Дотле људи нису знали ни орати како ваља, па их је Св. Сава научио; нису знали како се кисели млеко, како се сири; док им Св. Сава није казао. Кад је прошао Херцеговину, дође на Рањен пла-

нину, која дели Босну од Херцеговине, (по другој причи — на Коријен планину), па стане на врх планине и окрене се Босни, прекрсти је својом штаком, благослови и рече: „„Дај Бог да се одселе и тамо и киселило и сирило!““ И одтада се у целој Босни, па и ако кроз њу није Св. Сава пролазио, почело радити све онако, како је он у Херцеговини казивао¹⁾“. На другом месту се такође каже, да је Св. Сава, спречен јаким ветром да уђе у Босну, благословио: „да Бог да тамо и родило и плодило, и мукало и букало; и пуало и дувало, али моја нога тамо не ће!“²⁾ По другим казивањима, опет, обишао је Босну и у неколико махова пресљавао у њу Херцеговце, да се не би патили од љуте невоље³⁾. И онуда, „куда је прошао Св. Сава и благослов свој дао, туда се може киселити и сирити, а прије није могло. У Ратковићу, око Кључа и Санице, не може се киселити, јер туда није прошао“⁴⁾. У селу Павлици, у Ср. Студеничком, забележено је, да донде, дакле је Св. Сава долазио, људи умеју да граде сир на велије, јер их је он томе научио, а куда није доспео сир се троши⁵⁾. Сир и бели смок у опште најглавнија је народна резервна храна, која се по самом својству своје по мало троши, али народ и то благослову Св. Саве приписује. „Кад се бели смок споро троши, забележено је у Ужицу, рекне се: „„Ово је Св. Сава прекрстио штаком, зато га не може нестати““. И млеко би се наваривало, да себичност жене није осујетила благослов Св. Саве за то. Шта волије, питао је Св. Сава жену, — оно што намузе или што наври. Она је одговорила, да волије оно, што намузе. Зато се млеко после варења враћа на стару меру⁶⁾. Свети Сава је и сам чувао овце, а пастири су га увек радо примали, угошћавали и услуживали. За њихову доброту и предусретљивост, а због охолности говедара, он је благословио, да нападање обада са оваца пређе на говеда, те тако за сва времена одмори овчаре од трчања и сакупљања уштркљалог стада. Кад су га они једном уз пост скромно угостили белим луком (сарансаком), Свети Сава им је тако исто мали зајам вратио вечитим добром, забоо је једно чесно лука у земљу, те је од њега постао планински, дивљи бели лук, који пастири уз пост присмачу и зову га негде бели лук, а негде (у Босни и Херцеговини) сарансак Светог Саве.

Г. Мирко Јевтић, дипломирани философ, сада студент богословља, који већ неколико година марљиво испитује

1) *Босанска Вила*, год. XII, 1897., стр. 295. и 343.

2) *Тамо*, год. XIII, 1898., стр. 153.; 3) год. XVI, 1901., стр. 14. и 95.

4) *Љубомир Пећо*, *Обичаји и веровања из Босне С. Е. З.*, књ. XXXII. Београд 1925., стр. 380.

5) *Босанска Вила*, год. XIII, 1898., стр. 265.

6) *Тамо*, год. XII, 1897., стр. 311. и 73.

етнички оне крајеве, био је љубазан казати ми, да у Кучеву, па и целом Звижду, на Св. Саву не музу краве, не једу млеко и не сире. Па и онамошњи Власи, који на дан сахране мртваца млеком преливају гроб његов, не чине то, ако се сахрана на дан Светог Саве врши.

Да све ово има везе са животом и стварним радом и благодатном моћи Св. Саве сведочи нам један од описивача живота његова из краја XII века, монах Теодосије. Он нам казује, како је многа исцељења и чудеса чинио Бог метањем руку Св. Саве на недужне, па не само њиме самим, него и именом његовим. Тако, на пример, и прости људи у домовима и горама, који су пасли стада, могли су, „помљзше мљко, не трѣбовати сирьшта, тьчио решти: „Савина те молитва подьквашаеть““, и одмах с гласом сирење би се усирило и млеко ускисло и врло добро било“¹⁾.

Такву је моћ, по казивању овог скоро савременика Св. Саве, и само призивање имена његовог имало, а благослов руке његове народ и на сву осталу замуку своју низводи. У једној здравици домаћину он то своје призивање и веру у њега овако изражава: „Окле ову чашу наточио, Бог ти самоседмом наспорио. Свети Саво руку наслонио на свако мјесто, с кога свога частио!“ Уз објаву ове здравице саопштено је поред објашњења њеног и предање о томе, како је неки Турчин од моштију Св. Саве одсекао руку и однео је са собом. Откупила је свету руку нека Српкиња крчмарица, унела у пивницу своју и метла на бачву с вином. Стално се вино точило, али бачва није пресушивала догод рука с ње није некуда однесена²⁾.

Веза између духовне руке Св. Саве у горњој народној здравици и овог предања о стварној руци, о делу светих моштију његових, као и све оно, што смо пре тога видели, јасно показује: колико је машта народна испреплетана са стварношћу, колико је стара наша писмена књижевност имала утицаја на стварање и развој усмених предања, како су хришћански мотиви и елементи тих предања неразднојно срасли са остацима митолошких веровања и легенди. Али је ван спора то, да, поред све ове мешавине доцнијих хришћанских принципа са старим веровањима, казивања ова могу бити и добра допуна оскудним и непозданим историјским изворима нашим. Ово, на пример, предање о руци Св. Саве, која је и у обичајну обредност ушла, посведочава, да је и спаљивање Св. Саве могло бити делимично, чиме би се измирила разногласност наших хроничара о времену спаљи-

¹⁾ Б. Даничић, *Живот Свештог Саве*, Београд 1860. год., стр. 115.; Миливоје Башић, *Старе Српске Биографије*, 180-та књ. *Српске Књижевне Задруге*, Београд 1924. год., стр. 170.

²⁾ Вук Стеф. Караџић, *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва гри закона*, I, Беч 1849., стр. 125.

вања, о чему сам раније учинио извесне напомене¹⁾). У манастиру Св. Патријаршије Пећске чува се прст Св. Саве у кивотићу, окованом 1680. г.²⁾ Калуђери манастира Пакре, пресељеници из Милешеве, казујући 1712. г. у Русији о спаљивању моштију Св. Саве, рекли су, како је на молбу неких хришћана и датим великим откупом Турцима, остала десна рука Св. Саве, која се тада у њиховом манастиру чувала²⁾). По једном запису из 1757. год. рука Св. Саве налазила се онда у манастиру Св. Патријаршије Пећске,³⁾ а ко зна куда је дотле сакривана, па да није у ствари доспевала и на бачву крчмарице из показаног предања. И док су свете мошти Савине неповређене почивале у Милешеву, била је само рука његова целивању изложена. Катарина Зено, млетачки посланик, путујући за Цариград 1550. године, свраћао је у Милешеву и каже, како су му показивали мошти Св. Саве, али да је он видео само руку светитељеву⁴⁾). Зато се и у народним казивањима у главноме рука Св. Саве спомиње.

Једна од веза између веровања о Св. Сави као заштитнику сточарства и млекарства и стварности је и у његовом испосничком животу. Као светогорски монах старога живота, ни он, нити она множина лика црноризаца, што их је, по Доментијану, духовно породило, и ради вишег усавршавања, пут им к Светој Гори, проложио⁵⁾, нису јели меса, нити маст могли употребљавати, него су живели о поврћу, риби и млечним производима, кад се мрси. У томе и симболичном значењу рибе и рибарства у Светом Писму и светотачкој литератури почетак је и светосавским казивањима ове врсте. Свети Сава је, да би народ имао чиме постити, прекрстио језеро својим жезлом и створила се риба у њему, па је затим научио народ, да рибу распори, опере и онда пече.⁶⁾ И сада се равница једна уз реку Студеницу зове Рибник Светог Саве и прича, да је ту он ловио рибе, а притоку реке Студенице, речицу Савоштицу, благословио да нема риба, него само ракова зато, што га неки ловац, који је носио у торби рибе, обмануо, да носи ракове.⁷⁾ У суженом кориту Ибра, највише на Грнцићу, између Полумира и Ушћа, има циновских лонаца (грнаца, грнчића), издубљених у камену. Народ их зове Савини Лонци, јер их је, веле, направио Св. Сава и у њима рибе хватао.⁸⁾ Покојни Анта Алексић каже да мештани с нај-

¹⁾ *Споменик Срп. Кр. Акад. Наука*, књ. LIII, Сарајево 1922. г., стр. 169-172

²⁾ *Тамо*, стр. 165.

³⁾ *Љубомир Стојановић, Стари Српски Зайиси и Напјиси*, књ. III, зап. 5826.; књ. IV, натп. 7040.

⁴⁾ *Starine Jugoslov. Akad. Nauka*, кнј. X, Zagreb 1878. г. стр. 207.

⁵⁾ *Ђ. Даничић, Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, Београд 1865., стр. 131.

⁶⁾ *Босанска Вила*, г. XII, 1888., стр. 166. Слично у г. XIV, 1899., стр. 69.

⁷⁾ *Тамо*, г. XIII, стр. 282. и 303.

⁸⁾ *Ридомир А. Илић, Ибар, С. Е. З.*, књ. III, стр. 531.

већим убеђењем причају, како је Св. Сава био жељан рибе, па је замахом свога пастирског штапа створио ове рупе. Алексић је објаснио природни постанак ових лонаца. Вода је брзином и ударањем својим излокала камен и изжљебила у њему ове рупе. Оне су устима окренуте напред, као што је обичан кошар за хватање риба. Вода својим јаким падом и ударом у ове рупе спречава рибама, које у њих западну, повратак у Ибар, те је Свети Сава могао само залазити од једног лонца до другог и рукама хватати рибе. И данас се, вели, сељаци служе благословом Св. Саве, те на лак начин рибе хватају.¹⁾ Кад се зна шта риба значи за вечите испоснике и да су ова места између Студенице и Жиче, прве и друге резиденције Св. Саве, онда је јасно, да и ова народна прича има стварну почетну основу своју, па је после, као и око живота и рада свију других великих личности и око необичнијих објеката природе, и код имена нашег Св. Саве стварност тако у легенде обучена, да се често пута она од њих тешко и види.

Такав је случај са целим привредним култом Светом Сави. Рад његов и његових сарадника око унапређења и опште материјалне културе, па и сточарства, уношењем напредних новина са истока изазвао је путем асоцијације савњивање Св. Саве са еванђелским начелником пастира и стварао у храму душе и у животним жељама народа од Св. Саве и заштитника његовог живог блага, које га храни и одева. На ту чисту веру присадио се у току времена и, донекле хришћански окађен, мит о заповедништву над вуковима. Да је ова митолошка примеса доцнијег порекла види се по томе, што је она на по неким местима уз друге светитеље прикачена.

После светосавског, најраспрострањенији је заветни недељни пост пред јесењег Светог Аранђела, 8/21. новембра, негде за здравље људи, а негде за здравље и напредак стоке, као Св. Сави што се наизменично пости и за људе и за домаћу стоку, и те разлике често пута има у непосредној околини. На пример, у селима Липовцу и Станцима, у Срезу Алексиначком, poste Св. Сави за стоку, у суседним селима Пруговцу и Црној Бари — Св. Аранђелу, а у другом судедном селу, Доњем Крупцу, по казивању пароха њиховог Томе Спасића, poste за самог Св. Саву једни зато, што су на то њихови у болести заветовани, а други, што им се није држала стока, док нису њихови стари почели постити за Св. Саву. У Мозгову, у истом срезу, како ми је казивао вршилац дужности пароха, руски архимандрит Варнава, има заветованих породица, које poste Св. Сави за здравље, а Св. Аранђелу за стоку. У суседном Сврљигу чују се о Светом Аранђелу и вуцима готово

¹⁾ А. Алексић, *Ибар од Рашке до Карановца*, Годишњица Н. Чупића, књ. III, стр. 49.

истоветне приче, као у алексиначком крају о Св. Сави и вуцима.

По једној сврљишкој легенди, Бог је дао Св. Аранђелу старешинство над свим што је живо на земљи. Зато Свети Аранђео распоређује и зверове и даје им одобрење шта смеју удавити и појести. Тако и вуку, али с тим, да теглеће говече не сме удавити. Један је вук прегрешио и удавио вола из јарма, човек се у молитви потужио Св. Аранђелу, а он осуди вука, да са заосталим парњаком волом вуче јарам.¹⁾

У Писодеру и Маловишту, у Срезу Леринском, главни заштитник домаће стоке је Св. Модест, 18./31. децембра.

Око Охридског Језера народ у Светом Науму гледа заштитника домаће стоке од грабљивих зверова. Тамо је медвед заклао сељаку вола у јарму, а Бог је на молитву Св. Наума учинио, да тај исти медвед сиђе с планине, мирно приђе и упрегне врат у јарам, те је питомо до смрти орао са заосталим волом. Зато је од најстаријих времена стајала и сада стоји над уласком у манастир изобразена слика орача са упрегнутим у рало волом и медведом. Поред причања о другим чудима из заштите Св. Наума над земљорадњом и сточарством и владања над зверовима, говори се и о овом случају из 1898. године. Удавио вук пред манастирском улазном портлом два пса, који су ту стално као чувари лежали. По упуту Св. Наума, миран и кротак дође исти вук трећег дана у подне и легне пред портлом. Није се раздражио ни онда, кад су га стали каменицама тући, па га тако и дотукли. Кад се игуман вратио у манастир и чуо шта се десило, љутио је се на момке, што су убили вука, објашњавајући им, да је он по наредби Св. Наума дошао био као покајник.²⁾

У Горњој Крајини светкују због блага и зову вучијим свецем „Св. Танасија Потопљеника,“ тојест Атанасија Атонског, који се празнује 5./17. јула. Ово су казивали свештеници из Подова и Шегестина. Тамо, и већ око Зриње, обично питају за „Танасију Потопљеника.“³⁾

Још су распрострањенија веровања и чини против вукова о празнику Св. Мартина—Мрате, 11./24. новембра. Због сличности са оваквим казивањима, везаним за име Св. Саве, морамо се око њих засебно задржати.

1) Ал. Васиљевић, *Из народног варовања и веровања у Сврљигу, Босанска Вила*, год. IX, 1894., стр. 25.

2) Епископ Охридски Николај, *Пашерик манастира Св. Наума, Скопље* 1925., стр. 9. и 13.

3) Н. Беговић, *Живот и Обичаји Срба Граничара*, стр. 30.

6., Св. Мрата и Мратинци.

Немамо података о сточарским погледима народним на Св. Мрату у западним крајевима нашим. Оно, од чега се, као што ћемо видети, на другим странама народ о Св. Мрати и Мратинцима у опште чува, то у Грахову чине на Врачеве, 1./14. нов. Тога дана тамо нико ништа вунено не ради, а пастири неизоставно кољу козу, пеку је и једу с гостима, ради напретка стада. Али се и на тој страни Св. Мрата јако уважава. И у Црној Гори и у Херцеговини божићне покладе и пост називају мратинске покладе и мратински пост, ма да се доцније покладује, на дан св. апостола Филипа, 14./27. нов. У Прчању, католичком бокељском месту, о Св. Мрати на нарочити начин проводе вече, нешто налик на Бадњи Дан,¹⁾ а у свој Боки Которској под Мратинским данима рачуна се све време од 11. новембра до 6. децембра, тј. до Св. Николе.²⁾

Из источних и јужних крајева наших имамо ближих података о празновању Мратинаца, да вуци не би давили стоку, а и људе, чије су вунене хаљине предене, ткане, шивене, па и најмање закрпљене Мратиних дана. Ти дани тамо трају негде дуже, негде краће, већином седам или три дана, најчешће од Св. Аранђела, 8./21., до Св. Мрате, 14./27. новембра. У некадашњем Црноречком, сада Тимочком округу *вучији њразници* бивају 11., 12. и 13. новембра (по старом). Тих дана вежу жене овчарске ножице, којима стрижу овце и козе, као најсигурније средство против прождрљивости вукова. За време означених дана неће жене радити од вуне начињене предмете, као што су мужевље хаљине, јер би оне привлачиле курјаке. Ови се дани зову Мратинци и тада се чупају пернате живине, а са њиховим перјем каде се у болести.³⁾ Специјално око Бољевца, као оно на Косову уз Савин пост, у току Мратинаца не влаче, не преду и не ткају, гребене и ножице затварају и тих дана не дирају, да би се вуцима уста стегла. Али тамо и Св. Саву сматрају као заштитника од вукова и посте му недељу дана, па и Св. Аранђелу, неки зимњем неки летњем, посте недељу дана за здравље стоке.⁴⁾ У Заглавку и Омољу то исто чине о Мратинцима.⁵⁾ Око Пирота верују, да Св. Мрата, као оно што се и за Св. Саву верује, управља вуцима и распоређује их

1) П. Ровинскиј, *Черногорія*, т. II, ч. 1., стр. 689.; ч. 2., стр. 255.

2) *Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga Jezika Jugosl. Akad. Nauka*, dio VII., strana 41.

3) Др. Стеван Мачај, *Црноречки Округ*, Гласник Срп. Учен. Друштва, књ. 73., Београд 1892., стр. 123.

4) Саватије М. Грбић, *Српски народни обичаји из Среза Бољевачког*, С. Е. 3., књ. XIV., стр. 10., 24., 69., 74.

5) Маринко Т. Станојевић, *Заглавак*, С. Е. 3., књ. XX, стр. 41.; Сава М. Милосављевић, *Српски народни обичаји из Среза Хомољског*, С. Е. 3., књ. XIX., стр. 14. и 77.

у току своје недеље. Кад буде последњи дан, „растурњак“, тада се креће и последњи хроми (криви) вук, који се зове „криван“,¹⁾ као и онај, што га Св. Сава, као остатак, последњег по реду распоређује. Тај је дан, нарочито за људе, најопаснији, те се највише и празнује. У многим селима Лужнице не покладују божићне покладе 14., него тога дана, 17. новембра. Нико, вели се, не може онамошње људе поколебати у веровању њихову, да, когод ради тих дана, мора дочекати штету од вукова. Риста Трајковић, сада учитељ у пензији, казивао ми је за овај случај. Кад је 1893. год. био учитељ у Завоју, у Ср. Нишавском, саветовао је ондашњег тамошњег свештеника Мана, да би он требао примером својим да предњачи у сузбијању оваквих веровања. Послушао га, и, на велико запрепашћење, осуду и зле слутње сељака, наредио да му се оре уз Мратице. Случај је, вели, хтео, да то вече не затвори добро кошару, те му ноћу изађе ждребе и поједу га вуци. Запрепастили се сви у кући, а народ је на далеко пронео глас, како је Св. Мрата казнио попа.

За село *Бучје* и околину, у Ср. Заглавском, Округу Тимочком, причао ми је пок. Драгољуб Илић, онда тамошњи свештеник, да жене празнују недељу дана, коју зову Мратинци, не раде ништа мушкима, а женским раде, јер оне не иду у планину и нису у опасности од вукова. У очи Св. Мрате кољу пилиће мратинчиће, а перје њихово остављају бабе за лек, њиме каде децу у извесним болестима.

У *Уровици*, у Ср. Брзопаланачком, Окр. Крајинском, причао ми је Димитрије Грујић, намесник тамошњи, такође празнују Мратинце, које Власи онамошњи зову „Филипи“,²⁾ и то: неке куће 3, неке 9, неке 7, а неке 11 дана, како је која завет наследила. Вунено ништа не раде, дању се жене и не чешљају, не чисте кућу, него грабе да то ноћу површе. Зато тих дана снују, навијају за платна, уводе у ните, мотају, а од Св. Мрате до Св. Јована то више не раде, него само ткају. О Мратинцима по групама иду у дрва један другоме на мобу. Мисли да су већи број дана некада заветовали они, који су онда имали више стоке, па се више и бојали вукова. У *Буковчу*, у Срезу Неготинском, држе Мратинце свега три дана. Власи и 1. август зову „зоа урсул“, мечкин дан. И онда не раде, а и Св. Андрију, 30. новембра (13. децембра), празнују од зверова.

За *Ресаву* ми је казивао Живојин Миловановић, сада јагодински парох, док је био на стењевичкој парохији, да у

1) Владимир М. Николић, *Из Лужнице и Нишаве*, С. Е. З., књ. XVI, Београд 1910., стр. 142.

2) Свакојако по Св. Апостолу Филипу, 14. 27. новембра, као последњем дану Мратинаца, кад се нормално, недељу дана, држе.

њој и суседној дворишкој, а свакојако и у свој Ресави не раде преко Мратинаца црну или обојену вуну, а белу, необојену, раде. Од обојеног плетива раде само жуто. Кад неко преко године обује беле чарапе, шале се с њиме: „ено, обуо мратинске.“ Мратинце држе недељу дана због стоке, гребене не отварају, него их склоне и од деце. Нарочито ништа не раде мушкима, који иду ван куће, да их не би вуци напали. Тих дана ни име вука не спомињу, него га онда зову каменик. Ништа вунено из куће не дају, а Власи онамошњи још и сваког петка у опште ништа из куће не дају, опет због стоке, „имамо штету, веле, кад дајемо“.

У Топлици и Косаници, поред веровања и прича о Св. Сави и вуковима, и о Мратинцима не раде због вукова и чује се општа изрека „Св. Мрата, снег до врата, Свети Лука зебирука“.

У алексиначком крају, и ако Св. Саву сматрају за заштитника стоке и заповедника над вуковима, држе и Мратинце, као вучије празнике.¹⁾ Милаћ Вучковић, парох манојлички, у Срезу Сврљишком, причао ми је за горњи *Сврљиг* и своје родно место *Малчу*, у Ср. Нишком, да држе Мратинце, а у очи Св. Мрате кољу мратинчиће. Кољу, као обично, само мушки, и то на кућњем прагу, а кад кољу говоре: „не кољем те ја; Мрата те коље!“ Затим одсеку на глави ону оштрицу од кљуна, па главу, ноге, и, ако је петао, „делију“,

тако зову два најдужа пера на репу петловом — са још нешто перја с репа обесе о вериге. У Малчи је слушао и песму, у којој се нерадници приговора: „Мратиње ноћи, девојко; Петрове жеге, девојко!“ То ми је исто казивано и за *Габровац*, *Гркињу* и друга нишка села. У нишком *Зайлању* место на Св. Илију, у очи Св. Мрате кољу најстаријег петла, оног што је био најлепши и најстарији, који се чувао за домазлук. Зна се још преко године, да је намењен Св. Мрати. Коље се на прагу и глава окачи о вериге. Ко нема петла, коље кокош, па и пиле.

И ниже, у равном делу Власотиначког Среза, не раде жене уз Мратинце недељу дана, почев у очи Светог Мрате, 11./24. новембра, када кољу црног петла или кокош. Нарочито не раде ништа оним људима, који се крећу ван вароши и села, те су изложени нападима од вукова. Има доста бајки, којима одржавају овакво веровање. Ако која жена мора или иначе жели да ради, да тка или плете, она у очи Св. Мрате остави на ткању зев отворен, а чарапе заплете, па онда може продужити; ако хоће да пере, онда затопи рубље одвече. У брдском крају, н.пр. у Црној Трави, казивао ми је онамо-

¹⁾ Др. Тих. Р. Ђорђевић — *Босанска Вила*, г. XII., 1827., стр. 221.; Караџић, г. II., 1900., стр. 90.

шњи свештеник Јован М. Поповић, и најсиромашнија кућа мора у очи Св. Мрате да закоље стару кокош, ако је икако могуће црну. Главу обесе о вериге у огњишту и ту стоји док сама не падне на ватру и сагори. Ово се чини, да вуци не даве стоку, а и зато, да се нечисти духови,¹⁾ који траже жртву у дотичној кући, зауставе на овој глави и њоме задовоље. У лесковачком крају држе Мратинце 9 дана, почев од Св. Мрате. Не шију и не крпе, па ни конопљу не пребијају, нити је у опште раде, опет због дивљачина.

Досељеници, из Трнског Округа и из наших планинских крајева око бугарске границе, у Јабланички Срез, још с пролећа гледају да сачувају какво црно пиле, које кољу у очи Св. Мрате и вешају главу о вериге.

У врањским селима, пчињским, масуричким и пољаничким, нико не ради првог дана Мратинаца и на распуст. И жене та два дана не раде конопљу, а вуну не раде преко целе недеље. Гребене склапају, везују вериге у оцаку, да би се вуковима уста завезала. Ако је ко морао преко Мратине недеље опутити опанке, на распуст их распути и опуту, односно врвцу, баци, да га не би вуци због ње удавили. Кољу у очи Св. Мрате на кућњем прагу црног петла, или каквог имају. Ко закоље „мрату“ има право да коље и у току мратинске недеље, иначе не. Коље домаћин куће и стеже кљун, да жртва не зева. После метну у кљун по коју длаку од сваке врсте домаће стоке, завежу га црвеним концем, па неки ставе у ракљасто дрво и забоду под стреху, а неки окаче о вериге, како је коме од старине обичај остао. Перушину закопају у земљу. Домаћа стока све до распуста остаје код онога, код кога се затекла у почетку Мратинаца, па и онда, ако се случајно замешала с туђом. У таквом се случају само извести сопственик, а он обично одговори: „чувај, па, кад „пусне распуст“, узећу“. Мушкоме не ће тих дана ни дугме или копчу пришити; све због вукова. Стојилко Поповић, бив. парох ружићски, који је променио више парохија у овом крају и ово ми казивао, рече и то, како је и тамо неки свештеник говорио парохијанима својим, да је празновање Мратинаца због вукова лаж и како ће он „на сами дан Мратињак“ (тако тамо зову први дан Мратинаца) усукати уже и њиме сапети коња у кошари, па нека дође вук, да га удави. Урадио је тако, али му вук коња преконоћ закоље. После овога свештеник није проповедао против држања Мратинаца, него

¹⁾ Да би се пресекао улазак нечистим духовима у кућу коље се на кућњем прагу, забада перје од мратинчета над или иза улазних врата. А у Горњој Крајини се верује, да је у опште „добро имати црног ороза без белега код куће, па не ће долазити нечастиви.“ (Н. Беговић, *Живот и обичаји Срба Граничара*, стр. 232.)

је, вели, говорио: „како вам је остао обичај од старине, онако и радите“. Тамо, вели, и пољци, а нарочито планинци сточари јако уважавају и Св. Ђорђа, Ђурђиц, 3./16. новембра, као сточни празник.

По казивању Стојчета — Стојка Поповића, онда пароха ратајског, и у *Прешеву* кољу у очи Св. Мрате петла или кокош на кућњем прагу и кажу: „закољите мрату на врату“. Главу и перје са репа и крила закаче на вериге, а неки перје задену изнутра над улазна кућња врата, за горњи праг. Осталим перјем закрмљују и каде стоку од вукова и других зверова. Исте вечери, ко има појату, узме клупче крупног кучињавог предива за черге (губере), које они зову „маовина“ зато, што се не преде, него махањем суче, па њиме опточи појату (трло) од једне стране врата до друге. Тако остане до друге године, а онда обнављају ово кружење. Кад то раде, говоре: „Мрата на врата, а вуку маовина у уста.“ Прва три дана Мратинаца, од 11./24. до 13./26. новембра, као и последњег, на „распуст“, 18. новембра (1. дец. по новом), на дан мученика Платона и Романа, не раде ништа. „Распуст“ неки и преслављују и свете масло тога дана, напр. род Цинцараца у Жбевцу, који су староседеоци и ако их овако зову. Поп Стојче ми је казао и ово. Причала му мајка, како је њеном стрицу жена закрпила била гуњ на дан Светог Мрате. Доцније отишао у воденицу са биволском запрегом. Кад се враћао из воденице, наишли су вуци, али, пошто они не ударају на биволе, пошли су за колима. Човек спусти конопац, да се вуче за колима, како би се вуци забавили око конопца, те да не би у кола на њега скочили. После се сетио, да су се вуци наврзли због његовог на дан Св. Мрате крпљеног гуња, одсекао и бацио им закрпљени део, после чега су се разишли.

Манасије Трајковић, парох стајовачки, и још два планинска свештеника са бивше тромеђе између Србије, Бугарске и Турске, казивали су ми, да и тамо у очи Св. Мрате кољу црног петла или кокош, ако таквог немају, онда и друге боје, само не беле. Кољу у опште, па и „мрату“, само људи. Љуте се кад жена у опште коље, а кад оно, што је жена заклала, морају јести, сматрају као да мрцину једу. „Мрату“ кољу на кућњем прагу и чврсто држе кљун, да не би кречала. У кљун мету по коју длачицу од сваке врсте домаће стоке, па обесе о вериге, а „од мрату перду“, т. ј. одрану кожу са перјем, такође обесе негде, где мачка не може доитити. У очи Светог Мрате завежу вериге, да би се вуковима уста завезала, а развежу их, „кад искоче празници.“ Прва три и седмог дана строго не раде, а људи осталих дана „поватају“ понешто. Стоку пред Мратинце прикупљају у свој тор. Ако не успу, никако је преко Мратинаца неће дотеривати и „мењати легало“

стоци. Ако који брав заскита у туђе стадо или обор, дужан је дотични не пуштати га и хранити до истека Мратинаца, па ма колика оскудица и скупа храна била. Жене завежу гребене и однесу их у трло, над врата. Нарочито људима ништа не шију. Присутан овом казивању, Јован Поповић, парох кумановски, а раније к'шански, исприча за овај случај. Пре тринаест година неком Илији Стефановићу, из К'шана, закрпили кушљак (гуњ са капуљачом), па га после неколико месеци у путу за Куманово напао вук. Пошао био у град и у трњаку поред пута угледао нешто, што му се учинило да је теле. Како су његова деца била сеоски говедари, почне их у себи ружити, што ће неко тражити своје теле, па пође, и, не видећ добро шта је — био је старац — удари уображено говече штапом, али вук скочи, счепи кушљак и смакне га са старца, који падне од страха, а вук, пошто је вукао за неколико метара кушљак, оставио га је и побегао. Човек се врати у село и одболовао је од страха. Прича се тамо и то, како су неке сашили кошуљу преко Мратинаца. Доцније у тој кошуљи отидне у планину за дрва. Погнали га тамо вуци, те се успео на букву, али се они сакупе око ње и нису се разилазили. Досетио се, да је то због кошуље, скинуо је, напунио гранчицама и бацио им доле. Вуци је дочекали, растргли и разишли се, а човек сишао и побегао кући.

И у другим кумановским селима држе Мратинце. Казивао ми је свештеник кумановски Сима Серафимовић за село Стрезовце, да у њему у очи Св. Мрате спремају за вечеру цриог петла или кокош. Коље се на прагу кућевном, и то коље ко било. Жене иначе не кољу, али у овом случају најобичније оне то врше, држаћи добро кљун, да не би зинула живина, кад се коље. Тако стегнуту главу држе и кад је прекољу и одмах спремљеном иглом и концем ушију кљун да се не би отворио, те да се ни уста вукова не отварају. Главу обесе о вериге. Кад ушивају кљун говоре нешто, али он не зна шта говоре. Жене не раде целе недеље, а људи раде и прежу, сем првог и последњег дана, „распуста.“ Овог дана је код села Ораха, у једном потоку, велики сабор, везан са једним старим обичајем — копањем уме ради прања за целу годину. Ума је та бела као креч и ваде је у облику калупа сапуна. Њоме перу рубље. Сапун готово никако и не употребљавају, нарочито не за тежињаве тканине. За миће главе употребљавају сиву уму. Из десетак околних кумановских и паланачких села свечано отпочињу долазити на копање уме од првог дана Мратинаца. То чине млади људи, којима други дају по карту (буклију) вина, па читав товар натоваре. Последњег дана Мратинаца држи се велики сабор, и ако ту нема ни цркве, ни црквишта, ни ма какве друге приметности, сем рупа, из којих

се ума вади. На сабор дођу продавци ситничари чак из Кратова и Куманова, а околни сељаци продају пиће, воће, нарочито буде добрих ораха. Црквенске радње нема никакве. Ту се гледају момци и девојке, јер онда су почињале свадбе, пошто се у турско време, односно у кругу Цариградске Патријаршије, венчавало и уз божићни пост до Св. Спиридона, 12./25. дец., докле се и риба дозвољавала. Због јевтињег посног угошћавања онда су највише свадбе и бивале. Идући за слојем уме поткопавају читаве лагуме, па се често дешавају и несреће да кога земља затрпа. И после Мратинаца, ко не успе о њима, долазе празником за уму, сакупљени у дружине, чак и из кратовског краја. У самом Куманову кољу „мартињак“ оне куће, које су се скоро са села доселиле.

У кривоаланачком крају такође ревносно празнују Мратинце, нарочито „стокари“ (сточнији домови). У очи Светог Мрате кољу кокош без обзира на боју. Ко је „клаја спрема мартињак,“ може клати и других дана Мратине недеље. Од рада се строго уздржавају. „Ако да види планински човек жену да работи, ће ву бије,“ казивао ми је Стојилко Стошић, парох козидолски. У паланачком крају копају уз Мратинце уму у селу Ранковцима, а „на распуст“ бива велики сабор.

И у највишим селима, око Козјак планине, како ми је казивао свештеник горњекозидолски Аксантије Поповић, врло строго држе Мратинце, који тамо почињу у очи Св. Мрате. Кољу живину на прагу, обичну црну, и гледају да окрваве праг. Главу обесе у оцак, а труп не паре и не чупају, него и они одеру кожу с перјем и обесе је негде, где мачка не може доитити. Строго држе први, трећи и последњи дан, а других раде дању. Људи само не раде око стаја, у којима стока борави. И људи и жене, ако што мисле слободнијих мратинских дана радити, морају прво вече, у очи Св. Мрате, започети. Младен Поповић, парох неравски, додаде, да, ако је ко имао стоку дату на кесим (лети, на млековање, уз давање сопственику одређене количине сира и масла), дотераће је пре него што захвате Мратинци, да је у своме тору тих дана; ако ће је преко зиме давати „на ак“ (на исхрану за новац), даће је пошто прођу Мратинци. Пре Мратинаца мајке спреме деци опанке и све одело, нарочито овчарчићима. Ако ко у току Мратинаца коњем куда иде, мора се на сваки начин кући на конак вратити, да му не би коњ занеоћио у туђој штали, у којој га Мратинци нису застали.

На Овчем Пољу се изобичајило клање мратињака, али због вукова строго држе свега три дана. За трећи кажу, да се онда распусте или разиђу Мратињаци. Тако и даље ка Скопљу и Велесу. У *Тавору*, селу између ове две вароши, казивао ми је ондашњи парох тамошњи, Тодор Јордановић, празнују 3 дана Мратињака. Првог дана не раде ништа,

не прежу ни волове, жене ништа не раде ни трећег дана, а другог раде понешто, „праве мало као распуст.“ Сваком годином слабије ово држе они, који су затрли ситну стоку и немају је. У очи Светог Мрате завежу само један узао на веригама, „да се завежу Мратињаца,“ а гребене ће жене однети у тор овчији или кошару за крупну стоку и сакрити их тамо. И петак пред 1. мартом зову Мартин петак и не раде тога дана од змија и то само они, који имају стоке. Држе 1. март и они, који немају стоке. Који држе Мартин петак, не морају и 1. март. Тих дана и не ору. Тако исто и даље у Велешком Срезу. У старије време, причао ми је за *Богомиле* Стојан Анђелковић, парох богомилски, много су строжије држали Мратињаке. Сасицали су, ломили и сагоревали кола и рала онима, који би ових дана упрегли волове. Међутим, у онамошњем Папредишту, у коме су Мијаци, досељеници из дебарског краја, и сада се строго држе „Мартини празници“; недељу дана, почев 11./24. нов., не раде, чак и куће тих дана не мету, да им не би зверови стоку помели.

У *Морихову*, и у ономе делу што припада Прилепу и у ономе, што је административно непосредно под Битољем, празнују због заштите стоке од зверова 4 дана, од Св. Мине, 11./24, до божићних поклада, 14./27. новембра, и зову их „баби“ или „Минови празници“. Жене не раде, а и људи ни за дрва не иду.

И у *Прилејској* околини зову Мратинце „Минови празници“, а држе их 4 дана, не раде ни људи ни жене, првог дана варе пшеницу са кукурузом. Празнују, да поље не бије град, а стоку да не даве вуци и не уједају змије. Као ритуално клање код њих служи само клање црне кокошке на Бадњи Дан изјутра, пре цркве. Заклана кокош спрема се као божићње јело.

У *Сџрузи* и околним селима на Охридском Језеру, како ми је казивао свештеник Милан Ђорђевић, Минових празника жене не раде, а гребене склапају једно у друго, да се и вуцима уста склапају. Али обичајно клање кокоши врше на месне покладе и називају то „кокошкини поклади“. Коље свака кућа, а главу, прободену дрвеним шиљком кроз уста, забадају над улазна кућна врата. Пера са крила исте кокоши узимају деца, забоду у врх штапа од зове, зашиљеног на другој страни, па га усправно бацају у вис уз упитни узвик: „петле ли, јариче ли?“ Друга деца погађају једно или друго. Ако се штап при паду забоду у земљу с пером у вис, онда то означава петлића, а, ако се не забоду, онда кокицу. Од вукова и ради пчела целог фебруара маказама не режу, склопе их кудгод високо или у страну, да их деца не нађу и не отварају. Ако се престули обичај, сећиће се (клаће се) пчеле, а и вуцима ће се отварати уста за клање стоке.

У Горњем Пологу, гостиварском крају, недељу, која почиње у очи Св. Мрате, по казивању онамошњих свештеника, зову Мартиновица. Траје 6 дана, од 11./24. до 17./30. новембра. Три дана улазе у божићни пост. Уз Мартиновицу жене не узимају у руке никакав ручни рад вечером и јутром, а гребена и разбоја се ни дању не дотичу. Ово чине, да им зверови и змије не насрћу на стоку. И тамо и на Косову ни прва три мрсна дана, ни на божићне покладе, које захвата Мартиновица, никако не кољу петлове, него кокоши. Ако немају кокош, те морају петла клати, онда то чине пре него што отпочне Мартиновица. Ни у очи Божића, на Бадњи Дан, ни у очи Ускрса, како косовци тако и положани не кољу петлове. Ако су намерни клати петла за Божић или Ускрс, чине то у очи Бадњег Дана и Велике Суботе.

Клање мратинчића и остала ритуална клања живине, нарочито старих петлова на дан Св. Илије, остаци су дохришћанских жртвених приноса. „О Св. Илији се коље какав најстарији петао, који се као жртва приноси Св. Илији, да не пушта громове и огањ. Верују да, ако би такав петао остао жив после Св. Илије, умро би домаћин од те куће“.¹)

Из сличних и само до сад покупљених народних веровања и обичаја можемо с позитивношћу тврдити, да је клање, нарочито на дан Св. Илије, стара словенска жртва богу Перуну, громовнику, властитељу и осталих страшних и штетних атмосферских излива, пренесена, као и остали атрибути, па и култ Перуну, на Св. Илију, кога је народ, место Перуна, прозвао Громовник Илија. То је због сличних библијских казивања о Св. Илији, као господару елементарних појава. Он за седам година задржава росу и кишу, спушта с неба огањ, те њиме сажиге жртву, враћа кишу исушеној земљи и у вихору, огњеним колима, одлази на небо. Томе дубоком перуновском још корену у народној вери свакојако треба приписати и то, што се „ни један празник у народу не празнује с већим страхопоштовањем од Св. Илије, нити се народ и једног свеца више боји него Св. Илије... На Св. Илију обичај је, да се стари петао закоље. Кад падне у петак или среду, петао се коље сутрадан. Петао, који остане у животу после Светог Илије, куне домаћина овако: „Ти на моје место умр'о“.²)

Петао је по дохришћанском веровању еквивалент човеков и употребљавао се као замена за људску жртву.³) И

¹) Маринко Т. Станојевић, *Заглавак*, С. Е. З., књ. XX, стр. 41.

²) Сава Мил. Милосављевић, *Српски Нар. Обичаји из Ср. Хомољског*, С. Е. З., књ. XIX, стр. 64.

³) Д-р Веселин Чајкановић, *Студије из религије и фолклора*, С. Е. З., књ. XXXI, стр. 162.

покојни Милићевић је причао, како су у неком месту на обали Мораве, приликом једног његовог путовања, жене у очи Св. Илије заустављале кола и молиле да им кочијаш његов закоље изнесеног на пут певца, пошто, веле, немају никог од мушкараца код куће. На његову примедбу, зашто коље онако лепог певца, једна је одговорила: „он да не куне газду!.. Кад се јутре не закоље, он прекојутре виче: кукуреку! ја Светог Илију прескочи, а мој газда неће! И тако се у Прекоморављу у очи Св. Илије одсече толико петлових глава, колико у очи Божића исчупа прасећих јабучица.“¹⁾

У опште свуда, где се одржао овај обичај, народ верује, да ће се домаћину куће десити зло, ако старог петла о Св. Илији не закољу. У Тимочкој Крајини, на пример, у селима Мокрањи, Речкој, Метришу, Салашу и другим српским и влашким селима кољу старог петла, како је парох речки, прота Петар Поповић, слушао, „да не би преживео газду“, јер ће иначе овај умрети, али се, вели, и тај обичај губи, као и сви други. У Лукама и Власи и Срби, а и у јасеничкој парохији, казивали су ми ондашњи тамошњи свештеници, Стојан Мијатовић и Петар Шундић, старог петла пушком о Св. Илији убијају. Пушку пуне ситним сачмама (гмизама), да га не би сасвим убили, па га онда прикољу. Велика пера са репа, она савијена, која зову српови, чупају и забадају за горњи појас (кушак) на улазним вратима и са њима бајалице бају против пробада и главобоље. Из пожаревачке околине сам такође забележио, да стари петао, чим после Св. Илије кукурекне, куне свога газду: „ја преживех Св. Илију, а газда да не дочека другог.“ И у Ресави кољу старе петлове, да не би клели газду, кад по Св. Илији остану. Љуба Ф. Поповић, парох свилајначки, родом из ресавског села Дубнице, причао ми је из свога детињства, како је и у њиховој кући био обичај, да се стари петао на дан Св. Илије из пушке убија²⁾. Кад су браћа примећивала оцу његовом, поп Филипу, зашто баш мора да се убија пушком, објашњавао им је, како се петао рачуна као домаћин, па као такав треба да погине онако, како се пристоји, из пушке, као јунак, а не да се у гоњењу премлати и прикоље. Њихова је породица, вели, пореклом из Мораче,³⁾ откуда се претци њихови преселили на Мало Косово, а пре 200 година, као и већина ресаваца, прешли у Ресаву. У осталим селима махом кољу ма и петлића, ако

1) М. Ђ. Милићевић, *Међудневнице*, приче из живота у Србији, Београд, 1885., стр. 21.

2) И Перун је, по ондашњем веровању, грмео и громом пуцао, а Св. Илија огњем с неба жртву запалио.

3) Карактеристично је, да на домаку Мораче, и Црне Горе у опште, наш народ католичке вере на дан Св. Мрате у петла гађа нишан из пушака.

нису дотле задржали старог, само треба да је мушко, да би се испунио обичај. Треба да закоље ма ко други, а никако не домаћин куће.

Стари прота Богдан Ђуричић, из Свилајнца, који је и у Шумадији дуго учитељевао, поновив народно веровање и једног и другог краја о томе, да стари петао не сме по Св. Илији преживети домаћина, додаде, како онда стижу и млади петлови, па, да се не би клали са старима, кољу ове, те да млади мирно загосподаре. Знам да у Алексинцу, Соко Бањи, Нишу и околини, жене, кад раздвајају ојачале кочо-перне младе петлове од старих, љуто прете старима: „болест ве изела, доћи ће вам Свети Илија!“

Кад ми је казивано о убијању петлова из пушака, паде ми на ум давнашње казивање архимандрита Лукијана Хаџића, како Грци у Јелади свињче, урањено за посек, такође пред Божић, прво пусте из обора, и, кад почне бежати, устреле га из пушке, па онда кољу. И једном и другом поступку при жртвовању двају тотема¹⁾, петла и свињчета, узрок је у старом уверованом обичају, да тотеме из животињског царства „не треба убијати у сну и да обавезно треба животињи дати могућност, да се може спасти.“²⁾

Да се не би удаљавали од предмета непосредног расправљања, нећу се упуштати и у друге остатке жртава Перуну, у сеоска заветна клања говеда и овнова на дан Св. Илије, молитвање ове жртве, кување и поделу обичајног јела од ње. Изостављам још неке податке, што их имам о клању петлова и живине у опште на дан Св. Илије, у очи Св. Мрате и других празника. Из овога, што сам навео, у вези са оним, што је показао г. *Сима Тројановић* о светоилијском клању петлова и о местима, у којима се овај обичај још држи,³⁾ види се, да је и држање мратинских дана и клање мратинаца најпотпуније очувано онамо, где су још у обичају и светоилијска клања петлова, а подједнако се, и на исто место, оставља и у вражању употребљено перје у свима случајевима ритуално заклане живине. Из тога излази, да су Перун, па онда свакојако и остала божанства наших старих, имала и зимња и летња своја празновања и да од њих потиче и наше хришћанско зимње и летње слављење крсног имена, односно велика и мала слава или стара и млада, слава и преслава, служба и пре-

1) *Тотѐми* су целе класе или врсте животиња, биља, па и мртвих објеката природе, којима се верски указују специјалне особине, душетворна моћ и везе с човеком, животом и судбом његовом.

2) *Брокгаузъ — Ефронъ, Энциклопедическій Словарь*, т. XXXIII, С. Петербургъ, 1901. г., стр. 658.

3) *Главни Српски Жртвени Обичаји*, С. Е. З., књ. XVII, Београд 1911. год., стр. 128.

служба, односно прекада. У осталом, о томе треба засебно расправљати.

У нашем народу католичке вероисповести црква је јаче уништила трагове дохришћанске вере, али се опет за Св. Мрату у њих спрема као за Божић, а у извесним очуваним обичајима видимо тамо и траг жртвованог Перуну петла, еквивалент за главу домаћинову, и магичне чини против вукова. Поред свечано проведене вечери у очи Св. Мрате, сутра дан иду у цркву свечано одевени, за време службе пуцају прангије, по служби игра коло. „После ручка је опет весеље, пушкарање и др. Момци гађају из пушака у намештеног петла, и, ко га погоди, његов је. Ноћу, особито момци, вепрестано туле и завијају (вукови!?) по селу, састају се на седељке и пију, певају и веселе се дубоко у ноћ.“¹⁾

Кад смо се ради објашњења оног дела старог вучијег култа, који се уз име Св. Саве очувао, морали дотаћи и Мратинских празновања, онда је у вези с тим, а ради пуноће појма о њему, потребно казати нешто и о самом црквенском празновању Св. Мрате у нас, и о слављењу као заштитника појединих кућа и домова. То је потребно и ради окончања спора, који се у нас о томе водио.

Од општих светитеља, који се под 11./24. новембром у садашњим штампаним месецословима, пролозима и четним минејима словенским налазе, најистакнутији су свети великомученици Мина, Виктор и Вићентије и преподобни исповедник Теодор Студит. У нас је нарочито поштован Св. Мина, који је био војник, напустио ову службу, отишао у пустињу, изобличавао незнабожце за време њиховог празновања и посечен био за време Диоклицијана, 304. године. Поштовање Светог Мине нарочито је развијено код Грка у нашем суседству и има у њих многих чудотворних икона његових или копија од њих. Од Грка је ово нарочито поштовање Св. Мине прешло и на наш суседни живаљ и на Арнауте. У Св. Гори, у кругу Котлонушког Скита, имамо српску ћелију Св. Артенија са прочуеном иконом Светага Мине, пред којом, верује се, молитва нарочито открива траг покрађама и указује крадљивце. Ова се ћелија, сада једина са српским братством у Св. Гори, прочула са своје духовности за време старешинства у њој пок. монаха Харалампија нишлије, из вићене породице Преметараца, а сада тај добар глас одржавају такође духовни људи, евлависти, како се тамо каже: поп Мина, из Велике Дренове, и монах Доротеј, из Крушевца. У Солуну се такође јако по-

¹⁾ П. Булат у *Народној Енциклопедији Ст. Станојевића*, св. 16., стр. 895.

штује једна икона Св. Мине, а и бивши гркомани у Скопљу, при подели нашој с њима имовине Св. Спаса, нарочиту су енергију употребили, да однесу из ње и чудоворну икону Св. Мине, која је, после демолирања нове грчке цркве Св. Мине од стране Немаца и Бугара, за време окупације, поново враћена у цркву Св. Спаса. Ниже од Скопља, у кругу бивше погрчене Охридске Архиепископије, готово и не налазимо празновање Св. Мрате, него Св. Мине, па и Мратинце, као што смо видели, називају Минови празници. И у народним песмама, које у Краљевићу Марку олицетворавају народну снагу и борбу о превласт са суседним народима и са угњетачима, за карактерисање грчког јунаштва и ударања на дом, кад домаћина и одбране у њему нема, узето је ово, међу Грцима и у оним нашим крајевима, који су били ближе домашају њиховог утицаја, распрострањено и ближе грчко име, Мине од Костура.¹⁾

Кад је после прослављења моштију и прогласа за светитеља краља Стевана Дечанског узет дан његове смрти, овај исти датум 11. 24. новембра, и за његов празник, отпочет је да се тога дана свечано слави и Свети Краљ Дечански, а заветовани узимали су га и за домаће крсно име.

Али је од светитеља, који се овог дана празнују, у народу нашем, и то врло рано, највећег корена ухватио Св. Мартин или, како га је наш народ по свом изговору прекрстио — Св. Мрата. То је Св. Мартин Турски (316.—400.), који се родио у породици римског трибуна у граду Сабарији (Steinamanger, Szombathely, Каменец), у делу ондашње Паноније између река Дунава и Драве.²⁾ Образовао се у Паваји, ступио у војску, постао војсковођа, храбро се борио и односио крупне победе. Дуго се припремао да прими хришћанску веру, био је 10 година оглашени (катихумен), а 12 година подвижник затвореник. Кад се крстио, после две године напустио је војску, након неког времена отпратио се породици у отаџбину, успео обратити у хришћанство матер, био гоњен од аријана, провео неко време као анахорет на једном острвцу око Ђенове, затим отишао у Галију са Гиларијем, који се вратио био с Истока, основао тамо манастир и завео у њему строги аскетски живот. По настојавању становника града Тура, посвећен им је за епископа. „Презиран од онамошњег клира за њагову напуштену спољашност, за прљаву одећу и нешишане власи, Мартин је стекао славу благочастивог и доброг пастира.“ И као епископ продужио је аскетски живот, основао нови, велики ма-

¹⁾ Вук Караџић, *Српске Народне Пјесме*, књ. II, држ. издање, стр. 352. (Краљевић Марко и Мина од Костура).

²⁾ Никола Ђ. Вукићевић, *Св. Марџин Милосџиви и Марџин дан, Видов дан, Михољ дан, Школски Лист*, Сомбор, год. II, 1859., стр. 93. и г. IX. 1867., стр. 393.

настир на обали Лауре, у коме је и сам живео, а и многе друге манастире. Међу епископима он је остао доследни заштитник и израз оне аскетске идеје, која је онда још сретала упорно противљење и навлачила на своје представнике подорење за нагињање манихејству. Али је победио. Мртвачки сандук његов пратило је 2.000 монаха, стекао је име оца француског монаштва, а онамошњи народ прогласио га је за светитеља свестраног заштитника свог, оно, чиме је код нас народ увенчао свога апостола и просветитеља, Св. Саву. За Мартина Турског каже се, да је био први светитељ, коме је западна црква одала јавно светитељско частвовање, а на дан његовог погребља, 11. новембра, установила празник Мартина, на који су код германаца прешли многи обреди незнабожачког порекла, свезани с јесењим празником Водана.¹⁾ Отуда гуска Мартинова (Martinsgans), која се вероватно некада приносила на жртву, и пир Мартина (Martinstrunk) с пробом младога вина. Капа Св. Мартина служила је француским краљевима као знамење, застава, без које они нису ступали у поход. Он се сматрао патроном Француске, Мајнца и Ворцбурга.²⁾ И наш је Св. Сава кроз страски аскетски живот ушао у епископски чин, народ најрадије о њему као калуђеру прича; као француски краљеви Мартинову капу, и наши су банатски устаници из 1594. год. убојне заставе своје ознаменовали иконама Св. Саве, а, поред опште духовне заштите његове свему српском народу, он је и у ужем смислу био патрон једног дела његовог, Херцеговине. Поред ове сличности и подела старих веровања око вукова и стоке између Св. Мартина и Св. Саве, веза између Мартинове гуске на Западу и клања мратинчића у нас показује, да се Св. Мартин врло рано почео празновати у нас и да појам о њему није далеко изостајао иза онога у земљама и народима, у којима се као месни светитељ јаче поштовао. Оно почетно празновање Св. Мартина у нашем народу могло је имати подстрека у затеченим код месних хришћана предањима у отаџбини Мартиновој и крају прве хришћанске мисије његове, који су крај наши претци при доселењу своје такође заузели били. То су доцније потенцирали ердељски Саси рудари. Они су у првој постојбини својој суседи и помешани били са Балтијским Словенима, имали међу собом и борбе и

1) *Водан* или *Один* на Северу у опште, а у германској митологији *Воџан*, било је главно божанство, у коме се олицетворавала васионска сила, која све произраста, све одухотворава. Он је, уз сарадњу богова *Вили* и *Ве* створио васиону и човека. Култ његов у току времена развио се у свеоца, власника над осталим боговима. Водан је и проналазач вуненога руна. Он ће са свом васељеном погинути у борби са љутим вуком *Фенриром*, који ће га прогутати, али ће *Фенрира* убити *Одинов* син *Видар* и спасти *Одина* и свет.

2) *С. Южанова*, *Большая Энциклопедія*, т. XII, С.-Петербургъ 1903. г. стр. 679. Предња напомена по т. XIV, стр. 331. и XIX, стр. 158.

савезе, па и словенски бог Световид, у неколико и Перун, имали су заједничких црта са код њихових суседа, Саксонаца, нарочито поштованим, Воданом¹⁾, чији је део веровања пренет на Св. Мартина. Да уз Саксонце нису прелазили у Ердељ и Балтијски Словени, па се заједнички и у наше земље отуда пресељавали? Да у тој могућности није извор напред (видети напред стр. 41.—42.) наведеног, и ако тамно очуваног, предања из источне рударске области наше о древном досељавању русих људи? У тим се крајевима, видели смо, најпотпуније и очувала Мратинска празновања и обичаји. Могли су досељеници са већ развијеним нарочитим пијететом према Св. Мартину узимати га и за крсно име, кад су зажелели, да се и овим религиозним обичајем изједначе са српском околином. О вези између празновања Св. Мартина и странаца досељеника и о доцнијем слабљењу тог празновања из веће пажње према празновању Св. Стевана Дечанског имамо један траг и у западном крају, у Пиви. Тамо се, у Љуботињу, једна равница назива Мартиње. У њој се налази црква, „у којој сада служба бива само једном у годину, 11. новембра, на име у дан Св. Мартина. Али тога датума пада и дан Српског Стевана Дечанског, коме се сада и посвећује служба. Црква је ова врло стара и о њој нико не зна, када је и од кога подигнута, али да није она некад била посвећена Св. Мартину?“ Око цркве се на великом пространству налази множина могила, које су припадале некаквом љубопитном селу, а где су се сахрањивали странци.²⁾

На размишљање о овоме наводи нас и позната фама о томе, да се међу онима, који славе Св. Мрату, сретају нарочити зли људи. Милићевићу су писали били из крушевачког краја, како се „за мратинце свуда држи, да су рђави људи, и зову их кулизе, а доселили су се иза Копаоника, из Старе Србије.“ Покојни прота Вића, из Жежевице, испод Јелице, дакле такође из копаоничке рударске области, саопштио му је, да порекло онамошњих мратинаца доводе од краља Вукашина, да их зову поружним именом кулизе, да се држи како међу мратинцима има увек много рђавих људи и да се прича, како је и Краљевић Марко оставио Св. Мрату због очина злочинства и узео Ђурђев-дан, крсно име свога ујака, војводе Момчила, који је био Дробњак.³⁾ Пок. Јастребов, ако није заведен оваквим писањем наших, а њему се то и иначе дешавало, каже, да су у његово време у Призрену три породице празновале овај дан и да је у њима

1) Видети о томе А. Гилфердинга, *Истор. Балтійскихъ Славянъ*, IV. т. Собр. Сочиненіи, СПетербургъ, 1874., стр. 171.—174; 294., 295.

2) П. Ровинскій, *Черногорія* т II, ч. 2., стр. 256.

3) *Годишњица Николе Чуйића*, књ. I. стр. 101. Напомена.

било најлошијих људи.¹⁾ Не могу целе породице и то у низу поколења бити наследно рђаве, него се у овим и сличним заједљивим добацавањима може видети тињање до наших дана оног почетног расног или племенског антагонизма, а овде и оне доказане, готово опште нетрпељивости између староседелаца, којима никад није доста земље и посла, и досељеника, који долазе да стешњавају поседе њихове или да се такмиче с њима у послу и да им умањују исти.

Нема сумње, да су светитељство Мартина Турског у континенталним крајевима нашим појачавале везе, а с једним делом „Поморја и Западних Страна“ наших и нераздвојно јединство. Те стране су, опет, биле у сталном непосредном додиру са земљама, у којима се Св. Мартин прославио. Па и опште економске и политичке везе наше старе државе са Западом, нарочито долазак краљице Јелене Анжујске, и у овоме су чиниле своје. Колевка анжујске династије, Анжу (Anjou), област у Француској, била је под нарочитим покровитељством прослављеног у свој хришћанској цркви Св. Мартина, јер је он из Тура послао био Св. Флорента, пионира хришћанства у Анжују. А краљица Јелена је, велика у историји наше старе културе, остала била и као наша краљица ревносна католикиња и протекторка западног утицаја.

Али, да је свакако још са хришћанством примио наш народ свију крајева и празновање Св. Мартина Турског сведоче, поред показаних садашњих живих старина, још и наши стари споменици, називи места и лична имена људи, употреба, и у западним и у источним крајевима подједнако, имена Мартин и Мратин.

У повељи краља Милутина задужбини његовој, Бањском манастиру Св. Стевана, међу власима катуна Пијанец спомиње се „Мартинъ з дѣтию.“ Одређујући границе подареном овом манастиру села Гумништа, води их „по дѣлоу оуз Мратинъ потокъ.“²⁾ Цар Душан, дајући манастиру свог призренског Св. Аранђела село Пакишу, каже да међа његова иде „из рѣке на Братищевцоу на М'ратиню црквѣ посредѣ кнеже ниве“.³⁾ Најстарија црква у Малесији, која се налази у селу Лофки, посвећена је Св. Мартину.⁴⁾ У неколико поменика манастирских XV—XVIII века нашао је пок. Новаковић 14 приложника са именом Мартин.⁵⁾

1) *Пѣсни и Обычаи Турецкихъ Сербовъ*, стр. 3.

2) *Ст. Новаковић, Свешосѣфанска хрисовуља, Сѣоменик Српске Краљ. Акад. Наука IV*, Београд 1890., стр. 3. и 7.

3) *Гласник Српског Ученог Друштва*, књ. XV, Београд 1862. г., стр. 281.

4) *Андрија Јовићевић, Малесија, С. Е. З.*, књ. XXVII, стр. 24.

5) *Гласник Ср. Уч. Др.*, књ. XLII, Београд 1875. г., стр. 77.

И ако се из наших споменика види, да је и у старини јесењи рок разним обавезама био Митров-дан и Михољ-дан, сретамо се и са Св. Мратом, као роковским даном. Тако, кнез и властела града Дубровника пишу 6. јуна 1411. г. Милутину и Мирославу Прибисалићима, да по неком послу њиховом са извесном властелом дубровачком имају доћи у Дубровник, обојица или један од њих, „до Мратини дне.“ Од онога дана, кога дођу, вера им је за месец. Ако ли „прѣ Мратини дне“ дођу, то је боље^{1.)} За земљорадника, нарочито наполичара, кмета, чивчију и закупца земље и сада су дани разних давања у доба, када се нешто може продати. И Мартињ дан је један од важнијих^{2.)} У Црној Гори покладе Божићње зову Мратињим покладама. Као што се и код Арнаута, код којих је још одржана крвна освета, често пута даје вера (беса) за време пољских радова, да би се слободније људи кретали и поље средили, тако су и Црногорци веру и белегу до свршетка сређивања летине давали, а „биљега је мратинске покладе, таде с Турцима да заметну кавгу.“ И у Истри, хрватском приморју, а од XVIII в. и у Хрватској и Славонији Св. Мрата је рок и каже се: „у Мратињи велике су ноћи, Мратиња је близу, хоћеш се ове Мратиње женити, најкаснија до Мратиња сиса, у јесени о Мратињу^{3.)}, и т. д. И у домаћим међусобицама Св. Мрата је био рок. За почетак једног братског покоља у Боки каже се, како су на Мратињ дан испред подне стали узасобице пуцати. Они лепо дани позне јесени, за које се, ради утехе онима, који нису спремили зимницу или нису успели посејати, у другим крајевима нашим каже, да после Митрова дана настаје сиротињско лето, у Боки се називају Мратинско лето.^{4.)}

Зато није ништа необично, што у нашој Краљевини имамо 29 насеља названих по имену Мартина, и то у свима крајевима од Марибора (Мартини, Мартиње, Мартинушевац), Љуљане (Мартин Хриб, Мартиња Вас, Мартињак), Сушака и Дубровника (два села Мартиновићи), Срема (Мартинци) и Банат (Мартонеш), па доле на југу с једне стране до села Мартиња у североисточном углу Пиве, а с друге до Врања (Мартиница) и Велеса (Мартовце). Од Мрате има пет назива села, и то опет у разним крајевима: у Босни (Мратинци тузлански, Мратинићи фојнички), Далмацији (Мратово книнско), Црној Гори

1) Медо Пуцић, *Споменици Српски*, књ. I., Београд 1858. г., стр. 104.

2) V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena*, knj. I, Zagreb 1874., str. 471.; Vladimir Mažuranić, *Prinosi za Hrvatski Pravno-povjesni Rječnik*, Zagreb 1908—1912., str. 633.

3) *Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga Jezika Jugoslovenske Akademije*, dio VI, str. 490.; VII, str. 41.

4) Вук Врчевић, *Низ Српских Приповедака*, Панчево 1881., стр. 232

(Мратиње шавничко) и Србији (Мратишић колубарски)¹⁾. Од забележених других назива места са оваквим кореном споменућу: Мратин поток, који утиче у Пиву (Херцеговина); Мартиника, главица у Кучима и Мратињ крај у селу Зачиру, у Ријечној Нахији (Црна Гора); Мратин заселак у Босни и Мратињевача, код села Осијека, у там. Сарајевском Пољу; Мартинов Кладенац у атару села Лесковца, у Млави, Мартиновица махала у селу Гложју око Власине, Мартиновска махала у Жегљигову (све у Србији).

За велику старину празновања Св. Мартина или Светог Мрате у свима крајевима нашим сведоче и многа лична имена и презимена у оба ова облика. У Црној Гори постоје два велика братства Мартиновића, једно у селу Бајицама, код Цетиња, а друго у Белопавлићима. Мартиновића и Мратиновића има и појединачно распрсканих по Црној Гори, Србији, а и другим нашим крајевима. Душан је дао призренском Св. Аранђелу Мартиновића Рада (*Гласник XV*, 295.); из 1413. г. знамо за дубровчанина Павла Мартиновића (М. Пуцића, *Споменици Српски I*, 120.); из 1400. године за Мратиновића Вучину (*Monumenta Serbica*, 248.); а и у талијанској исправи из XVI века један се пише, не Мартиновић, него — Мратиновић Стипан (*Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga Jezika J. Ak. N.*, VII, 41.). Међу старом дубровачком властелом спомињу се у споменицима још и Мартинушићи и Мартинушевићи. Па и у познија времена и православни, чак у свештеничким породицама, имали су име Мартина. Тако се прадед војводе Марка Миљанова, у народним песмама свога времена прослављени јунак, звао Беле Мартинов Поповић.²⁾

Све овде показано доказ је, да је Св. Мрата у нашој цркви од времена празнован 11. новембра, па да је и слављење овог празника као домаће славе логично, а не да је Св. Мрата истиснуо слављење Св. Краља Стевана Дечанског. Напротив, под утицајем родољубља, а и по оном општем правилу, да пијетет према месним светитељима расте на рачун општих, развијало се црквено слављење Светом Стевану Дечанском на рачун Св. Мрате. Томе је допринела и замена наших рукописних минеја и других рукописних богослужбених књига са месецославима и синаксарима, по којима је Св. Мартин Турски празнован 11. нов., новијим, руским штампаним богослужбеним књигама, по којима се он, као Св. Мартин Милостиви, празнује 12. октобра. Не налазећи под 11. новембром у богослужбеним књигама руског издања ничега Св. Мартину, па ни тропара и кондака, свештеници су при резању колача мратиштацима

1) По *Речнику места у Краљевини Срба, Хрватша и Словенаца*, изд. Народне Просвете, Београд 1925. год.

2) *Марко Миљанов, Племне Кучи*, Београд 1904. г., стр. 139. и 338.

читали и певали Светом Мини и Вићентију, а од како се појавио штампани Србљак, нарочито и иконе Св. Стевана Дечанског у прва два издања његова, узете из Жефаровића Стематографије, па из једног и из другог места копиране бивале за славске иконе, отада се од стране црквених људи и национално пробужене интелигенције стало пропагирати то, да свечари од 11. новембра не славе Св. Мрату, него Св. Стевана Дечанског. Међутим, народ је продужио славити Св. Мрату, па и у благосиљањима, „ваславама“ својима, дизао ва славу и — Мратин-дана.¹⁾

Са овог мешања светитеља настала је забуна, која је познатог педагога, али и доброг православца и Србина, пок. Николу Вукићевића, побудила да напише нешто о Св. Мартину Милостивом и о празновању њега на дан 11. новембра, „ради умирења оних наших учитеља, који држаху, да се тај свети само у римској цркви слави.“²⁾ Али се нејасност и даље продужује. Пок. архимандрит Серафим Ристић каже, да је племе Мартинића у Срба, у Арнаута прозвано Големовићима. „Срби овог племена за патрона свога славе Св. Краља Српског Стевана Дечанског, који је дан у Срба и под Мратиним даном или Мрачиним даном познат, у Арнаута као Св. Мина, 11. новембра.“³⁾ Оваква збрка изазвала је Вукићевића, да поново о овом празновању заговори и да каже, да „новембра 11. црква наша чини успомену св. мученика Мине, Виктора и Вићентија, а ми Срби уз то славимо и Св. Стевана Дечанског. Но народ не зна ни за једно од тих имена, него тај дан зове Мратиним даном, или вели данас је Св. Мрата. Свечари тога дана дођу у цркву и донесу свећу, а на питање кога свеца славе одговарају: „ми славимо Св. Мрату.“ Ради разрешења ове загонетности, он упућује, да се погледа у календар римске цркве, па ће се у њему 11. новембра наћи успомена Мартина епископа. „До конца, вели, XVI века служили су се сви хришћани нашим старим календаром. Кад би то и сада тако било, онда би ми у календару римском нашег 11. новембра нашли Св. Мартина... Њега и наша црква за свеца признаје и назива га Мартином Милостивим.“ Споменув то, да су пре Немање многи Срби у западним крајевима неко време под утицајем западне цркве стајали, каже да се по томе није чудити, ако је из римског Мартирологиона узето светковање Св. Мартина, а народ је по своме обичају туђе име Мартина преиначио у Мрату. Ова околност могла је утицати на даље развијање празновања овог светитеља, али за прве почетке тога и за везивање показаних остатака жртвених обичаја за празновање Св. Мрате веро-

1) Н. Беговић, *Живот и обичаји Срба Граничара*, стр. 38.

2) *Школски Лист*, г. II, 1859., Сомбор, стр. 93.

3) *Плач Сѣаре Србије*, Београд 1864. год, стр. 47.

ватнија је његова претпоставка, „да су, можда, наши стари од хришћана староседелаца ових земаља светковање Св. Мартина примили још пре него што је римска црква из заједнице васељенске цркве иступила.“¹⁾ Ми се у старим споменицима нашим са именом Мартина највише и сретамо у породицама Влаха, једног дела заосталих староседелаца. Али да је Св. Мартин био светитељ опште хришћанске цркве и да је и на истоку празнован кад се у главном у нашем народу празнује, сведоче нам источни стари извори: синаксар императора Василија из X века; еклогадион или месецослов грчког еванђеља Криптофератског манастира из XI века; грчки синаксар или пролог, који је писао Петар у XI веку; месецослов при грчком еванђељу XII века, што га је ахимандрит Антонин послао Кијевској Дух. Академији; први синајски месецослов уз грчко еванђеље из IX века. Свуда се у овим споменицама Св. Мартин, епископ турски, бележи 12. новембра. Има доста и других споменика, у којима се овај светитељ пише разних дана месеца новембра, па и 11.²⁾ На истоку су 10. и 12. новембра слављена и друга два светитеља овог имена: Св. Мартин, епископ франгијски († 98.) и преподобни отац Мартин, епископ таракински.³⁾ Друго од ова два имена беспорно је Мартина Турског.

Покојни Милићевић је, изазван свакојако овом разногласношћу, правио као малу анкету о слављењу 11-ог новембра, па му је испод Јелице одговорено, да „мратинци (мратиштаци) славе и помињу само Св. Мрату; за Мину, Виктора и Вићентија не знају.“ Од једног мратинца у Београду чуо је, да он слави Стевана Дечанског, али му на питање његово нико из народа то није потврдио. „Свуда се зна само за Св. Мрату, и тек понегде за Св. Мину.“ Завршио је, да у садашњим месецословима (руским и по њима израђеним нашим) нема под 11. новембром Светог Мрате, али да га је у старима било, сви пак који тај дан славе знају да славе Св. Мрату. Тек у наше време неки од интелегентних хоће да рекне, да слави Св. Стевана Дечанског. У народу се с тога срета и име Мратинко.⁴⁾ Забележен је и један случај отвореног утицања за овакву смену у корист свога народног светитеља. Стари учитељ земунски Цветко Поповић причао је проти Руварцу, како је у детињству питао своју матер, зашто она увече, молећи се Богу и крстећи децу, говори и „Св. Стеване,

1) *Школски Лист*, г. IX, 1867., стр. 392., 393.

2) *Архимандрита Сергија, Полниј Мѣсяцословъ*, т. II, Москва 1876. г., стр. 271. и 302.

3) *Ив. Косолаповъ, Мѣсяцословъ Православной Каѳолической Церкви*, второе издание, Симбирскъ 1880. г., стр. 542.

4) *М. Ђ. Милићевић, Славе у Срба, Годишњица Н. Чупића*, год. I., стр. 101.; *Живот Срба Селѧака, С. Е. З.*, књ. I, стр. 146.

наше крсно име, помилуј нас," кад је њихово крсно име Св. Мина, Виктор и Вићентије, као што се видело и на славској икони њиховој. Мајка је одговорила: „Наши су стари славили Св. Мину, Виктора и Викентија, но доцније су нам наши попови рекли да ми треба да слаavimo Св. Стевана Дечанског“.¹⁾ Зато су и пок. Јастребову они који славе Св. Мрату говорили, да славе Св. Стевана Дечанског²⁾, а у списковима београдских свечара од 11. новембра иза назива Св. Мрате стоји у загради Св. Стеван Дечански.³⁾

Неједнако су записивали слављење овог дана, 11. новембра, и антропогеографски испитивачи. За Лепеницу је речено чисто, да се у њој слави *Мрашин дан* (С. Е. З., XV., 307.). За Левач и Темнић каже се, да не раде жене, а негде и људи на дан *Светог Мине* (С. Е. З., VII, 140.) Али, код казивања о домаћим славама у Левчу већ се збуњено мешају имена светитеља. Каже се да славе *Св. Краља Стевана Дечанског*: у селу Риљцу 16 кућа Штављана, пореклом из села Штаве, у Горњој Топлици; у Превешу 4 к. Белојевића; у Жупањевцу Бркићи (кулизе); у Горњој Сабнти 3 куће кулиза. Међутим, за 10 кућа Таврића, у Пољни, такође пореклом из Штаве, као што су и они у Риљцу, каже се, да славе *Св. Мину*. Док се за оне у Риљцу и Превешу само каже, да преслављују (прекађују) Преображење, дотле се за ове пољњанске, тако исто старе штављане, каже, како су, „да не би били без прекаде као Вук Бранковић, подигли цркву у Штави и посветили је Преображењу, па су Преображење и узели“. За кулизе жупањевачке и сабаначке каже се, да немају преславе (С. Е. З., V. 484., 486., 491., 492.). Слушао сам, да кулизама зову извесна села на окомцима Копаоника, према Ибру, а и за извесну породицу на Косову. Прича се за њих, да су око косовске битке чинили Турцима неке услуге, те су им доцније дата била од њих нарочита права и ослобођени су били од државних дација. Имали су, веле, султански ферман изрезан на сребрној дашчици, коју су им турске власти у последње време опадања и дегенеризације Турске одузели, да би их лишили тамо уписаних изузетних права. О њима, па и њиховима, расељеним у друге крајеве, постоје оне заједљиве племенске пошалице више него између других, а, као што се зна, немамо села, чак ни махале, да се другом селу или махали за понешто не руга. Опет мислим, да и она прекорна казивања о мратиштацима, па и ова казивања о кулизама и довођење преславе у везу са именом Вука Бранковића, није ништа друго, него остатак оних издвојених погледа народних на њихове далеке претке Сасе рударе,

1) Димитрије Руварац, у *Веснику Српске Цркве* за г. V, 1894., стр. 1155.

2) *Пљсни и Обычаи Турецкихъ Сербовъ*, стр. 3.

3) Александар Р. Поповић, *Свечарица*, Београд 1908., стр. 147.

који су са собом доносили и део митолошког култа Св. Мартину, а који су, као странци, могли бити и неутрални у току оног једновековног прелажења владања у турске руке, па стећи и име кулиза, што у народу значи улизица, наметљиваца, шпиуна. Турцима су они били и потребни, јер су продужили експлоатисање рудника. Већ султан Бајазит, наследник Муратов, ковао је сребрни новац у кратовско-ћустендилским рудницима. Ондашње држање Саса може се схватити према држању неких наших Евреја за време аустро-бугарске окупације, када су текли, нарочито око промене и извоза динара, који је за све време јачи био од новчаница окупатора, али су га ови опет вештачки обарали.

И ови су прекори донекле, ради сакривања старих трагова, поред родољубивог утицања, могли бити разлог, да се Св. Мрата, као крсно име, замењује Светим Стеваном Дечанским. Да је примање Св. Краља Дечанског доцнијег датума, видимо и из тога, што једне исте породице славе и њега и друге светитеље. На пример, док Лисичићи, у Подгорици, славе само Св. Краља Дечанског, дотле од тамошњих Пелчића неки славе Св. Симеона Столпника, 1. септембра, а неки Св. Краља Дечанског (С. Е. З., књ. XXXVIII, 497., 498.). А за Живановиће, у селу Живковцима, у Качеру, пореклом из Мајина, прелазу из Црне Горе у Боку Которску, смешано се каже да славе „Св. Краља Дечанског, Мратин-дан“. (С. Е. З., VI, 810). Рекло би се да је старије и да је првобитно слављење Св. Стевана Дечанског, као оно и Св. Саве, у коренитим, више расељаваним, него насељаваним крајевима нашим. Тако, поред породице Башица, у вароши Љубињу, и Ђајићи у селима Зарјечју и Жудојевићима, у Херцеговини, пореклом из такође херцеговачког села Корјенића, славе Св. Стевана Дечанског, а и породица Дракулића, из села Корјенице у Лици, која казује, да је пореклом из Корјенића херцеговачког, слави исту славу (С. Е. З., V, 807.; XII, 124., 303.).

У Подима, у Боки Которској, Светог Стевана Дечанског славе Поповићи, пореклом из Подгорице (С. Е. З., XX, 495.). Тако исто и у Сарајевском Пољу: у селу Војковићима Милићи, звани још и Шијаци, старином из Старога Влаха, и у селу Бињежеву Бандуке, досељени као мајстори из Колашина, славе Св. Краља Дечанског. У ваљевској Подгорини и Колубари славе исту славу, између осталих: у селу Вртиглавама Бабићи, досељени из Осата као мајстори; у селу Градцу пор. Јањуша, досељена из Бабина; у Дупљају Терзићи, досељени из Дробњака; у Забрдици Грбићи, из Полимља, и други (С. Е. З., XI, 145.; VIII, 620., 621., 636., 659., 674.). Премда би требало код свију светодечанаца, мратинаца и мининаца, испитивати породична предања о правој слави њиховој.

То, што Св. Мрате није било на дан 11./24. новембра у садашњим месецословима руским и у нашим по њима рађеним, а још мање црквеног правила у Минеју — ни у руским минејама нема под 12. октобром ничега из правила Св. Мартину Милостивом — па ни тропара ни кондака, да би се о славском обреду свечарима отпевали, и принудило је свештенике, да узимају тропаре Св. Мини и осталим мученицима с њиме, а од кад се појавили штампани Србљаци, — и Св. Стевану Дечанском. У народу се међу свечарима чула и ова два имена, али у великој већини, као што смо видели, свечари од 11. нов. сматрају Св. Мрату за свога патрона. Ова недомуица изазвала је жељу, да се расправи ово питање, а у том расправљању дошло је до оштре полемике између госп. проте Дмитрија Руварца¹⁾ и пок. проте пожаревачког Живка Р. Ивановића.²⁾ Г. прота Руварац, не настав Св. Мартина у штампаним месецословима руским и нашим, извео је закључак, да га је руска православна црква тек у XVIII веку примила међу светитеље и ставили га у Житія свѣтыхъ под 12. октобром, па је позвао свештенство да растумачи народу ко је био Св. Стеван Дечански, а ко Св. Мартин, епископ турски, од кога је постао Мрата, те да народ престане говорити: „ја сам свечар на Св. Мрату“ (В. С. Ц. 1894., 371., 373.). Пок прота Ивановић, споменув да је Св. Мартин примљен за свеца још у почетку V века, док је црква била неподељена, месецослов био један, као што су и остали свеци били једни и до измене календара од стране пак Григорија XIII у један дан слављени у свој хришћанској цркви, мисли да су појединци од наших старих још при крштењу узимали за своје крсно име и Св. Мартина, те да народ не треба бунити и одвраћати од слављења свога свеца и да Св. Стеван Дечански, као доцнији светитељ, није могао истиснути Св. Мрату, него напротив (тамо, 676—678). Г. Руварац је на основу доказа, што их је из штампаних месецослова навео, у одговору своме остао при првом мишљењу.

Али, поред напред показаних и ако посредних, опет основаних доказа, ми имамо и писмених сведочанства, да је Св. Мартина—Мрату празновала и наша црква, те да зато слављење овог светитеља није дошло из какве забуне, него путем, којим су и друге славе примљене. Истина, Св. Мрата се не налази у свима нашим рукописним празничним и новембарским минејама, као ни у месецословима при другим богослужбеним књигама (служабници, архијерејски чиновници, требници), ни у распоредима читања еванђеља и апостола по датумима. Тај

1) Св. Марѿин (Мраѿа) у „Веснику Српске Цркве,“ г. V, 1894., стр. 365. и Одговор ѿроши Живку Ивановићу у истој години Весника, стр. 1146.

2) Видовдан, Михољдан, Миѿровдан, у истој години Весника стр. 674.

дан обилује и другим истакнутијим светитељима, међу њима је и наш краљ Стеван Дечански и Тодор Студит, а при ручној изради књига штедило се и место и време, па обраћала више пажња на знаменитије опште и на месне светитеље или на оне, који су по каквом оближњем храму и другим околностима јаче истакнути. Па опет их има и са светим Мартином—Мратом. У одељку рукописа и старих штампаних књига библиотеке Српске Краљевске Академије Наука у Београду налазе се таква два рукописа српске рецензије. У једноме од њих, Апостолу из краја XIV или почетка XV века, (број библ. 55.), у месечном указању за читање по датумима, под 11. новембром пише: „Сѣхъ мѣчкъ Мины, и Викторіа, и Викентіа, и ѿрѣдбнаго Марѣїніа.“ После долази Тодор Студит, Стевана Дечанског нема. У другом рукопису, Минеју из XIV века за месеце септембар—новембар (број библ. 38.), 11. новембар је дан мученика Мине, Виктора и Вићентија и „прѣподобнаго ѡца нашего Мартина. Въ тѣжде днь сѣго Ѧвдора Стоудита.“ Прва самогласна стихира на великом вечерњу почиње: „Прѣподобне оче Мартине, тыи плѣти оугаждениа и славоу житѣискоую на земли ѿврьгъ, ико бо бесплѣтнь иви се, поустыни ико грады исплѣни-ѣ....“ Тропара овоме преподобноме овде нема, али је прва стихира у скомбинованој општој служби дневним светитељима њему посвећена, а та стихија је, као што се види, потпуно у духу подвижништва и оног провинцијалног монашког родоначелништва Св. Мартина Турског.

У једном новијем руском месецослову каже се код Св. Мартина епископа Турског, да се он по грчком минеју празнује 10-ог новембра¹⁾. Међутим, и у грчким месецословима и у нашим старим рукописним Пролозима овога дана се празнује други Св. Мартин. На име, у грчком Синаксару Никодима Агиоритика, штампаном у Млецима 1819. г., на стр. 253-ој, записан је под 10-XI Св. Мартин, а у напомени је речено, да је, према Дионисијевом Синаксару, овај Мартин био епископ таракински.

У збирци рукописа Народне Библиотеке у Београду чувају се три рукописна Пролога српске рецензије, у којима је под 10 XI такође Мартин Таракински. Ти се рукописни Пролози воде у библиотеци под бројевима: 157. (из XVI в.), 263. (писан у Орешцу, близу Бихаћа, 1597. г.) и 356. (из XV—XVI в.). Место обичног пролошког извода из биографије, после имена овог Св. Мартина налазе се само ова два стиха:

„Житіа прѣшдѣ иже въ малѣ твое шѣствіе,
Къ въздоухоу, Мартине, течениемъ вѣстече“.

¹⁾ Ив. Косолаповъ, *Мѣсяцословъ Прав. Каѳ. Церкви*, стр. 487.

И код Агиоритика су поред имена Св. Мартина од 10-ХІ само ова два стиха овакве исте садржине (не привидимо их због немања грчких слова), а она је доказ, да је на оба места реч о Мартину Таракинском.

Код Агиоритика се одмах и под 12-ХІ наводи Св. Мартин, али се погрешно и он назива таракински. Међутим, наши Пролози јасно указују, да је ту реч о Мартину Турском. У сва споменута три Пролога, као и у четвртом, који се у Народној Библиотеци води под бр. 576. (опет из ХVІ в.), он се назива „фритийски“ и фригијски. И његово се житије почиње овим стиховима, који одговарају анахоретству Св. Мартина Турског:

„Не бѣше мирь достоин тебѣ, Мартине,

Вън же и его проче-ѣ прѣиде въ мирь великы“.

У житију се каже, да је при Тројану цару био по чину кнез („комисъ“),¹⁾ да га је цар поставио за војводу (стратилата), као такав, „поущень бывъ на блъгары на брань“, уплашио се силе непријатељске, али му се у сну јавио Христос и за добротина његова обећао помоћ своју, да победи. По Христовом упуту је после победа примио иночки чин, постао епископ града Константина, „иже оу Галие лѣжимаго“, чинио многа добротина и чуда. Јасно је, према овоме, да је овде реч о Мартину Турском, а овакав назив града дошао је свакојачко отуда, што се Тур за време Римљана називао *Caesariodunum*, па га или грчки писци, које су наши преводили, или сами наши назвали Константин.

Истоветна је садржина казивања о овој двојници светих Мартина, од 10. и 12. новембра, и у Прологу српске рецензије ХV ника, који се налази у Лицејској Библиотеци у Љубљани, у збирци Копитара, под бр. 19., л. 144—а и 155—б.

У руским макаријевским Четним Минејима, онако како су се у последње време издавали, нема житија Св. Мартина Турског. У Минејима Св. Димитрија Ростовског († 1709.), који се, поред разних преписа макаријевских Минеја, користио и збирком *Acta Sanctorum*, има овог светитеља под 12. октобром, а нарочито је опширно житије у издању ових Минеја на руском говорном језику (у Минеју за октобар, Москва 1902. г., стр. 281.). У штампаним Пролозима руским (прегледао сам штампан у Москви 1843. и у Петрограду 1895.) назива се епископом Константина града „Галилейскихъ предѣлъ“, свакојачко место „Галских“, али остала садржина одговара животу Мартина Турског, сем те погрешке, подешене према дану празновања у Русији, да је умр'о 12. октобра. Он је умр'о 11. новембра око 400-те год. У руском прологу се каже, да је цар поставио Мартина за војсковођу и послао га против варвара, који су се на Рим устремили били. Међутим, у нашим се Пролозима, као што смо видели, каже, да га је

¹⁾ властелин гувернер провинције.

послао на Блгаре, за које се онда није ни знало. Значи да су наши преводили из грчких Пролога, па нису њихово *вулгарос* превели са правим значењем његовим (простак, дивљак, варвар, скит), него именоване познате им у доба превођења суседне народности. Са текстом преведен је буквално и датум грчког читања правила, па и синаксара Св. Мартину Турском на дан 12. новембра. А код Грка се могло певање и читање Св. Мартину с 11-ог пренети на 12-ти зато, да се не би крњило правило јако поштованог у њих Св. Великомученика Мине.

У нашој Српској Цркви почела се занемаривати црквена служба Св. Мрати са појавом штампаних богослужбених књига, која је појава, поред материјалних оскудица и других беда после губитка државне самосталности, све више умањавала скупо и приметно преписивање књига. Прво је Божидар Вуковић унео под 11. новембром у Празнични Минеј (он га је назвао *Събор'никъ*), штампан у Млецима 1536.—1538. године, само службу Св. Стевана Дечанског. Тако се продужило и у доцнијим прештампавањима, па и у преписима и изводима из ове књиге. Овде је почетак замени из родољубивих разлога службе Св. Мартина службом Св. Стевана Дечанског и гуа бљења могућности, да свештеници свечарима мратиштадим читају правило њиховом светитељу. Међутим, сам народ одржао је свест о своме патрону и није га, као што смо видели испуштао ни из своје показане славске молитве и благо-сиљања.

Кад је и како је у руске богослужбене књиге преведено служење Св. Мартину Милостивом на 12. октобар, могло би се само уз припомоћ онамошњих извора коначно расправити. Напред је показано, да је и по извесним домаћим, а и са стране донесеним рукописима, Св. Мартин и тамо празнован у новембру месецу, највише 10., 11., 12. и 13. Разлика у овим блиским једно другом датумима могла је доћи и са случајних погрешака приликом преписивања, али пре ће бити услед намерног кратког помицања празновања због каквих других локално јаче истакнутих светитеља или знаменитијих храмова у крају, у коме је рукопис постао, а и због познатог старог двојства у обележавању датума светитељских празника. Већина је бележила по самим данима празновања, али су неки датуме стављали дан пре, с обзиром на то, што црквено правило светитељу отпочиње на вечерњу у очи самог његовог празника.

О уједначењу црквених богослужбених књига, па и о месецослову и празновању светитеља бавио се у Русији још такозвани Стоглави Сабор из 1551. године. Али је главно исправљање и уједначавање отпочело од Црквеног Сабора у

1654. години при патријарху Никону. Месецослов је прегледан у 1722. години и у новооснованом Св. Синоду.

Отада је у руским минејима и месецословима и празновање нашег Св. Саве пренесено са 14. на 12. јануар, те изазвано питање о томе: зашто се Св. Сава у Русији празнује 12-ог, а код нас 14-ог јануара, па и питање о самом дану смрти Св. Саве. У руским богослужбеним Минејима, штампаним до никановских исправљања (један такав стари Празнични Минеј видео сам у саборној цркви Св. Богородице, у Скопљу) правило службе Св. Сави је под 14-им јануаром. Зато су старобредци руски продужили и до данас празновати Св. Саву 14-ог јануара. За време бављења свог у Одеси, у јануару месецу 1924. г., био сам 12. јануара у православној цркви, знајући да се тога дана у њој служи Св. Сави, а 14-ог, на дан нашег и у старини општег празновања Св. Саве, отишао сам у старобредску цркву, где сам затекао усрдно читање канона нашем светитељу. Кад се завршило служење, у коме сам тронуто учествовао, замолих за књигу, из које се читало и певало, па видех, да је то московски Минеј за месец јануар, штампање кога отпочето је 6. децембра 1643., а завршено у јуну 1644. године. На странама 242.—244. је објашњење правила с погледом на одање Богојављењу, које тога дана пада. Ако се одање деси у недељу, „и аще восхоцетъ настоятельъ слѣжбѣ пѣти воскреснѣ со ѿданіемъ, кромѣ святителя Савы, архіепископа сербьскагѡ, да поетъ же сице.“ После тога детаљно упућује шта одакле треба узети. То исто чини и за случај, ако се на дан Св. Саве, 14-ог јануара, деси недеља Митара и Фарисеја, а излаже и правило, ако је дотична црква храм Св. Саве. „Аще ли не храмъ святаго, то пѣти емоу въ ѿи день. Инъ же оуставъ повелѣваетъ оданіе пѣти в ѿи днѣ, тѣсноты ради храма.“ Продужује излагање правила, у коме је карактеристично то, да се на јутрењу еванђење светоме чита у своје време, а васкрсно — после славословља. Овога дана су и мученици на Синајској Гори и у Раиту побијени. За њих каже, да им се служба, због оданија, врши 13-ог. Из овога је јасно, да су у Русији, да би избегли ова многа обзирања због одања, а и да не би се крњило правило Св. Сави, и тамо од увек јако уважаваног, у споменуто позније време празновање његово сасвим пренели на 12-ти јануар. У општи Типик или Устав црквени после Никонових исправљања унесено је код указивања правила Св. Сави, да тамо где су мошти његове или храм његов, „совершается соборъ егѡ“ (по московском издању из 1838. г., стр. 156.). У Србљаку нема указања правила с обзиром на одање Богојављењу, али оно из старог руског Минеја и помињање у њему казивања „иних“ устава показује, да ће се у старим рукописима

наћи и ближих разјашњења. За сад је доста то, да после овога знамо, зашто се у Русији пренело празновање Св. Саве на 12-ти јануар. Али је због тога и у празновање Св. Саве као што видесмо, остао тамо раскол.

Дакле, ван спора је то, да је Св. Мартин празнован у нашој цркви 11. новембра, а да је народ и мратинске обичаје своје и слављење Св. Мрате задржао како је у старини било, не обазирајући се на то, што је један, за нас увек иначе врло меродавни, део Православне Цркве пренео његово празновање на 12. октобар. Народ је наш у свему напредних погледа, иде за временом и лако прима новине, али у вери се држи старине, нарочито у верским обичајима, приликом којих он открива и испољава оне узвишеније особине душе своје. Ту се осећању и убеђењу његовом не може да командује и да му се прадедовски небесни заштитници обарају, а други саветују. То свуда није могла извести ни Католичка Црква, у којој су дисциплина и послушност главна средства и моћ, а која никад није радо гледала оно, што, ма и хришћанизирано, има нечега заједничког са дохришћанским веровањима. Код наших католика имамо очигледних примера за то. Један је од тих примера скоро истоветан са случајем Св. Мрате у нас. На име, и данас у Мајковима, у околини Дубровника, 8 католичких породица славе Св. Тому на дан 6. октобра, „када је по новом календару Св. Бруно, за којег у селу и не знају.“ Дакле празнују и славе Св. Тому по датуму старог календара, а не новог, по коме се овај светитељ слави 21. децембра. „До ове збрке у календару дошло је или ради тога, што се у Мајковима слави Томин-дан још из времена, када је календар био заједнички, или ради тога, што су наведене породице биле православне, кад су се доселиле, па су при примању католичке вероисповести одржале стару славу, Св. Тому, али су дан променуле по новом календару.“¹⁾ Имамо један још карактеристичнији случај, да се из душе народне не може лако исчупати оно, што је дубока старина у њу усадила, па ни онда, кад се и из хришћанства изађе. Муслимани Анамљани, у околини Улциња, и до данас су очували стари (православни) календар. И ако су више имали додира с католицима, него с православнима, опет све дане у месецу рачунају по православном календару, увек тачно знају православно датум, а католички никако.²⁾ Још се суревњивије код наших муслимана, па и Арнаута, чува старина и обичаји у унутарњем, домаћем животу, у њиховом сопственом интимном веровању ван

¹⁾ Др. Илија Синдик, *Дуоровник и околина*, С. Е. 3., књ. XXXVIII, Београд 1926., стр. 101., 102.

²⁾ Андрија Јовићевић, *Црногорско Приморје и Крајина*, С. Е. 3., књ. XXIII, Београд 1922., стр. 95.

њихових служебних верских ћитапа и прописа. У Призрену и варошки муслимани, код којих је у сваком случају дубље продрла исламска верска наука, док на селу није ни кору душе захватила, који имају стоке, ма и једну сиромашну кравицу, празнују Марту по православном рачунању, причају о оној смрзнутој баба Марти, која се пре времена у пролеће са козама својим у планину измамила била, чупају тога дана длаку са стоке и нешто чине с њоме. Очували су божићне обичаје, и сада у већини до Ђурђева дана не једу младу јагњећину и овче млеко, а ђурђевданске обичаје нарочито у потпуности врше. Прича се тамо, како је једне године, због покретности оба Бајрама, пао у један дан и Курбан Бајрам, велики муслимански празник, и Ђурђев-дан, а сваки од њих има свој поредак провођења. Отишли су сељаци у очи празника имаму и питали га, шта од овога двога да признају. Овај им, и сам привезан за старину, посаветује, да се држе онога, што је стално и не мења своје место. Ови одмах пуцњавом из пушака отпочну ђурђевданско празновање, разиђу се код стоке, да изаберу и донесу ђурђевске јагањеце за клање, а бајрамски курбан, овнове, оставе за идућу годину, кад Курбан Бајрам сам за се буде дошао.

7., Како народ објашњава пост Св. Сави.

На то, што је народ веровања своја и чини ради сачувања од вукова поделио између јесењих празника: Св. Ђорђа¹⁾, Св. Аранђела и Св. Мрате и између зимњих празника: Светог Наума Охридског²⁾ и Св. Саве, могло је утицати и то, што ови празници падају у доба најопасније од вукова.³⁾ Св. Ђорђе (3.-XI), Св. Аранђео (8.-XI). и Св. Мрата (11.-XI), односно Мартинци, су пред почетак зиме, када први висински снегови изгоне вукове из планинских дубина и приближују их овчијим торовима, и то онако узбујале, бесније, те и опасније, као што су с јесени и сви остали живи створови, па и човек међу њима, обилатијом, разноврсном и зрелом јесењом храном ојачанији и узаврелије крви. Од зимњег Св. Наума, опет, а нарочито

¹⁾ И по руском веровању вуцима располаже „Св. Ђорђе Храбри.“ У Украјини руској вука називају „Юрова собака“, Ђурђев пас. Св. Ђорђе разашиле вукове на све стране света и свакоме наређује, чиме ће се прехранити. Ако је ко од стране Св. Ђорђа намењен вуку, тога нико већ не може спасти (Брокгаузъ-Ефронъ, *Новый Энциклопед. Словарь*, т. XI, стр. 421.).

²⁾ До 1740. године празновао се Св. Наум на Туцин Дан, 23. децембра, а отада, да би народ лакше могао долазити на храмовску славу манастирску, пренесено је празновање његово на 20. јуни. Али они у Јужној Србији, којима је Св. Наум крсно име или сведен, како се тамо каже, славе га по староме 23-ег децембра.

³⁾ Божићних дана су Латиши руски приносили вуку на жртву козу, да би га одвратили од стоке (Брокгаузъ-Ефронъ, т. XI, стр. 422.), као оно у нас, у Грахову, о јесењим Врачевима, I-XI (овде, стр. 82.).

од Св. Саве, пред спаривање њихово, изгладнели и избебли преко зиме, сакупљају се у чопоре (скучнице), па као слепи иду и на све што је живо насрћу. Само што су веровања и радње око Св. Мрате мрачне и мистериозне. Ритуално клање црног мратинчета, окачивање перушине и главе његове о чађаве вериге у тавном, тајанственом делу оцака, онако је исто суморно, као што су у оно доба успављивања живе природе досадне и дуге, влажне мратинске ноћи, које као олово притискују и душу и тело природнога човека, и иначе због уласка у зиму брижног. Док, међутим, за Св. Саву је везано ведро, на снежном и здравом мразу, заповедништво над вуковима и распоређивање ових, што се у религиозним схватањима народа правда као казна за какав грех сопственика оне стоке, коју је Св. Сава вуцима на жртву одредио. Почетак враћања сунца к северу, растење дана и приближавање пролећу и буђењу природе — и светосавском сточном култу даје свечани карактер. Обичаји Мратиних дана су страх, Св. Сава је благослов. Онамо груба крвна жртва за откуп од вукова и злих духова, за Св. Саву — хришћански пост, којим треба да се заслужи заштита његова и подела благодатних дарова за људе и њихов живи мал, најпрометније благо њихово. Ни у подвођењу вукова под власт његову народ не скрнави судију, Св. Саву, персонификацију свих идеала својих, јер је оруђе суда, вук, у погледима његовим символ мужанства, јунаштва и неког витештва међу животињама. Друге подмукле и гадне штеточине из презрења и предрасуда неће у кући ни да помене правим именом њиховим. На пр., миша зове поганац, глушац; змију — непоменица, окаменица, „она дугачка,“ поганица; у примерима и упоређењима лисицу народ узима за оличење лукавства и подлости, а назив медведа и његово мумлање узима, кад хоће да исмеје незграпност, гунђање. Међутим, вука махом назива отворено. Поред цењења снаге и сталности ћуди вукове у пословицама и причама својим, народ је наш преко педесет људских мушких и женских личних имена, симболизирајући тиме жељене особине за новорођенче, од речи *вук* извео. Кад из сеоске породиљине собе изађе старица примаља, која се једина поред ње при порађању налазила, она прикупљаној, и брижној и расположеној чељади, објављује долазак на свет новог члана задруге обично речима: „вучица вука родила!“ Код оваквих његових погледа, народу и није зазорно било ставити вука, непријатеља, који отворено удара, под власт свога Св. Саве. Зато народ „будући уверен, да вукови све раде по налогу Св. Саве, не псује их, кад учине какву штету.“¹⁾

О Св. Сави и вуцима успело је, као и у свима осталим,

¹⁾ Тихомир Балшић, *Нар. предање о Св. Сави и вуковима*, *Весник Српске Цркве* г. XXX, 1925, стр. 712.

увек преобилно документованим, етнолошким радовима својим, расправљао г. *Др. Веселин Чајкановић*, и досад записане легенде о томе довео у везу са словенским и других народа сличностима.¹⁾ Али, да би се о свима предањима и веровањима о Св. Сави, па и о овом кругу могла казати последња реч и издвојити оно, што је постојало и пре Светог Саве или је од других народа прешло к нама, па само прикачено имену Св. Саве, од онога, што је стварно у вези с њиме и с његовим радом, треба покупити из народа све до ситнице, што се о Св. Сави верује, говори, како се за његов дан припрема и шта се тога дана ради.

Поред онога, што је до сад објављено о заштити Св. Саве над домаћом стоком, о заповедништву над вуковима, о Савином посту и о томе, како народ објашњава зашто пости, записао сам о томе и следеће.

Покојни Милан Вељковић, некада парох кривовирски, говорећи о посту за Св. Саву, рече ми, да у Кривом Виру због стоке строго пазе и на остале постове. Пок. Љубисав Цанкић, бивши добар газда и сточар, казивао му је, да његове овце преко зиме и без чувара иду и ни једна не страда зато, што њихова кућа пази среду и петак. Кад неким случајем премрсе, мора да им се деси каква штета у стоци. Андра Стефановић, парох велико-лаолски, у Ср. Млавском, Округу Пожаревачком, казивао ми је, да у оба села његове парохије, у Великом Лаолу и у Табановцу, већи део, готово сви, посте недељу дана за Св. Саву и држе овај пост чисто, као и велики пост. „То је њихова зарека (заветовање), а народ, вели, зареку тачније испуњава, него црквени пропис.“ У очи дана сви месе колач и режу га сами, као и колаче главне славе своје што онамо сами режу, а уз свећење водиче плаћају свечарско. Питао је чешће зашто славе и Св. Саву, па му објашњавали, да су Св. Саву узели за домаћу славу они, чија главна слава нема малу или младу славу, (преславу), нпр. они, који славе Св. Тому, Св. Андреју, Св. Мрату и др., да би и они двапут славили и враћали гостински зајам. У Табановцу има десетак кућа, којима је Св. Сава велика, главна слава; њима се свети и славска водича. Ови му објашњавали, како су некад њихови претци променили славу зато, што им у нечему није ишло добро. Тако су они чули, а не знају, да ли је то старије предање или новија претпоставка нечија. Неки од њих славили су Св. Јелисеја, 14. јуна, па због суседства са онима, који су славили Св. Саву, променили су и узели Св. Саву за велику славу своју, а Св. Јелисеја задржали као малу, младу славу.

¹⁾ *Животи и обичаји народни*, С. Е. З., књига XXXI, Београд, 1924., страна 157.—165.

Пости и меси колач Св. Сави и велика већина по суседним селима: *Везичеву, Злајову, Ђовдину, Шейоњи, Буровцу, Крвији, Орешковици, Малом Лаолу* и др. Кад хоће да се нашале један с другим, онда и тамо они, што не посте за Св. Саву, дирај оне што посте, како су њихови претци, кад је Св. Сава путовао по народу, украли и појели опанке његове, па их проклео, да за то испаштају.

Поп Андра је родом из истог села Великог Лаола и у њиховој се кући постило и данас се врло строго „држи Савин пост.“ Зна из детињства за овај случај из њихове породице. То је било пре 70 година од прилике. Имао је стрица Стевана¹⁾ у војсци, у Крагујевцу, а у војсци се и онда још мрсило уз један део поста. Кад је о Божићу дошао на одсуство и кућа запостила за Св. Саву, он продужи мрсити, али му се деси, да се секиром јако посече по руци. У то време им се и во заглиби у неку слатину (мочварно блато) и угине, пошто нико није наишао, да би га могао избавити. Стриц закључи, да су се оба несрећна случаја десила зато, што је он премрсио Св. Саву, па се зарекао, да то више не чини и одржао је реч, а у породици се сада на Савине покладе понављају младима казивања оваквих својих и туђих случајева и саветује им се, да добро пазе пост, па ће о Св. Сави доћи и печено прасе.

Момир Ковачевић, као парох блатки, у Ср. Прокупчком, сада медвеђски, казивао ми је за некадашњу своју парохију јабланичку, у Ср. Расинском, да, како у њој, тако и у суседнима има велики број породица, које врло строго посте за Св. Саву, искључиво ради стоке, као и Аранђелов пост, т. ј. за Св. Аранђела јесењег. И с леве стране зап. Мораве, у *Медвеђи, Дренови* и др. селима посте ову „Ранђелову недељу“ за стоку, али тамо не и Савину недељу. У Расини ко пости Савину, не пости Аранђелову и обратно. Обе недеље, тако исто једни једну, други другу, посте и у ондашњој његовој парохији блатској, као и у целом северном делу Топлице, па и у продужењу до Копаоника и током Расине. Аранђелову недељу посте ради множења и здравља стоке, а Савину недељу због очувања од зверова. Десио му се тамо овај случај. Неки Мата Милић, из села *Цукеле*, мало је прошао света, па мрси средом и петком, али Аранђелову недељу никако. Прошао поп Момир кроз његово село уз Аранђелов пост, свраћао га домаћин, а овај се нећкао, т. ј. неће да сврати, ако му не спреми што мрсно. Жена се нарочито противила и само на наваљивање мужа спремила, али је приметила, да им се мора неко зло десити. Човек јој је казао, па макар, хотећи тиме да се покаже слободнији, и ако је, вели свештеник, и он у ствари невесело

¹⁾ Отац му се звао Степан, а стриц Стеван. Народ и данас и по другим странама ова два имена сматра за различита.

и с неком душевном борбом јео, и то ван куће. Кад је сутра дан свештеник, идући у село Музић ради сахране, нарочито свратио, да види шта ради Мата, он га угледа из далека, изађе и каже, како му је те ноћи у обору угинула здрава и најбоља јуница. У Топлици мањи број пости Савину, а већи Ранђелову недељу. О строгости Савиног поста каза ми ово. Породица Бургића у *Трбуњу*, селу досељеном из Жупе копаоничке, славе Св. Јована, а посте строго и за Св. Саву. Покладују на Св. Јована у вече и све, што им мрсног јела од вечере остане, оставе и чувају до Св. Саве, па тада једу; ни пошто се неће омрсити, нити коме дати да однесе из куће штогод, те да би се у току Савине недеље нешто мрсно из њихове куће ма и на страни јело. Иначе су гостољубиви људи и неће пустити свештеника из дворишта, да му нешто не даду. Кад им је једном, пробе ради, потражио на Св. Јована плећку од заосталог печења, одговорио му је домаћин: на Св. Саву радо ћу ти дати и цело печено прасе, али сада ни мрве. Сточни су и овде, а тамо, откуда су се доселили, сточарство им је било главно занимање, те зато су и оволико строги. И мала деца знају, да се за Св. Саву пости зато, да вук и у опште зверови не би стоку давили.

Готово цео Срез Косанички (Куршумлија), у Округу Топличком, пости недељу дана за Св. Саву, сем малог броја Црногораца досељеника, али и они отпочињу примати овај обичај, а има и доста домаћих слава. То ми је казивао прота Богосав Поповић, намесник косанички. Пoste за Св. Саву због стоке, да им болест не сатире и вуци не даве стоку. Десио се случај попу Богосаву, да му пред Св. Саву у четвртак дође у кућу о ручку парохијанин Богосав Радојичић Судимац, досељен у *Данковиће*, из *Судимља*, под копаоником. Понудио га да руча, а он одговори, да посте Св. Сави и није хтео. Пошто свештеник навали са нуђењем и објашњавањем, да тог поста нема у канону, пристане и руча. После пет дана поп Богосав сретне Радојичића и овај му каже: „попе, ономад, када ја ручах код вас, тога дана ме код куће убила штета, липсао ми најбољи во; сигурно ме Бог казнио, што сам се омрсио тога дана; више ме нико неће преварити.

Из јединог староседелачког села у оном крају, *Д. Микуљана*, казао је попу Богосаву чича Гаја Радивојевић, кад га је упитао зашто посте за Св. Саву, ову причу, која се са извесним варијацима на много страна чује. — Давно, вели, наши стари посте и причали су ми старији људи, како је Бог, одредио Св. Саву, да он заповеда вуцима где ће што да удаве, и на тај начин да казни понеког за какву неправду. Тако, ноћу у очи Св. Саве скупе се сви вуци на неком брду у ливади, и око пола ноћи дође међу њих Св. Сава, па одреди свакоме, шта

ће ко за годину дана удавити. У неком селу скупили се уочи Св. Саве сељаци, па ће један казати: ко сме ноћас да оде на то и то брдо, да слуша шта ће Св. Сава вуцима говорити? Неко каже ја не смем, други бојим се, и тако се многи откажу, а један рече да ће отићи и чути, шта ће Св. Сава казати вуцима. Он још за дана оде на то брдо и попне се на један велики грм, који је био на ливади и свеже се, да не би од страха или у сну пао. Снег је био велики, месечина и мраз јак, те се све као у подне видело. Кад је било око пола ноћи, скупи се сила вукова око тога грма. После неколико тренутака дође Св. Сава у калуђерском оделу, са великом брадом, и стаде међу вукове, а они се око њега играју и радују, као да су јагањци. Онда Св. Сава отпоче, указујући руком: „ти ћеш, вуче, да удавиш оба вола томе и томе кмету“. Другоме: „ти ћеш да удавиш коња томе и томе попу“. На трећу страну: „ти ћеш, вуче, томе и томе газди да покољеш у кошари деведесет оваца за једну ноћ.“ Даље, „ти да удавиш томе 70 коза“, ономе толико, и тако даље. Кад је свршио, Св. Сава им заповеди: „разиђите се“, и разишли су се, само је остао један стари вук на три ноге и проговорио Св. Сави — јер су они у старо време говорили — „оче Саво, а мени ниси одредио шта ћу ја да удавим и поједем“. Онда му Св. Сава рече: „Ти удави и поједи овога човека на дрвету“, па у тај мах нестане Св. Саве. Вук отпоче глодати оно дрво, да би га оборио и појео човека, али га није могао преглодати. Сутра дан, кад је сунце високо изгрејало, вук је побегао, а онај се са дрвета скинуо и отишао у село, па је испричао све шта је чуо и видео. Сељаци ће му рећи: „Чувај се ти, тебе ће вук изести; што је Св. Сава рекао, мора се збити“. Пазио се овај и крио неколико месеци, али су га други слободили: „Што се кријеш, може бити ниси ти то чуо ни видео, него у страху сањао, немој се бојати.“ Ослободио се човек мало и сасвим је престао да се пази. У том времену изађе наредба, да сваки иде у неку велику планину, да тамо обарају шуму и пресецају нови пут, ради чега да понеси хлеба за неколико дана. Оду сви да раде, ноћивали су под направљеним и зашумљеним колибама. Друштво се почне шалити са овим човеком: „Чујеш ти, немој с краја, да те по заповести Св. Саве не удави вук, него иди у средину“. И заиста је спавао неколико ноћи у средини. Али једне ноћи, кад је била велика помрчина, да се ни прст пред очима није видео, пришуња се вук, зграби га за ногу, одвуче у поток и удави. Отада се, вели, сви сељаци уверили, да се, што је год казао Св. Сава, мора извршити, па још ревносније поште за његов дан.

Стојан Д. Стошић, ондашњи парох друге куршумлијске парохије, каза, да и по селима његове парохије многе куће поште за Св. Саву, нарочито досељеници из Колашина.

У жучковској парохији, казивао ми је Иван Ристић, парох жучковски, цела парохија готово пости, ретко која кућа да не пости Савину недељу, како је они зову, за здравље стоке и заштиту од зверова. На питање свештеника, од кад и зашто посте, казивали су му — због стоке, као и то, да, кад год су се преварили да се омрсе, кад су ван куће, на нечије наваљивање, неизоставно им се дешавала штета у стоци: или вук однесе, или онако угине, или се на паши неповратно изгуби по који брав.

Стојица Поповић и Стојилко Стошић, свештеници козидолски, у горњој Пчињи, казивали су ми, да пости за Св. Саву у селу *Герману* цела Средња и Криверат махала и село *Доња Трница*, које има преко 100 кућа, а и многа друга села око манастира Св. Прохора Пчињског и доле по Прешеву. За ова два села, вели, прича се, како је било време, кад је Св. Сава ходао по народу, да га учи и просвећује, па му у Доњој Трници украли опанке, а у споменутим германским махалама рекле му жене, како им мужеви нису код куће,¹⁾ те га зато не могу примити на конак. После им се јавило у сну, како ће казнити Бог оне, што су покрали старца, а и остале, који га нису примили, него, ако желе да се спасу казне, треба да посте сваке године за Св. Саву недељу дана. Отада, па до данас, посте. Овако сами они објашњавају повод овоме посту свештеницима и осталим људима из других села, кад их зато питају. На дан Св. Саве примају госте, као о преслави. Оваква причања о Св. Сави по другим пчињским и прешевским селима настављају још даље. Напр., за село *Лани Дол* прича се, како су тамо у нечијој кући деца украли Св. Сави патарицу, па је сакрила, те их Св. Сава казнио да посте, али и додају, — „ако не постимо, стока ће нам се затрти“.

Још више, вели поп Стојица, славе Св. Саву и посте у суседним кривоаланачким селима. Тако је један од свечара светосаваца из села Радибужа дошао за време окупације у 1916. години код њих, да купи пиће за славу. Нудили су га о вечери мрсним јелом, али није хтео, него је само хлеба и лука јео, јер је постио за Св. Саву.

Младен Поповић, парох неравски, казивао ми је, да и у селу *Шаинцу*, у доњој Пчињи, славе Св. Саву две махале и посте му, па и њих дирају, да су украли опанке Св. Сави.

Васа Поповић, парох леснички, опет у том крају, казивао ми је, да у његовој парохији пости за Св. Саву, почињући од Св. Јована, село *Калово*. И тамо објашњавају овај пост тиме, што су, ко бајаги, украли опанке Св. Сави.

¹⁾ И данас у овом крају, због оскудне планинске земље, иду на зараду, те бива времена, када је тешко видети одраслог мушкарца у селу.

Стојко Ђ. Поповић, парох ратајски, у Округу Врањском, раније дугогодишњи скупљач писаније за манастир Св. Прохора Пчињског, казивао ми је, да и село *Воганце*, у Пчињи, 1 час од Св. Прохора удаљено, пости Св. Сави и прича се, како је Св. Сава, пролазећи туда, потражио воде од неког говедара, а овај му није дао, и још му и тикву, у којој је светитељ носио воду, украо. Сада poste, да би се удобрили светитељу, који им је проклео био село, те у њему и данас нема ни чесме, ни кладенца, ни бунара, ни у опште ма какве пијаће воде, осем реке Пчиње, из које за све потребе заитају воду, па била бистра, била мутна. Пробали да копају бунаре, па не наилазе на воду.

8., Нека предања о Св. Сави, везана за поједина места

У вратничком синору, на утоку Љуботенске реке у Вардар, код моста на овој реци, онамо, куда низ Вардар пролази краћи пут из Тетова за Скопље, једну велику стену народ назива *Савин Камен*. Прича се у околини, како је Св. Сава, кад је туда путовао, да учи народ, легао на овај камен, да спава и отпочине. Како је Вардар на том месту дотада врло бучан био, светитељ од бука његова није могао заспати, те га прокуне, да се више не чује, како би се у тишини одморио. Вода је одмах ућутала, и ту је Вардар и данас тако тих, да се и не чује ток његов. Ако се не гледа у реку, не може се ни осетити, да тако близу вода протиче. На самом Савином Камену показујују место, где се Св. Сава одмарао, а на коме се познаје удубљење од тела и од пешачког путничког прибора његовог. Ови су знаци одмах до пута и главно издубљење заиста има облик, као кад човек легне на леђа. Поред ове белеге показују и два мања удубљења с једне и с друге стране. Једно је, у коме му је тиква с водом стајала, а друго је отисак од путничког штапа светитељевог.

Казивао ми Трпко Петковић, парох рогачевски, у Доњем Пологу¹⁾).

Причања о чуду Св. Саве, како је прекраћивао речни шум, да би се спокојније могао одморити, чују се и у другим местима, нпр. поред Млаве, близу манастира Горњака. Тако исто и о траговима његових одморишта на стенама, као подесним за то местима у оно доба, када је све у густе и тешко проходне шуме урасло било. На врху Дурмитора, на висини од 2.600 метара, налази се *Савин Кук* и *Савина Вода*,²⁾ више

¹⁾ Слично казивање из истог краја објавио је Милан Ј. Гајић у *Годишњици Н. Чупића*, књ. XXI, Београд 1001. г., стр. 164.

²⁾ *Босанска Вила*, год. XIV, 1899., стр. 69.

Плава — Савино Камење или *Савино Почивало*.¹⁾ Између Пријепоља и Плеваља удубљење у једној стени зове се *Савин Лакаш*. Прича се, како је Св. Сава, пошав из Милешеве по Херцеговини, дошао до једне велике стене, зауставио се и наслонио лактом на њу, да се мало одмори. Од тог наслањања остао је отисак лакта његовог.²⁾ Како је друго предање о Савином Лакту забележено, Свети Сава се био кренуо из Милешеве за Босну и приспео у село Јабуку, између Пријепоља и Прибоја, на конак. Преко ноћи се јавио јак ветар од Босне. Св. Сава поранио у сунчев излазак и, кад се помолио према Босни, заспе га она ветрина, те се заустави, одустане од пута у Босну, благослови је одатле и продужи низ Херцеговину. Отада је та окука прозвана Савин Лакат, на коме бију три јаке чесме, које народ и сада зове *Савине Чесме*.³⁾ За доказ старине ових предања служи и то, што Марин Кабога, изванредни посланик дубровачки на цариградском двору, у запискама својим под 19./30. јулом 1706. године каже, како су на путу између Плеваља и Пријепоља видели „стијену са шупљином дугом два лакта, о којој говоре Власи, да се Св. Сава, пролазећи, наслонио на њу и да му је лакат удубио камен“.⁴⁾

Споменути Стојко Ђ. Поповић, парох ратајски, казивао ми је. —

У путовању своје по народу наишао Св. Сава у планини Карпини, код реке Горњо Вртогошке, на једно место у овој реци, где су жабе много гроктале, те му сметале да говори народу. Кад је светитељ узвикнуо: „доста више!“ одмах су престале. И сада у овој реци има жаба, али не грокћу.

Сличну причу слушао и око Вардара, између Скопља и Тетова, онамо, где се одваја пут за Качаник.

У селима *Левој Реци*, *Средњем Долу* и *Дугој Луци*, у Ср. Пчињском, источно од Врања, причали му сељаци, како је прошао туда Св. Сава и преноћио код неког сељака, па му деца украде оно „дудулајче“ (тиквицу, мали врг), што га је носио са собом, да пије њиме воде и вина, а које је било лепо окићено. Кад је изјутра устао и пошао даље, потражи дудулајче, да би га понео, али не нађе. Домаћи га уверавали, да није ни донео. Тако се препирали и Св. Сава, полазећи, пресече препирање речима: „ако га нисам донео, нека је Богом просто; ако ли сте га узели, на грлу да га носите“. Од тога часа, па до данас сви су у ова три села гушави. Ко, вели

1) Милош Велимировић, *Васојевићи, Полимље, Метихија*, Годишњица Николе Чупића, књ. XVIII, Београд 1898, стр. 81.

2) *Босанска Вила* год. XII, 1897., стр. 295.

3) *Шамо*, г. XIII, 1898., стр. 153.

4) *Споменик Српске Краљ. Академије XXXIV*, Београд 1898., стр. 219.

казивач овога, не верује ово, нека дође у Врање пазарног дана, па ће видети гушавце и не треба да пита одакле су. Сви су из ових села.

И ако су казивања, везана за поједина места, кроз која је Св. Сава пролазио, распрскана по свој нашој земљи, опет се из онога, што је досад објављено, могу ухватити поједини засебни кругови његових појединих путовања, било да су они трагови стварних по оваквом поретку извршених путовања светитељевих, било да их је сам нармд тако срочно и повезао. За један од таквих кругова у југоисточним крајевима забележио је почетке пок. Милићевић у објављеним предањима о томе из Власотинца, Грделице и Власине¹⁾, а свршетак би му био оно, што су г. Тихомиру Р. Ђорђевићу у 1914. г. на месту казивали, како народ прича за села Брешково и Војиловце, у Срезу Жегљиговском, да је Св. Сава био у њима и да је прво село проклео, а друго благословио.²⁾ Средину тог путовања чинила би напред показана и следећа предања из Врањског Округа, што су их мени казивали. —

Пролазио Св. Сава кроз село *Првонек*, у Врањском Округу, и носио лејку (тикву) за воду. Украли му је у селу, те је и њих проклео, да је под грлом носе. Отада су постали гушави, па и до данас им, веле, читаве торбе о врату висе. Слушао од сељана и казивао ми Михаило Стефановић, парох гумеришки.

Покојни Стојилко Цветковић, бивши парох ружићски, у Срезу Масуричком, родом из села Стубла, у Ср. Пољаничком, овако је слушао од народа горње предање, као и казивања о Св. Сави и другим околним селима. —

Кад је Св. Сава путовао, те крштавао села и учио народ, дошао је у Првонек, где су му украли дудулајку, т. ј. врг, у коме је носио воду за пиће. Због тог их проклео: „каква је моја дудулајка била, такви да будете и ви“. Отада, па до данас, сви су првонечани гушави, или како се тамо каже, јармасти.

Одатле је отишао у суседно село *Славницу*. Приспео је око ручка и приближио се једној кући, па питао домаћина: „је л' то твоја кућа, гладан сам, хтео бих да ручам“. Човек одговори: „није моја кућа, нити знам да ли она има хлеба“. Св. Сава продужи даље, а њему каже: „да немате ви, славничани, никад својих кућа, него по туђим кућама да се потуцате и хлеба увек да сте жељни“. Отада, па до ослобођења у 1878. години, били су заиста по туђим кућама, као наполичари (чивчије). И данас, вели, и кад је најроднија година, немају хлеба ни за шест месеци. Мора да их или град или суша сатре.

1) *Краљевина Србија*, стр. 331.

2) *Македонија*, стр. 157.

Св. Сава продужи пут за *Клисурицу*, и тамо је ноћио код предака садашње породице зване Пешуклици. Срео једног човека из њихове куће и назвао му „добра вечер“, а човек му одговорио: „Бог ти добро дао, дедо.“ — „Одакле путујеш, дедо?“ — „Идем из Славнице, па тражим конак, где бих преноћио“. — „Заповедај код мене; пошао сам да тргујем са неком стоком, али, пошто си за конак, хоћу да се вратим с тобом; хајде изволи код мене“. Св. Сава је отишао њему, вечерао и преноћио, а, кад је сутра дан пошао, благословио је дом речима: „довека да будете богати и трговци“. Такви су и данас. Кад је у истом селу сишао у реку, неки људи из исте Клисурице били су ту у реци. Св. Сава је сео код њих, да се одмори, а они му украли опанке. Зато их је, полазећи, благословио, да су увек боси. И дан дањи клисурци из доње махале од марта месеца, па до снега иду боси, као што их је благословио Св. Сава.

Одатле се упутио у *Корбевац* и тамо потражио, да се мало прихвати, да доручкује. Али тек што је оставио ствари и спустио се, да се мало одмори, они му украду чибук. Кад је по доручку хтео да запали, види да му нема чибука, те их благослови: „довек да сте лулари, од мајчиних недара, па до гроба да пушите сви“. И данас у овом селу и мушки и женскиње сви пуше, те се за корбевчане говори, да чим им се роди дете, прво га запоје дуваном, па му онда мајка да сису.

Одатле је Св. Сава продужио за *Богошево* и тамо за-ноћио. Они му украли чакшире беле, али потавнеле и ужутеле од путне прашине. Кад је Св. Сава видео, да му нема чакшира, благослови: „сви богошевчани да носите такве жуте чакшире, док траје света и века“. И, заиста, и данас тако носе, те им се околна села за то ругају и називају их једном погрдном речи.

Сва су, вели, ова села једно до другог, у реду, сем што Богошево и Корбевац раздваја село Пањевје, за које се ништа не прича.

Кад је Св. Сава пошао из Богошева, прешао је код бившег арнаутског села Врбова преко Мораве и заночио у *Сшублу*, у коме су га сељаци добро дочекали. Питао их је: какав занат знате. Одговорили му, да су ужари, а он им је на то рекао: „да сте благословени од Бога и од мене, да вам је занат благословен и златан, увек да имате пару“.

Продужио је даље и прошао у стубалском атару кроз Ћосину мртвицу, поред Лозишта, затим између Бачвишта и села Јовца, где се њихови атари граниче са белишевским. Ту је неки овчар чувао овце. Свети Сава му назове Бога, а овчар прихвати са: „Бог ти помогао, дедо.“ Свети Сава седне и упита овчара из кога је села. Он одговори, да је из *Јовца*.

Је ли то село близо, упита Св. Сава. Овчар одговори: „Ево, одмах је испод нас“. — „Гладан сам, би ли се могло наћи мало хлеба?“ Овчар одговори: „Наћи ће се и нешто више; оставићу овце код тебе, а ја идем да донесем“. Отишао је, ушао у село и објавио о старцу и о томе, да је гладан, те му треба изнети мало хлеба. Сељани једва дочекају, да понуде старца, те сви домаћини похиташе, да изнесу ко је шта имао. Изашли су код старца, назвали му Бога, а он им прихватио поздрав. Затим су изнели хлеб и с хлебом воде, вина, воћа, ко је шта имао, па сели да заједно са старцем обедују. Кад су обедовали, Св. Сава их је благословио, да им село довека буде сито и свачим задовољно. И дан дањи је ово село богато. Још је казао: „Ово место да се зове *Трпезица* од данас па довека“. Тако се и зове, а на висоравну његовом показује се земљиште налик на какав насип око 100 метара дугачак и, као, сасечен са стране, за које се говори, да је то оно место, на коме је Св. Сава обедовао с народом. Одатле се Св. Сава упутио дубље у Пољаницу.

И Михаило Стефановић, парох гумеришки, казивао ми је, да је мајка његова била из села Белишева, у Виногошу, па им још као деци причала, да се код Белишева налази место, које се зове Трпезица зато, што је на њему ручао Св. Сава, кад је путовао да учи народ.¹⁾

На четврт часа више села *Горњег Врџогоша*, у клисури, кроз коју пролази пут из Врања за Гњилане, налази се место, које народ назива *Савино Дубје*. Ту су два велика храста и више њих чесма добре воде. Хрестове нико не дира и сматрају их и поштују за света дрвета, као и литијске записе. Народ прича, да је Св. Сава ту пролазио, и, жедан, ударио штапом, те је потекла вода, коју такође зову *Савина Вода*, а испод ње су изникла ова два храста, па по води и они и цело оно место названо је Савино Дубје.

Захарије Константиновић, сада прота Округа Топличког, а родом из села *Шишаве*, у Ср. Власотиначком, казивао ми је, да је од своје мајке у детињству слушао причу, како је Св. Сава, путујући по народу, дошао у *Власотинце*, где су му власотинчани украли петла, кога је са собом, као показивача ноћњег времена, носио, а који се гласом својим издвајао од других петлова. Зато их је Св. Сава благословио, „да им се петлови у главу увичу“, да им својим певањем никада мира не дају. Отада, па до данас у Власотинцу и околини чују се петлови и у доба, у коме по другим местима не певају, а

¹⁾ Требало би распитивањем по оближњим селима сазнати: не постоји ли какво слично предање о *Савиној Трпези*, планини између Копаоника и Столова (Спомиње се код М. Ђ. Милићевића у *Кнежевини Србији*, стр. 648., 704. и у Српском Етнографском Зборнику, књ. VI, 525.).

има времена, кад је кукурекање њихово досадно. Слично предање за Власотинце забележио је и покојни М. Ђ. Милићевић (у својој Краљевини Србији, стр. 331.).

Из Власотинца је отишао у *Грделицу*, где су му украли врг, у коме је воду за пут носио. Због тога их је проклео, да им вргови о врату висе, те се тамо и у околини често сретају гушави људи. Од мајке је слушао и то, да ове гушаве људе дирају, како су два гушавца појили кобиле један на једној, други на другој обали Мораве. Гуше им биле толико велике, да се, приметите главе, нису могли сагнути и видети сваки своју кобилу, како пије, него су један другог преко воде питали: „пије ли ми кобила воде“. Онај с оне стране одговара: „пије, пије; а моја кобила — пије ли?“ Слушао је као дете, да, кад неко с неким гушавим хоће да се нашали, он му каже: „пије ли ми, бре, кобила воде?“ Па дода: „ако, оћете да краднете лејку (врг) Св. Сави!“

У *Црној Трави*, у Ср. Власотиначком, прича се, како је Св. Сава, пролазећи кроз њихово село, застао на сеоској испаши (утрини), на месту званом *Видње*. Сакупљени овчарчићи, из несташлука, почну терати шалу с њиме, због чега их је благословио: „гидије и политикани да будете!“ Зато су црнотравци такви и до данас. Живљи су и протурнији од осталих суседа, и, одлазећи, као цео остали онај високи и сиромашни крај, на зараду, већи успех од осталих постижу. Казивао ми Јован Поповић, парох црнотравски.

Кад је Св. Сава путовао и учио народ, наиђе у село *Просек*, на изласку из Сићевачке Клисуре, у Ср. Нишком, па потражи мало вина, а они му, место вина, донели воде. Светитељ им онда рекао: „вода вас и однела,“ те их зато Нишава често плави и носи. Одатле се упутио уз Нишаву и, кад је наишао у Сићево, потражио је воде, а они му дали вина. Зато их благословио, да најбоље вино роди код њих, па тако се и збило, и, као по чуду Божјем, лоза у самом камену расте и даје најслађе грожђе и најбоље вино у оном и иначе винарском крају (Видети слично и у *В. Ср. Цркве* за 1926. г., стр. 519.).

То исто препричао ми је овако пок. Стојилко Цветковић, бив. парох ружишки. —

Кад је једном, пре жељезнице, на коњу ишао војнику у Пирот и враћао се отуда, заноћио је код Станка, оца познате двојице винарских трговаца, Мате и Танасија Радојковића. Тада му је старац Станко причао, како је постало Сићево, па додао и ово. — Ишао Св. Сава из варошице Трна преко Беле Паланке, па од Св. Петке сишао у Сићево. Једна девојка код сићевачких подрума захватала воде на Нишави. Св.

Сава јој се обратио речима: „ћерка ли си, сестра ли си, захвати ми мало воде, да пијем.“ Она му одговори: „није добра ова вода за пиће, него хајде, дедо, доле код подрума, да ти дам вина.“ Пошли тамо и напојили Св. Саву вином, а он их благословио: „да се ваши подруми никад не празне од вина, увек да имате берићета у виноградима и пољу, град да вас не бије“. Тако се и збило.

Пок. Вуле Милојевић, бив. прота и парох нишевачки, казивао ми је, како је више пута слушао по *Сврљигу* причање, да је Св. Сава путовао и кроз онамошње крајеве. Доле у *Тимоку* дочекали су га лепо и он их је при поласку благословио: „Тимок нека вам је златни поток, све да вам се роди.“ Кад је дошао у сврљишки атар, неко му украо патарицу, те их проклео, да се у оном крају крадљивци рађају. На овај начин народ објашњава богаство тимочке долине, а и честе крађе по брдовитом Сврљигу. Нарочито се у селима Грбавчу, Драјини, Лалинцу и другима суседним дешавају ситне крађе, које као у некој шали врше, и кажу за њих „узел“, место „украл“.

Казивао ми је Живојин Станковић, бивши парох мо крањски, а сада члан Нишког Духовног Суда, да се у атару општине чубарске, између села *Чубре* и *Мокрање*, у Ср. Неготинском, Окр. Крајињском, на једном великом становитом камену, налази издубљени велики, чисто византијски (равнокраки) крст, за који народ онога краја каже, да га је Св. Сава патарицом обележио, кад је онамо долазио и народ учио.

Ради јединства између предања о посетама, апостолству и оваквим видним траговима нашег просветитеља између Тимочке Крајине и Нишавског краја споменућемо крст Св. Саве на западној страни села Гњилана, у Ср. Нишавском, Окр. Пиротском. Најстарији људи тврде, да је тај крст од памтивека. Раније цело је село славило Св. Саву. За време рата с Бугарима у 1885. години Бугари су тај крст оборили, али су га сељани опет наместили. Некад у давнини пренели су били крст ближе селу, „али се он сам ноћу вратио на своје место“. Крст је врло правилног облика, истесан од меканог камена, бигра (сиге). На њему сада нема никаквог натписа, и ако се може са сигурношћу тврдити, да га је било, па га време уништило. Описивач овог споменика¹⁾ мисли, да је овај крст спомен Св. Сави или због његовог проласка кроз село Гњилан,

¹⁾ Владимир М. Николић – *Из Лужнице и Нишаве*, С. Е. З., књ. XVI, стр. 128, 129.

или може бити, да је свратио у ово село и преноћио, или му је овде пронето тело приликом преноса у Милешеву.

Разложне су ове претпоставке, али је вероватније, да су оба ова крста уцелели до нас примерци од оних крстова, што их је Св. Сава подизао после повратка свог из Св. Горе, још као архимандрит, на које време пада и главни рад његов у самоме народу, па и постанак разгранатог народног предања о свестраном учитељству његову. Доментијан и Теодосије казују нам, како онда Св. Сава, *ходе ѿо вьсей земли свои-его оиьчьсѣва, айосѣольскы ѿройовѣдаше еванггелии-е*. Да би се имала откуда даље продужавати и видљивим хришћанским објектима подржавати проповед његова, Св. Сава је онда још, сем Жиче и многих других манастира, помоћу вештих зидара и мраморника, доведених из грчке земље, пребивајући и сам с њима и учећи их, да по вољи његовој украшују богомоље, саздао и многе друге цркве, мале и велике, не само камене, него и дрвене, а *идѣже не досѣиже цркъве сѣтворѣши, ѿоу крѣсѣ ѿосѣави, і-ако да на вьсакомь мѣсѣ свои-его владичьсѣва Богь славиѣ се*¹⁾.

Непријатељска рука, време, а често и немар околине ништили су и монументалне споменике, а још лакше оваква обележја путовања и апостолства Св. Саве. Али ће их свакојако бити и очуваних, или бар казивања о месту, на коме су постојала. Па и о овде показаним крстовима требало би марљиво пропитивати околину и записати све што се о њима зна и говори. Ко зна у којој се, по изгледу незнатној, али баш због неистакнутости своје и мањег додира са школованима, патријархалнијој породици чува у предању по какав детаљ, који ће објаснити ове важне старине и допунити историју њихову.

Стеван Пајевић, парох пољански, у Ср. Пожаревачком, док је био парох зеленишки, у Ср. Рамском, казивао ми је, да се у онамошњем селу *Царевцу* изузетно не осећа ветар, и ако је окренуто тако, да би се мислило, да ће га однети кошава, која заиста коси цео онај крај. О томе народ прича, како је Св. Сава туда путовао, па се одмарао у пољу и хтео јести, али му дување кошаве сметало и досађало, те јој је заповедио: „стани, не дунула!“ Отада је, веле, стала кошава, те је сада, када свуда у околини најстрашније бесни, у Царевцу тихо.

Присутни пок. Коста Илић, бив. парох миљевачки, у истој околини, додаде, како заиста постоји ово предање и да у ствари ветар није дувао у Царевцу и у селу *Крушевици*, али, од како је посечена гора на суседном Црном Врху и на Туманској планини, отпочела је кошава дувати и испод ових села.

¹⁾ Иван Павловић — *Домаћи извори за Српску Историју*, Београд 1877., Гласник Српског Учит. Друштва, друго одељење, књ. VII, стр. 83., 84.

Кад је реч о оваквом чуду, што га је Св. Сава по народном веровању учинио у Рамском крају, да покажем и још једно слично предање из суседства. Г. Миливоје Башић, професор, рече ми, да му је некад објашњавао пок. Вуле Поповић, бивши намесник велико-градишки, како народ тумачи постанак имена Базјаша, с оне (банатске) стране Дунава. Хтео, веле, Св. Сава да се на оном месту превезе преко Дунава, али силна кошава сметала је чамцу да плови. Наљућен, Св. Сава каже кошави: „баш зјаш (зијаш)!“ Од тих речи остало је име месту Базјаш. Да овом предању може бити стварног повода сведочи то, што је црква у Базјашу посвећена Св. Сави, а недалеки манастир Месић основали су ученици Св. Саве.

Кад смо претпрошле јесени (1925. г.) путовали за Цетиње на прославу преноса Његошевих посмртних остатака на Ловћен и били пред Иван Планином, казивао ми је (17.-IX) у жељезничком возу г. *Др. Сава Љубибратић*, референт Епархијског Савета Дабро-Босанске Епархије, како је недавно (1924. г.) био у селу *Трнову*, више Сарајева. Кад је једног празничног дана разговарао са групом сељака, један старац из неког од околних села, показујући руком на гранични кланац између Босне и Херцеговине, рекао је: — „Видиш ли онде оно *Ждријело*, донде је долазио Св. Саво. Кад су га питали, зашто не иде даље, одговорио је, да њему на те стране нема мјеста, јер народ тамо није чист.“ Г. Љубибратић се упустио с њиме у разговор, да би видео, шта он разуме под чистоћом. Старац му је објаснио, како је у Херцеговини народ побожан, поштен, гостољубљив, чедан, а у Босни да није баш тако чист. „И у Херцеговини, вели, сада попушта, али се опет још по нашијем кућама (грачни босански крај) одмах познаје, ако имају какву одиву из суседнијех херцеговачких села. Таква је кућа напреднија, угледнија и чишћа.“ Онамо народ реч *чисти* употребљава за израз појма о моралној чистоћи, а за телесну и предметну чистоћу каже се *оџран*.

9., Опште народне приче о Св. Сави.

Нема српске куће, у којој се бар понешто не зна и не препричава о Св. Сави, а има крајева, у којима је тих казивања тако много, да представљају с многих страна веома важно духовно богатство. Од тога је доста покупљено, али несравњено већи део чека на родољубе, који ће ово благо везати за хартију и спасти га од заборава и не оставити га дељем мењању и дегенерисању, што време природно чини. Док се овај поновљени апел за то штампао, изашла је збирка до сад објављених прича и осталих народних умотворина

и предања о Св. Сави, коју је приредио *г. Владимир Ђоровић*¹⁾). То је до сада најпотпуније издање онога, што народ верује, пева и казује о Св. Сави. Свима, а нарочито свештеницима, учитељима и другим писменим људима из народа, који би хтели сакупљањем сличне грађе уложити и своје прилоге у ову врсту споменика нашем просветитељу, књига г. Ђоровића послужиће као образац и подсећај на шта све треба при овом послу обратити пажњу. Како ваља скупљати и записивати, речено је напред. Не треба пропуштати ни сличне објављенима већ ствари, само се морају записивати онако, како их народ казује, па по могућству и његовим месним говором.

Овде ћу додати неколико необјављених прича.

Прота Младен Поповић, парох врањски, слушао је у Врању ову причу. — Некој жени умрло дете, па се обратила Св. Сави, да умоли Бога, да јој детету поврати живот. Св. Сава је пошље, да иде и види: има ли десет суседних кућа, у којима нико није умро за годину дана. Распитивала је и није нашла, па се вратила и казала то Св. Сави, а он јој саветује: „Кад си се уверила да је тако и да ниси само ти толико ожалошћена, већ да има и других твоје судбе, онда да не узнемиравамо Бога таквом молбом, него се утеши општом људском судбином.“ И мајка је отишла задовољена.

Стојко Ђ Поповић, парох ратајски, казао ми је и ове две приче. — Као детету причала му баба (родом из *Жбевца*), да су се некад штркљале овце, а говеда не. Једанпут пландовала негде говеда у подне, а говедар спавао. Наиђе Св. Сава и каже говедару: „добар дан“, а овај се само подигао и није устао на ноге. Св. Сава га упита: „има ли гдегод воде за пиће“. Говедар не хтеде устати, да му покаже где има воде за пиће, већ опружи ногу и њоме показа: „еј, тамо има воде“. Св. Сава му рече: „збогом, синко“, а више ништа. Затим наиђе Св. Сава на овчара и назове му Бога, па га упита, како живи, како су му овце и замоли га да му покаже, где има воде за пиће. Овчар му лепо показа: „дедо, онде има воде за пиће, ја бих ишао драге воље, да ти напуним твоју дудулајку (врг, тикву), али не могу, јер сад ће се заврућити (тј. угрејати дан), па ће ми се овце раштркљати. Онда Св. Сава рече: „иди, синко, те ми завати воде, а ја ћу ти чувати овце, док ти дођеш“. Овчар на то одговори: „ићи ћу, само немој да ми се овце разбегну“. Св. Сава му даде дудулајку, и овчар оде да донесе воде. Св. Сава побије своју патарицу у земљу и окачи хаљину своју о њу. Овце се сакупе све око ње-

¹⁾ *Свети Сава у народном предању*, издање Задужбине Радојице Ј. Ђурића, Београд 1927. г.

гове хаљине на пландовање. Кад овчар дође с водом, нађе овце како се све запландиле, тј. скрдиле у гомилу. Тада је Св. Сава благословио, да се више овце не штркљају, него, кад се заврући, да се сакупе, а говедара прокле да се говеда од тада штркљају и разбегавају, па отишао даље. Кад устаде негостољубиви говедар, а оно нигде два говечета заједно, сва се понаособ разбегла. Од тада, па до данас говеда се од Ђурђева па до Петрова дана штркљају, а овце никад више.

У селу *Бунушевцу*, пола часа западно од Врања, домаћин имао другу жену. Од прве жене је имао сина, а и ова друга му је довела свога сина. Маћеха је волела сина, а мрзела пасторка. Ако се шило одело, она прво своме сину изради, а за пасторка што се нађе, нешто искрпљено и старо; ако је за јело, оно што је боље и слађе даје своме сину, а пасторку да шта било. Св. Сава, обилазећи народ, пролазио је неколико пута кроз ово село. Идући улицама, говорио је: „ко што чини, све себи“. Овој жени се досади, што неколико пута пролази и ово понавља, те је ружила свештеника и говорила: „зашто он сваког дана пролази и говори једно исто, шта ко чини све себи; откуда он зна, шта ко чини?“ Да би се опростила пасторка, умеси кравај, метне у њега отрова и да га пасторку, да га поједе. Овај спусти кравеј у торбу и оде за овцама. На молбу Св. Саве, Бог учини да не једе од овог отровног краваја, него остатке ранијег хлеба. У том наиђе на њега његов доведени брат, идући из дрва мртав гладан, и упита га, има ли хлеба, јер је много гладан. Овај му каза: „мајка ми је умесила кравај, али ја имадох другог хлеба, те га нисам појео“. Огладнели се суну у торбу и халапљиво поједе кравај, а, кад се још напио воде, пао је одмах мртав. Од тога дана је постала реч: „ко што чини све себи“, а ужари бунушевачки на дан своје еснавске славе, о Св. Сави, уз друге приче о своме патрону, понављају и ову. Ово је у таквој прилици причао у истом селу Коста Илић, трговац онамошњи.

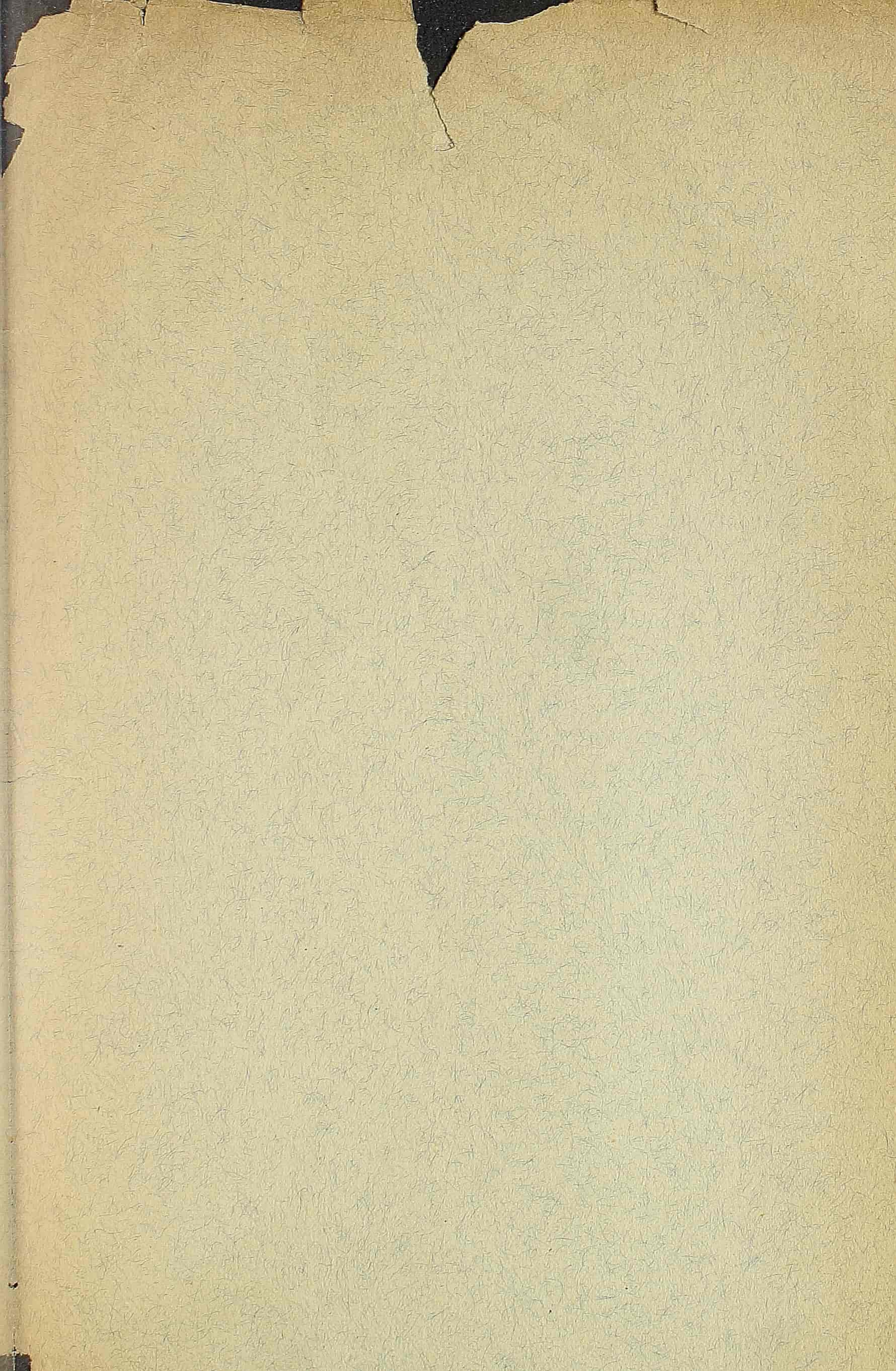
Пок. Аранђел Стојановић, парох ораовички, у Ср. Лесковачком, казивао ми је, да и у његовој парохији има доста прича о Св. Сави, нпр. — а) Једном је Св. Сава био у гостима код овчара и, како је онда наишао вук у овце, Св. Сава зграби кавал овчарев и удари вука у крста. Вук побегне, али отада постане слаб у задњем делу трупа. Да га, веле, није Св. Сава ударио у слабину и ослабио је, коња би вук носио на леђима, као што данас носи овцу на плећима, јер је у плећкама остао јак као што је и био.

б) Научио Св. Сава ткаљу да не кида потку, него да повраћа чунак. Наишао на орача, како обилази њиву: пушти

једну бразду, па, кад је истера, зађе целу њиву, те у истом правцу пружи другу. Св. Сава га научи, да изоре бразду, па да у кругу поврати одозго другу бразду. После годину дана дође да види, како ови раде. Затече жену, где тка, назове јој Бога и пита је: „ко те научи, кћеро, тако да радиш“. Жена била „валивечера“, па каже: „ко ће да ме научи, сама сам се известила“. Св. Сава се наљути, па је благослови: „за годину што радиш, под мишку да туриш“, тј. да се никад женски рад не види. И тако је и до данас, годину што спрема и изатка трубу платна или сукна, под мишку може да узме и понесе. Дошао и код орача, назвао му Бога и питао га, ко га научи да не заобилази њиву, него да повраћа бразду. Овај каже: „Бог ме научи, дедо. Прође један старац и показа ми“. Св. Сава га благослови да му буде дугачка и дубока бразда и да рани цео свет и све живо.

в) Навезао се ђаво за Св. Савом, па га не оставља. Св. Сава овамо, он за њим, Св. Сава онамо он опет оде и тамо. Много пута се окрене Св. Сава и говори му: „иди од мене, остави ме“, али овај не хтеде. Св. Сава му онда каже, да иде од њега, јер ће он да остане у том месту и буде баштован, а то само да би га се ослободио, али ђаво одговори: „и ја да ти будем ортак“. Није имао куда, него га прими, па се унапред погоде, да један узме оно, што роди над земљом, а други оно, што је у земљи. Посадили лук, и, кад је никао био, Св. Сава пита ђавола: шта жели он да узме, над земљом или у земљи. Ђаво, видећи лепо зелено перје, помисли шта ће ми оно, што је у земљи и каже, да ће узети оно, што је над земљом. Кад лук стигне за вађење, Св. Сава пожаће перје, веже у снопиће и да му, а себи повади главице, однесе у чаршију и прода. Ђаво каже: „што не продаш и моје“. Св. Сава одговори, да га не ће нико; и заиста се скапало било. Онда на истом месту посаде паприку и купус. Опет Св. Сава остави ђаволу да бира шта хоће. Овај сада промени и узме оно што је у земљи, али се још горе превари. Од јада је побегао од Св. Саве, и ослободио га, те је светац даље мирно проживео без искушавања од стране ђавола.

Јевта Поповић, парох печеневачки, у истом срезу, рече ми, да и у *Печеневицу* препричавају, како је Св. Сава, кад је ишао по народу и учио га, научио ткаљу да повраћа чунак, а орача да повраћа рало, с додатком још — и како да сеје. Бацили, веле, дотада семе пред себе шаком, па падало негде на гомиле, а негде ништа. Онда је Св. Сава сам пребацио бисаге са семеном преко рамена, па показао како да се при сејању опушта рука слободно и да се прореде прсти, како би кроз њих семе распрскано испадало, те да на орање пада рисипно. Научио је и да сеју с десна на лево.

Цена 20 Дин.